

VIGILIA

46. évf. 6. szám

1981. június hó

Olasz Ferenc felvétele

Vass Péter: Prohászka és Kosztolányi levélváltásának margójára

Gergely Jenő és Vadász Sándor az útkereső Prohászkaról

Szennay András: Az egyházi kisközösségek

**A párbeszéd példája — Király István: A megkérdőjelezett
szekuritás — Bálint B. András: Mindennapi közérzeteink**

Rába György, Stetka Éva, Temesváry Kriszta és Labancz Gyula versei

Précis: français, deutsch, English

VAS JÓZSEF	A pünkösd ünnepe — — — — —	361
* *	Szennay András köszöntése — — — — —	367
SZENNAY ANDRÁS	Az egyház újraéled a közösségekben — — — — —	367
SZENT AGOSTON	Zsoltármagyarázatok. Az I. zsoltár (Fordította Madas Edit) — — — — —	377
STETKA EVA	Isten, Barátság, Mert már, Claudel (versek) — — — — —	379
CZIRÁKI LÁSZLÓ	A Rerum novarum előestéjén — — — — —	381
PFEIFER JÁNOS	Kilencvenéves a Rerum novarum enciklika — — — — —	384
GERGELY JENŐ — VADÁSZ SÁNDOR	Az útkereső Prohászka Ottokár — — — — —	386
VASS PÉTER	Prohászka Ottokár és Kosztolányi Dezső levélváltásának margójára — — — — —	391
TEMESVÁRY KRISZTA	Christian mester, Júliád, Verset csak így (versek) — — — — —	395
ROSZDY PÁL	II. János Pál pápa braziliai útja — — — — —	396
BUDA ATTILA	Burokban, Assisi Szent Ferenc (versek) — — — — —	400
BÁLINT B. ANDRÁS	Mindennapi közérzeteink — — — — —	401
LABANCZ GYULA	Átépitések idején, Lélegzel..., Megváltás az..., Üdvözlét (versek) — — — — —	404
* *	A párbeszéd példája. Király István hatvanéves — — — — —	405
KIRÁLY ISTVÁN	A megkérdőjelezett szekuritás — — — — —	406
RÁBA GYÖRGY	Útjelzés, Kristály, Obsitos bűvészek (versek) — — — — —	412
BENEY ZSUZSA	Lényed ott minden lényeket kitölt. Az Óda világ- képéről (II.) — — — — —	413

NAPLÓ

Tízéves államtitkárság — 417;

IRODALOM *Dékány Endre*: Embernyi világ — 419;

KÉPZŐMŰVESZET *Andrási Gábor*: Stúdió '80 — 421;

SZÍNHÁZ *B. B. A.*: Nakonxipánban hull a hó — 423;

ZENE *Szabados György*: Napi gondok — 424; *R. L.*: Hangverseny — 425;

FILM *Karcsai Kulcsár István*: Szóljon a zene... — 426; *Balogh Tibor*: Kósa Ferenc: A mérkőzés — 428;

Idegen nyelvű *tartalomjegyzék* — 430;
Haza és nagyvilág lapunk hátsó belső és külső borítóján.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjesztő, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszáma száma: OTP 27.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjesztő a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 10,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,— Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,— Ft, félévre: 120,— Ft, egy évre: 240,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6824.

A PÜNKÖSD ÜNNEPE

A pünkösöd ünnepe, valamint a legrégibb neve az ószövetségi zsidóság körében keletkezett. Ezek eredetileg *A hetek ünnepének* hívták, mert a húsvétjukhoz (pászká), az abib, illetőleg a niszán 14-ét követő naphoz, pontosan hét hétre ($7 \times 7 = 49$), siván hónap 6-án volt. Később azonban a Szentírás Kr. e. 250 körüli görög fordítása, a Septuaginta nyomán elterjedt közöttük a *pentekoszté hémera*, az „ötvenedik nap” elnevezés is, mivel siván hónap 6-a a húsvét vasárnapjától számított ötvenedik napra esett. A pünkösödnek tehát az Ószövetségben két neve volt, de mind a kettő „ötvenedik nap”-ot jelentett.

Az Újszövetség első keresztényei eleinte szintén a Septuagintát használták. De a római birodalom latinul beszélő népei számára már az első században elkészült a Szentírás egyes részeinek latin nyelvű fordítása is. Ebben a régi vagy ólatin, meglehetősen szolgai fordításban a pünkösöd neve: *Quinquagesimarum dies* (ötvenedik nap) lett, mert az ünnep görög nevét is lefordították. Ez a latin név terjedt el a görögül nem tudó keresztények között Itáliában, Észak-Afrikában, Hispániában és Galliában. Sőt, Etheria zárandoknő szerint keleten is. *Szent Jeromos* (340–420) azonban a 380-as években készült ún. Vulgáta fordításban megtartotta a pünkösöd görög eredetű nevét. Ezért a római birodalom bukása (476) után kialakult új Európa népeinek a többsége ezt ültette át a saját nyelvébe kisebb-nagyobb hangtani változtatásokkal. Kevés változtatásról tanúskodik a francia *Pentecôte*, a spanyol *Pentecostés* (a portugál *Pentecostes*), az olasz *Pentecoste* és a belőlük keletkezett eszperantó *pentekosto*. Jóval többről a német *Pfingsten*, a dán *Pintes*, a holland *pinkster*, a szlovén *binkušti* és a magyar *pünkösöd*.

A görög *pentekoszté* különösen nagy kerülővel jutott el hozzánk és sok hangtani változás után fejlődött ki belőle a mai *pünkösöd* szavunk. A származásával elsőnek *Asbóth Oszkár* (NyK. 18:389), majd *Melich János* (SzJsz. I/2. 387) foglalkozott érdemlegesen a századforduló táján. Mindkettőjük szerint szláv eredetű, mert a legrégibb adataink hangalakja a szlovén *binkušti*-ra vezethető vissza. De honnét vették a szlovének? *Simonyi Zsigmond* (Nyr. 42:443) már 1913-ban magáévá tette az *Asbóth* által megpendített gondolatot, hogy a szlovén *binkušti* az ófel-német *fimfchusti* népies változatából származott. Ennek ugyanis a második f-je még a középfelnémetben kiesett. Az első pedig azért nem maradt meg, mert a szlávok eredetileg nem ismerték az f-et. Így aztán b-t vagy p-t ejtettek helyette. Ez történt az olasz *focaccia* esetében is, amely szláv közvetítéssel a magyarban *pokacsa*, majd *pogácsa* lett. Ezek figyelembevételé után feltehető, hogy a szlovénben a *binkušti* mellett egy *pinkošti* alak is keletkezett, és hozzánk ez utóbbi került át *Pincusd* (1239), *Pyncust* (1240), *Pyncusd* (1251) és *Pincust* (1369) stb. változatokban. Vagyis mindent összegezve csatlakozhatunk *Kniezsa István* (Nyr. 1984:126) véleményéhez: a pünkösöd szavunk ófelnémet eredetű, de szláv közvetítéssel jutott el hozzánk. Eltekintve attól, hogy újabban egyesek a velencei olasz *pintecoste* (pünkösöd) szóból próbálják eredeztetni.

A KÉT SZÖVETSÉG PÜNKÖSDJÉNEK TÉMAKÖRE. Mind a két pünkösödöt több helyen és többféle szempontból említi a Szentírás.

1. Az ószövetségi pünkösöd tartalmi meghatározásához elegendő három adat. Az egyik a témájára vonatkozik: „Tarts ünnepet aratáskor annak a termésnek a zsengejéből, amelyet az általa bevett szántóföld adott” (Kiv 23,16). A másik az ünnep nevét jelöli meg: „A hetek ünnepét meg kell ülnöd, az aratás zsengeinek idején” (Kiv 34,22). A harmadik pedig az időpontját közli: „A szombat (húsvét) utáni naptól... számoljatok hét teljes hetet. Számoljatok ötven napot a hetedik szombat utáni napig, és akkor mutassátok be az Úrnak az új kenyér áldozatát” (Lev 23,15–16). Ezekből megállapítható, hogy a zsidóság a húsvét utáni napon megkezdett és pontosan hét hétig tartó aratásért (hag haq-pair) siván hónap 6-án, tehát pünkösödkor áldozatot mutatott be az új gabona zsengejéből (hag habikkurim). Vagyis az ószövetségi pünkösödnek eredetileg egyetlen témája az aratás végi hálaáldozat volt.

Később azonban, hivatkozva a hagyományra, ezen a napon emlékeztek meg a Sinai-hegyen kötött szövetségről is (vö. Bibliai Lexikon. Bp. 1931. II. 857.). Pontosabban arról a szövetség lényegét képező szóbeli megállapodásról, amelynek az írásba foglalása jáhvista és elohista alapon készült. Valószínűleg *Jozija* király (Kr. e. 640—609) idejében, amikor a Második Törvényből is fűztek hozzá magyarázó megjegyzéseket, hogy formai szempontból szabályos, kétoldalú (bilaterális) szerződés alakuljon ki belőle Isten és a zsidóság között.

Eszerint a szerződéskötést rövid tanácskozás előzte meg, amelyen a népet Mózes képviselte, akit az Úr már korábban, még az egyiptomi kivonulás előtt megtejt a zsidók vezetőjévé és szószólójává az égő csipkebokornál (*Kiv* 3,7—10). Isten feltételesen megígérte és ezt üzent a népnek: „Ha a szavamra hallgattok és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonomra teszlek benneteket” (*Kiv* 19,5). Ebbe a nép közfelkiáltással beleegyezett. Ekkor Isten tudtukra adta, hogy a szövetségekötés ünnepélyes cselekményéhez (actus) két napig tartó előkészület szükséges. Ezalatt: „Mossátok ki ruháitokat és ne közeledjetek asszonyhoz” (*Kiv* 19,14). A nép ezt is megígérte. Harmadnap virradatkor robajszzerű mennydörgés rázta meg a Sinai-hegyet, amelyen felhőktől eltakarva, villámlás közben jelent meg az Isten és megkötötte a szerződést Mózesrel, a nép képviselőjével. Ennek értelmében Isten a zsidóságot választott népévé fogadta. A nép pedig kötelezte magát, hogy az Úr törvényeit megtartja. Végeztül Isten átadta Mózesnek az alaptörvényeket tartalmazó Tízparancsolat két kőtábláját. A nép meg történelme folyamán mindig a szövetség ládjában őrizte ezt az Istentől kapott, kőbe vésett okiratot, mint a szövetség zálogát. Így jött létre az őszövetségi pünkösöd második témája, a sinai törvényhozás, amelynek emléke századokon át csak szájhagyomány útján terjedt a nép között.

2. Az újszövetségi pünkösöd témakörét is a szentírási adatokból állíthatjuk össze: „Amikor eljött pünkösöd napja, ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak. Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna és egészen betöltötte a házat, ahol egybegyűltek. Majd lángnyelvek lobbantak és széteszölva leereszkedtek mindegyikükre. Mindnyájan elteltek Szentlélekkel és különböző nyelveken kezdtek beszélni úgy, ahogyan a Lélek szö-lásra indította őket (*ApCsel* 2,1—4).

Ebből azonnal látható, hogy az újszövetségi pünkösöd első témája a Szentlélek eljövele volt. Ez az őszövetségi pünkösödnél nem az első, hanem a második témájával van kapcsolatban. Az őszövetségének ugyanis az első témája egy helyi jellegű hálááldozat volt, amelyet a húsvétkor kezdődő és kerekén ötven napig tartó, természetes emberi tevékenység, a földi élet szempontjából nélkülözhetetlen aratás befejezésekor mutattak be. Az újszövetségi pünkösöd az egész világ számára fontos, történelmi esemény, a Szentlélek eljövele, amellyel a húsvétkor kezdődő és pontosan ötven napig tartó, természetfeletti isteni tevékenységnek, az örök élet szempontjából nélkülözhetetlen megváltásnak a műve fejeződik be.

A Sinai-hegyen történt esemény és a Szentlélek eljövele között sok a hasonló vonás. *Hasonlít az előzményük:* Mózes az égő csipkebokornál tette meg Isten a zsidó nép vezetőjévé még az egyiptomi kivonulás előtt. Pétert pedig az Úr Jézus a Tiberiás-tó partján parázsló tűznél az apostoli kollégium fejévé még a Szentlélek eljövele előtt (*Jn* 21,15—17). — Isten még a sinai törvényhozás előtt megígérte, hogy a zsidókat választott népének fogadja, ha megtartják a törvényeit. Az Úr Jézus is megígérte búcsúbeszédében a szomorkodó apostoloknak, hogy nem hagyja őket árván, hanem elküldi nekik a Szentleket a mennyei Atya által (*Jn* 16,7). — A zsidók testi tisztálkodást és önmegtartóztatást végeztek a sinai törvényhozás előtt. A keresztények pedig böjtöltek és lelki tisztulásban részesültek a pünkösöd előtti keresztelkedés alkalmával.

Hasonlít a cselekményük: Mind a Sinai-hegyen, mind az utolsó vacsora termében istenjelenés történt. Ott a Szentháromság első személye, a mennyei Atya, itt pedig a harmadik isteni személy, a Szentlélek jelent meg hasonló körülmények között. *Szent Jeromos* (Ad Fabiol. 78) szerint: „Mons Sina contremuit, domus quoque Coenaculi, ubi apostoli erant congregati”. A Sinai-hegy megregett és a Coenaculum, illetőleg az utolsó vacsora terme is, ahol az apostolok együtt voltak. A Sinai-hegyen Isten szava villámlás és mennydörgés közepette hangzott el. Az utolsó vacsora termében meg szélzúgás és tüzes nyelvek megjelenése közben teltek el az apostolok Szentlélekkel.

Végül hasonló a rendeltetésük: A Sinai-hegyet Isten választotta ki az Ószövetség megkötésének színhelyéül. Az utolsó vacsora termét pedig az Úr Jézus az új és örök szövetség létrehozásához. De ugyanakkor mind a kettő színhelye lett a törvényhozásnak is: az Ószövetség alapvető törvényeit a Sinai-hegyen hívta életre az Isten szava és kőtáblákra vésve innen terjedtek el a választott nép között. Az újszövetségi törvényeket meg az utolsó vacsora termében „szentesítette” a Jézus művét folytató és beteljesítő Szentlélek. Innen terjedtek el a szélrózsa minden irányában, a nyelvsoda következtében különféle nyelveken beszélő apostolok révén.

3. Ezeknél a csodálatos természeti jelenségeknél azonban sokkal fontosabbak azok az intézkedések, amelyek a Sinai-hegyen, az ószövetségi pünkösdi alkalmával jöttek létre, de csak az újszövetségi pünkösdi ünnepével kapcsolatban nyerték el üdvösségszerző rendeltetésüket.

Az egyház előképe és első sikere. A zsidók húsvétját követő ötvenedik napon két-háromszáz főnyi kis csapat indult el a Sinai-hegy lábától az elhagyatott pusztaságon keresztül az ígért földjének nevezett állandó haza felé. Ez volt a tízenkét törzsből álló zsidó nép, amely törzsi széttagoltsága ellenére is, ekkor már egyetlen vallási közösségbe, a *qahal Jahve*, a „választott nép” közösségébe tartozott (Kiv 19,5). A törzseket Mózes vezette, aki az egyiptomi kivonulástól kezdve közvetítő szerepet töltött be Isten és a nép között. A sinai törvények értelmében pedig nemcsak a hadvezér, hanem a bírót, sőt egy ideig a papi tisztséget is betöltötte. Ő volt a „választott nép” első papja. Ezt a hatalmát azonban hamarosan átruházta Áronra.

Az Újszövetség szerint a húsvét vasárnapjától számított ötvenedik napon tízenkét apostol lépett ki az utolsó vacsora terméből a Szűzanya és a tanítványok kíséretében Jeruzsálem utcáira. Mindnyájan telve voltak Szentlélekkel és a zsidók pünkösdjére összesereglett különféle nyelvű és nemzetiségű zarándokok közé siettek. Elsőnek Péter, majd a többi apostol szólt hozzájuk arámul. Péternek a prédikációjára háromezer ember keresztkedett meg. De a hívek száma hamarosan meghaladta az ötezret.

Ezeket a hazájukba visszatérő és továbbra is az egyház vallási közösségéhez tartozó pünkösdi keresztényeket Péter apostol a hozzájuk írott levelében „Isten népe”-nek nevezi: „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul lefoglalt nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdessétek, aki a sötétségből meghívott benneteket csodálatos világosságába. Ti valamikor nem voltatok nép, most pedig Isten népe vagytok...” (1Pt 2,9). Ezek szerint az újszövetségi „Isten népe” fogalom többet jelent az ószövetségi „választott nép” fogalmánál, mert míg az ószövetségi vallási közösség volt, az újszövetségi a keresztség felvétele által szakrális közösség lett. Az előbbi tehát csak előképe, előkészítője az egyháznak, az utóbbi pedig magával az egyházzal azonos, mert az egyház nem más, mint a megkeresztelt hívők gyülekezete, amint ezt a szentatyáknál és a liturgiában szüntelenül előforduló utalások is jelzik. Ha pedig az „Isten népe” azonos az egyházzal, akkor a pünkösdi nem egyéb, mint a feltámadt Üdvözítő által alapított egyház megjelenése a nyilvánosság előtt, azaz születésének napja. Ezért mondjuk, hogy az újszövetségi pünkösdi első témája a Szentlélek eljövetele, a második meg a nyilvános működését megkezdő egyház.

A „*qahal Jahve*” a Sinai-hegytől, az egyház pedig az utolsó vacsora terméből elindulva lépett be az emberiségnek akkor már javában zajló történelmébe. Az előbbi azért, hogy a zsidóságot előkészítse a Messiás eljövetelére, az utóbbi meg azért, hogy az egész emberiséget elvezesse az örök üdvösségre.

MIKOR KEZDŐDÖTT A PÜNKÖSD ÜNNEPLÉSE? Erre a kérdésre a keresztény-ségnek még nincs egyértelmű válasza.

1. Tudjuk, hogy a pünkösdi időpontja a húsvétól számított ötvenedik napra esik. De a húsvét mint népszokás létezett már a nomád korban (Kr. e. 1850–1560), más néven a pátriárkák idejében (bőv. Vigília, 1979. április) is. Tartottak-e akkor aratási ünnepet? A hagyományos felfogás szerint nem valószínű, hogy az aratás ünnepe, illetőleg a pünkösdi a nomád korban keletkezett. Erre enged következtetni az időpontja, amely nem a pászkától (niszán 14.), hanem a kovásztalanok ünnepétől (niszán 15.) számított ötvenedik napon volt. A kovásztalan kenyerek (massot; macesz) ünnepét pedig az ígért földjén vette át a zsidóság a kö-

rülte élő, kánaáni népektől. Azt követően, hogy a törzsek felhagytak a nomád élettel és egy helyben lakó, elsősorban földműveléssel foglalkozó nép lett belőlük. Feltehetően az aratási ünnep, illetőleg az őszövetségi pünkösöd csak Izrael népének az ígért földjére érkezése után keletkezett, a kovásztalan kenyerek (mas-sot) és az érett kalász (ha'abib) ünnepének a kiegészítésére, illetőleg méltó befejezésére.

Vannak azonban, akik ezt az elméletet nem fogadják el. Mondván, hogy niszán 15-e nagy ünnep, ezen tehát a zsidók nehéz fizikai munkával járó aratása nem kezdődhetett. És hivatkoznak *Josephus Flavius*ra (*Antiquitates*, 3, X. 6), aki szerint az aratás niszán hónap 16-án kezdődött és az ettől számított ötvenedik nap volt a pünkösöd. Megegyezik ezzel több protestáns teológus felfogása is, mert a *Czeglédy Sándor*, *Hamar István* és *Kállay Kálmán* által összeállított *Bibliai Lexikonban* (Bp. 1931. II.) ez olvasható: „A kovásztalan kenyerek ünnepe második napjától (nisz. 16.), amikor az első árpakévéket az Úrnak bemutatták, hét hetet kellett számolni és az azután következő első nap, tehát niszán 16-tól az ötvenedik lett a pünkösöd, akár hétköznapra esett, akár nem”. — Látnivaló, hogy mind a két elméletnek van sebezhető pontja. Ez utóbbi ugyanis nem egyezik pontosan a Biblia adataival: „A szombat utáni naptól, amelyen bemutatták az áldozati kévéket, számoljatok hét teljes hetet. Számoljatok ötven napot a hetedik szombat utáni napig, és akkor mutassátok be az Úrnak az új kenyér áldozatát” (vö. *Lev* 23,15—16; *MTörv* 16,9—11). Az előbbi szerint pedig niszán 15-én, a kovásztalan kenyerek ünnepén kezdődött az aratás, mert ekkor mutatták be az áldozati kévéket.

Ha viszont elfogadjuk a liturgiátörténészek többségének álláspontját, hogy az őszövetségi pászka nem máról holnapra keletkezett az egyiptomi kivonulás éjszakáján, hanem hosszú történelmi fejlődés eredménye, vagyis mint népszokás létezett már a nomád korban is (vö. *Vigilia*, 1979. ápr.), akkor a zsidók aratásának a kezdőpontja maradhat a pászka utáni napon. Csupán fel kell tételeznünk, amit a gazdasági adottságok nem zárnak ki, hogy a nomád kor vége felé nemcsak az állattenyésztéssel foglalkozó, hanem a mezei munkát végző zsidóknak is volt ünnepe, amelyet a niszán 15-től számított ötvenedik napon tartottak hálaadásul az aratás befejezése alkalmából. Ezt a napot természetesen az ígért földjén is megülték, hozzacsatolva a kánaáni népektől átvett kovásztalan kenyér és az érett kalász (ha'abib) ünnepét is. Így az aratás végi hálaadás napja állandóan a niszán 15-től számított ötvenedik nap, síván hónap 6-a maradt annak emlékére, hogy a nomád kor vége felé niszán 15-én kezdődött az aratás. De *Josephus Flavius* szerint az ígért földjének északi részén csak 16. és 21. között, a gabona érésétől függően. Ezért aztán pünkösödkor a zsengék felajánlása néhol csupán egy „maréknyi”, otthon termesztett gabonából állhatott. Vagyis az aratás megkezdése jelképes volt.

2. Az aratási ünnepellentétben az őszövetségi pünkösöd második témája, a sinai szövetségkötésre való rendszeres visszaemlékezés körülbelül nyolcszáz évvel később, minden bizonnyal a babiloni fogság után (Kr. e. 538) kezdett kialakulni. Valószínűleg akkor, amikor 537-ben, a babiloni fogságból Jeruzsálembe visszatérő, új honfoglalók megújították a sinai szövetséget (*Neh* 10,30). Ezdrás írástudó felolvasva nekik a törvényt. A nép pedig bűnbánatot tartott és ígéretet tett a törvény megtartására. Sőt, az is valószínű, hogy a sinai szövetségkötés többszöri, akkor még dátumhoz nem kötött, alkalmoszerű megújítása lassan hagyománnyá fejlődött, amelyet a Papi kódex „dátumkedvelő” szerkesztői síván hónap 6-ához csatoltak annak emlékére, hogy a sinai szövetséget is a húsvétal ünnepeelt egyiptomi kivonulás után ötven nappal kötötték (*Kiv* 19,1). Így lett az őszövetségi pünkösödnél második témája a sinai szövetségkötés évfordulója. Kétségkívül a Krisztus előtti második századtól, mert a rabbinikus írók és a qumráni kéziratok szerint időszámításunk kezdetén már közismert, általánosan elterjedt (vö. *Biblikus Teológiai Szótár*. Róma, 1974. 1127).

3. A Szentlélek eljövételének időpontja az Úr Jézus kereszthalálának az időpontjával van összefüggésben, amelyet eddig még senkinek sem sikerült elfogadható pontossággal meghatározni. Érthető tehát, hogy a pünkösöd időpontjára vonatkozóan is csupán feltételezésekre vagyunk utalva. Ha például az Úr Jézus 30-ban halt meg, akkor az első újszövetségi pünkösöd május 28-án volt. Mégpedig vasárnap, és abban az évben egy napon a zsidókéval. Más szóval, a Szentlélek

az ószövetségi pünkösdt választotta ki eljövételének időpontjául, és délelőtt kilenc óra tájban töltötte el kegyelmével az utolsó vacsora termében, a papokból és világiakból álló és a Szűzanya jelenlétében imádkozó egyház tagjainak lelkét.

De nemcsak eltöltötte, hanem birtokába is vette örökre ezt a nála nélkül tehetetlen és életképtelen maroknyi egyházat. És azóta is állandóan benne él: „Sanctificat... vivificat...” Megszenteli, élteti és kormányozza. Ezért mondotta később Nagy Szent Leó (440–461) pápa: „Nisi Spiritus Sanctus adesset, Ecclesia non consisteret”. Ha a Szentlélek nem volna jelen, az egyház már nem léteznék. Szent Agoston (354–430) hozzátette: „Quod est anima corpori hominis, hoc est Spiritus Sanctus corpori Christi, quod est Ecclesia”. Ami a lélek az emberi testnek, ugyanaz a Szentlélek Krisztus misztikus testének, az egyháznak. Ha a Lélek eltávoznék belőle, a test is meghalna.

A kereszténység kezdettől fogva megünnepelte a pünkösdt. A legrégebbi adatot magától Szent Páltól tudjuk, aki ezt írta korinthusi híveinek: „Permanebo Ephesi usque ad Pentecosten” (1Kor 16,8). Pünkösdig Ephezusban fogok időzni. — Ebből következik, hogy az apostolok korában a pünkösdt már annyira közismert ünnep volt a kereszténység körében, hogy az időpontját nem is kellett magyarázni (vö. Radó Polikárp: Enchiridion. 1966. II. 1268).

HOGYAN ÜNNEPELTÉK A PÜNKÖSDÖT? 1. Tudjuk, hogy az ószövetségi zsidóságnak — a szombatot nem számítva — három jeles ünnepe volt. Tavasszal a húsvét és a pünkösdt, ősszel pedig az ún. sátoros ünnep. A pünkösdt csak egy napig, a másik kettőt azonban nyolc napon át, tehát oktávával ünnepelték. A pünkösdt ünnepelésének egyik része abból állott, hogy nem volt szabad szolgai munkát végezniük. Tilos a szántás-vetés, a szüretelés, a teherhordás, adás-vevés, fegyűjtés, később még a főzés is. Ezen a napon tehát ember és állat pihent. Szabad volt azonban áldozatot bemutatni és az életveszélyben levőkön segíteni.

Az ünnepség másik része zarándoklásban nyilvánult meg. Húsvétkor, pünkösdkor és a sátoros ünnep alkalmával minden 18-ik évét betöltött férfinak, önkéntes adományokkal a kezében, meg kellett jelennie Jahve előtt azon a helyen, amelyet ő választott lakóhelyének (MTörv 16,16). Ez a törzsszövetség idején Siló volt, a mai Seilum, Jeruzsálemtől 40 km-re északra. A Salamon-féle templom felépítése (Kr. e. 960) után pedig a főváros, Jeruzsálem, ahová a második századtól kezdve a nők és a gyermekek is elkísérhették a férfiakat. Jelen lehettek a szokásos reggeli áldozatot követő szertartáson, amelyet rendszerint énekkel és zenével tettek ünnepélyesebbé.

A szertartás azzal kezdődött, hogy valamelyik kijelölt hívő felolvasta a Tórából és Ruth könyvéből az előírt részt. Ezt követte egy magyarázó vagy buzdító beszéd, amelyre a zsinagóga előjárója bármelyik férfinak engedélyt adhatott. Az ünnepi áldozat bemutatásán azonban a hívek cselekvőleg nem vehettek részt. Mindent a papok és a leviták végeztek. Ők ölték le az áldozati állatokat és ők fogták fel ezüstcsészékbe az áldozatok véréit. Pünkösdkor két egyéves bárányt, egy tulkot és két kost mutattak be élő áldozatul. Ezeken kívül egy kecskebakot bűnáldozatul. Továbbá két kovászos kenyeret az új termés zengéjéből hálaáldozatul (panes pentecostales). Végezetül a szolgálatot teljesítő pap áldást mondott, amelyre a nép Ámennel válaszolt. Az ünnep jellegét kidomborították a hívek azzal is, hogy jobb ruhába öltöztek és bővebben táplálkoztak. Így ment ez hosszú évszázadokon át egészen Jeruzsálem pusztulásáig (Kr. u. 70) anélkül, hogy valamit változtattak volna rajta (bőv. Szentiványi Róbert: A szentírástudomány tankönyve. Bp. 1946. 259).

2. Ezzel ellentétben az újszövetségi pünkösdt liturgiájában sokféle változás ment végbe. Hogyan ünnepelték a keresztény ókorban, vagyis a nyugat-római birodalom bukása (476) előtt? A keleti változatáról két forrás tájékoztat bennünket. Étheria zarándoknő 390 táján keletkezett úti Naplója (Itinerarium) szerint Jeruzsálemben pünkösdt délelőttjén három szentmise keretében három ünnepre emlékeztek. Hajnalban húsvétra a Föltámadás templomában, ahonnan hat óra tájban ment át a körmenet a Szentsír bazilikába. Itt a püspök a mennybemene-telt méltatta ünnepi beszédében. Kilenc óra körül érkeztek Sionba, ahol a Szentlélek eljövételéről szóló szentírási szakaszokat olvasták fel. A délutánt az Olaj-

fák hegyén töltötték „jámbor, pünkösdi vigasságban”. Sötétedés után pedig fáklás felvonulást rendeztek Jeruzsálem utcáin, amelynek éjféli tájban lett vége. De a *Constitutiones apostolorum* (Apostoli rendelkezések) nevű iratból azt is tudjuk, hogy pünkösdi ünnepének Keleten már a IV. században nyolcada és vigiliája is volt, amely a húsvétéhoz hasonlóan keletkezett.

A nyugati változat csak „mutatis mutandis”, a szükséges helyi változtatásokat leszámítva egyezett meg a keletivel. A három misét Róma három, ún. „stációs” templomában végezték. A pünkösdi vigasságokat pedig szerény agapé keretében. A nyolcadában Keleten minden napnak saját miseliturgiája volt, és munkaszünetet tartottak. Nyugaton azonban csak egyházi ünnepelésből állt: saját miseliturgiával, de munkaszünet nélkül. A vigiliája itt is, ott is keresztelési nap, amelynek szertartását Nyugaton a húsvéti rövidített másának lehet tekinteni. Elvégezték a keresztség szentelést és kiszolgáltatták a keresztséget felnőtteknek és gyermekeknek egyaránt. Elmaradt a tűzszentelés, a húsvéti gyertya megáldása, a litánia, és csak hat prófécia olvastak (*Radó—Kühár*: Liturgikus Lexikon. Komárom, 1933. 345).

A pünkösdi liturgiájának legváltozatosabb képe a középkor folyamán alakult ki. Elsősorban, mert a római rítuson kívül volt gallikán, mozarab és ambrozián liturgia is, amelyek mind eltérő módon ünnepelték a pünkösdt. De sok változás történt a pünkösdi római rítusán belül is. A vigiliák például az egyház szabaddá válása (313) után fokozatosan megszűntek (Vigilia, 1980. ápr.). A pünkösdi is csak névleges maradt, amelynek szertartását délelőtt végezték a szentmise előtt, keresztelés nélkül. Az oktavák viszont éppen a középkor első felében éltek virágkorukat, mert a nagyobb ünnepek nyolcadára több zsinat kötelezővé tette a munkaszünetet. Mindez azonban csak rövid ideig tartott, a gazdasági élet gyors fejlődése ugyanis az ünnepek ritkítását vonta maga után. Így aztán a pünkösdből először négy-, majd három-, a XX. századra pedig kétnapos ünnep lett.

Később a miseliturgiában valósággal elburjánoztak az egyéni kezdeményezések. Rómában például az ünnepi mise szekvenciája előtt arra törekedtek, hogy érzékelhetővé tegyék pünkösdi napjának főbb eseményeit. A szél zúgását kürtök és harsonák hangjával, a tüzes nyelveket égő kőcsomók vagy rózsaszirmok hullatásával, a Szentlélek eljövetelét pedig galambok szerteröppentésével próbálták utánozni. De az is előfordult, hogy a szentmise szövegébe saját szerzeményű költeményeket illesztettek bele. Magától értetődik, hogy az eredmény sem maradt el. A gomba módra elszaporodott látványosságok elvonták a hívek figyelmét a szentmise lényegétől.

Ilyen előzmények után került sor az újkor elején V. Pius pápa liturgia-reformjára, amely a „tridentin” misekönyvben látott napvilágot. Mit hagyott el és mit tartott meg a régiből? Elhagyta az összes népi eredetű látványosságokat. A nem apostoli eredetű szövegek közül pedig csak a szekvencia (*Veni Sancte Spiritus*) maradt meg, amelynek szerzőjét nem ismerte sem a közép-, sem az újkor. Néhány éve állapította meg *Mezey László*, hogy *Stephan Langton*, Ince pápa egykori iskolatársa, a későbbi Canterbury prímás-érsek írta.

Megtartotta az oktava saját miséit, amelyeket *Gelasius* pápa (†496) *Sacramentarium*-ából vett át az ünnepi misével együtt. Míg az év többi miséi általában *Nagy Szent Gergely* (590—604) gyűjteményéből, a *Gregorianumból* valók, kibővítve a Nagy Károly-korabeli gallikán eredetű liturgikus elemekkel. Röviden szólva: a miseliturgiát nem az eredeti, őskeresztény alapokra, hanem annak kora középkori változataira helyezte vissza. Ezért, akármilyen „furcsa” is, de érthető, hogy a II. vatikáni zsinaton a pünkösdből egynapos, vigilia és nyolcad nélküli ünnep lett, amilyen az Ószövetségben volt. Sőt, az is érthető, hogy megszűnt a „pünkösdi ünnepkör” elnevezés. Az egyházi évben ugyanis csak két ünnepkör van: a megváltást előkészítő karácsonyi és a megváltást végrehajtó húsvéti, amelynek befejezése, liturgikus záróköve a pünkösdi.

Szennay András köszöntése

Testvérlapunk, a Teológia felelős szerkesztője, a hazai bencés rend kiemelkedő egyénisége, Pannonhalma főapátja, a Hittudományi Akadémia alapvető hittudományi tanszékének professzora, a Magyar Katolikus Püspöki Kar teológiai referense, számos iránymutató teológiai munka szerzője — hatvanéves.

Szennay András egyike azoknak a felelős papi személyiségeknek, akik egyházunkban — Cserháti József püspökkel és Nyíri Tamás professzorral együtt — a legtöbbet tették elméletben és gyakorlatban is a párbeszéd megvalósulásáért: egyfelől a magyar egyházon belül zajló zsinati eszmecsere hatékonyságáért, amelynek célja hitünk megélési kereteinek megújítása, gazdagítása és adaptálása a kor viszonyaihoz; másfelől a marxisták és keresztények között ma világméretekben folytatott dialógusnak a nemzeti egység talaján történő további kibontakoztatásáért, az emberibb, teljesebb és minőségibb élet érdekében. A *Teológia és élet*, a *Rejtőző Istenség* vagy a *Hitünk sodrában* című könyveiben éppúgy ezek az eszmék nyernek magas színvonalú megfogalmazást, elméleti kifejtést, mint akadémiai előadásaiiban, cikkeiben, szerkesztői munkásságában, egész élettevékenységében.

Lapunkban közölt tanulmányaiban is az az őszinte nyitottság és számvetés készsége nyilatkozik meg, mint működésének egyéb területein, akár a magyar teológia műhelyének erősítésén, az irányzatok együttélésén fáradozik, a teológiai gondolkodás mélyítésén és szélesítésén; akár a Szent Benedek-rend eredményes oktató-nevelő munkáját segíti vagy a magyar művelődésben betöltött helyének és szerepének bővítéséért, a becsült hagyományok és a korszerű tudományos kutatások egyetemes hasznosításáért dolgozik. Alább publikált tanulmányában is, mely az egyházi kisközösségek evangéliumi megalapozottságáról és evilági küldetéséről szól, a legnagyobb felelősséggel és lelkiismeretességgel vizsgálja a báziscsoportok ügyét, mint az egyház jövőjének egyik zálogát. Személyében és tevékenységében szerencsés szintézist képez a felkészült tudós, az előrelátó intellektualizmus emberségtartalma és az egyszerűsége törő, hitét, egyházát féltő ember hívó magatartása.

A hatvanéves Szennay Andrást, lapunk barátját most abban a reményben köszöntjük, hogy továbbra is hathatósan szolgálni tudja az elkötelezett, megújulásra kész katolicizmust és a világnézetek toleráns párbeszédét. Munkásságát töretlen kedvvel, egészséggel, gyümölcsözően folytathassa még sokáig — mindannyiunkat gazdagító tanulsággal, példával és szeretettel. Ezt kívánja neki

a Vigilia szerkesztőse

SZENNAY ANDRÁS

Az egyház újraéled a közösségekben

Mint a jó családapa, aki kincseiből régit és újat hoz elő (vö. Mt 13,52), úgy szólította meg II. János Pál pápa a magyarországi katolikus egyház minden tagját 1980 húsvétján keltezett levelében. A katekézistről, az egyház nagy fontosságú feladatáról adott számunkra oktatást és buzdítást. Tudjuk, hogy a katekézis nemcsak a keresztény tanításba, hanem a *keresztény közösségbe* való bevezetést is célozza (l. még Catechesi tradendae, 24). A katekézis — épp ezért — az élő keresztény közösség egyik életmegnyilvánulása. Melegágyai a családon kívül a különféle egyházi közösségek: az egyházmegyei és plébániai, továbbá az ezeken belül élő — olykor interdiócezáni vagy interparochiális — kisebb csoportok, imaközösségek, bibliakörök, karitatív munkaközösségek, — vagy ahogyan világszerte nevezik őket: bázisközösségek, kisközösségek.

Hogy ezekre a közösségekre és az egyik fontos közösségi funkcióra, a katekézisre hívja fel a pápa figyelmünket, az szinte természetes. Tudjuk, hogy hitből fakadó élet csakis a Krisztus-hívők élő közösségeinek közreműködésével születhet és bontakozhat ki. Ahol az egyházi közösségi élet erőtlenné válik, megfogyatkozik, elhal — ott a hit is kihal lassan a lelkekből. Helyét valamiféle vallási ismeretanyag, esetleg üres formalitásként fennmaradó ún. vallásos gyakorlat foglalja el. Az a katekézis, amely nem az egyházi közösségbe vezet be, amely csakis ismeretanyagot közöl, nem biztosít keresztény életet. Korunk széles körű aposztáziájának egyik okát épp ebben kell keresnünk. Az újjáéledés jelei pedig ott tapasztalhatók, ahol a fiatalok lassan újra megélik, hogy a Krisztus-hívők közösségének tagjai.

Érdemes itt kis kitérőt tennünk. A közösségek „krónikus hiányáról” ír a VALÓSÁG 1980. szeptemberi számában *Hankiss Elemér*. E hiányt ma „Magyarországon milliók sínylik”. — „A tapasztalatok szerint — folytatja — az embernek és társadalomnak egyaránt szüksége van közösségekre... miért nem buzgolkodunk jobban e közösségek létrehozásán? Avagy, ha buzgolkodunk, miért nem jönnek létre, sokak komoly erőfeszítésének ellenére sem?” — Hankiss magyar társadalmi vonatkozásaiban elemzi a kérdést, és arra a következtetésre jut, hogy „erős és öntudatos közösségek létrejötte fontos előfeltétele a demokratikus intézményrendszer kialakulásának”. — Kétségtelen, hogy Hankiss megállapítása — mutatis mutandis — hazai egyházi életünk számára is tanulságos. Mégis, úgy vélem, hogy a közösségi gondolat és az ebből fakadó gyakorlat a keresztények számára régen és ma is élő valóság volt, és az is marad. Az egyház ma világszerte és hazánkban is éppen a közösségekben éled újjá és erősödik. Tehát egyházi vonatkozásban — beleértve a magyar helyi egyházat is — nem kell feltétlenül a közösségek „krónikus hiányáról” beszélnünk. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy egyrészt nem áll előttünk e téren még számos elvégzendő feladat, másrészt hogy nem kell több problémával is szembenéznünk.

Századunk első harmadában mondotta Romano *Guardini*: az egyház ébredzik a lelkekben (die Kirche erwacht in den Seelen). Valóban, az ébredő új egyháziasság, a Biblia intenzív olvasása és a liturgia iránti érzék meg vonzalom sok áldást hozott a megújuló egyházi élet számára. És vajon ma, az eseményeket látva mit mondana Guardini? Talán így fogalmazna: Az egyház ébredszik, újra-éled a keresztény közösségekben. És nemcsak „általánosságban”, hanem számos konkrét helyen, így hazánkban is. Nők és férfiak, de fiatalok is egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak a vallás, mindenekelőtt pedig Jézus Krisztus felé. A még csak három éve induló teológiai levelező kurzuson több mint 400 hallgató vesz részt. Fiatalok kis közösségeiben keresztény önképzés, vallásos továbbképzés folyik. E kis közösségek vezetői sok helyen idősebb és fiatalabb lelkipásztorok. Az ország bíboros primásának vezetésével több ezer fiatal gyűlik egybe, hogy közösen imádkozzék, ünnepeljen. Plébániákon fiatalokból álló kisebb csoportok aktív karitatív munkát fejtenek ki. Egyre nagyobb az igény kisebb körű lelkigyakorlatok végzésére. Sok minden „ébredőben van” hazai egyházi közösségeinkben is.

Úgy vélem, arról nincs, nem is lehet kétségünk, hogy az egyház gyökerében és lényegileg közösség: a Krisztus-hívők közössége. Ahol Krisztus nevében gyűlnek össze, ott jelen van maga az Úr, és megélt valóság az egyház. Ezt a meggyőződést a keresztény egyházak és gyülekezetek az elmúlt néhány év alatt világszerte egyre jobban tudatosították. Mert bár igaz, hogy igehirdetésünk és teológiánk elsősorban az önmagát Jézus Krisztusban kinyilatkoztató Istenről szól, viszont az is áll: az egyház — annak pásztorai és tagjai — hitelesen csakis úgy hirdetheti Jézus Krisztust, ha az ő nevében összegyűlő közösség hitelre méltó jelként van jelen az emberiség családjában. Az egyháznak nemcsak a lelkekben, hanem a hívők közösségében is hiteles módon kell realizálnia.

Minderre gondolva azonban kissé el is szomorodhatunk, mivel az egyház épp korunkban nagyszámú ember előtt hitelét veszítette. Hogy miért? Talán elsősorban azért, mert gyakran és sokfelé maguk a keresztények álltak a közösségi élet meg erősödésének útjában. Igaz ugyan, hogy a II. vatikáni zsinat ígéretes törekvései nyomán az egyház valóban ébredezni kezdett a közösségekben. Mégis, valódi megújulásra még nemigen kerülhetett sor, mert a születő, fejlődő új életet, az újszerű szubstruktúrákat és gyakorlatot sokan bizalmatlanul, sőt egyenesen gyanakodva fogadták. Erre kétségtelenül több esetben meg is volt az ok. A kontesztáló és bomlasztó módon „újító” kisebb csoportok sok zavart okoztak és okoznak itt-ott még ma is. Ugyanakkor az évek múlásával egyre inkább világossá válik,

hogy *élő csoportok, közösségek* nélkül egyszerűen lehetetlenné válik napjainkban akár a katekézis, akár az evangelizálás korszerű útjait, módszereit részben kipróbálni, részben életre váltani. Ha a túlzottan intézményesült, régi struktúráiba már-már belemerevedett egyház akár az egyes személyekkel, akár a kreatív, az újat vagy legalábbis megújulást életre hívni képes csoportokkal, a jogos igényekkel szemben áll; ha az újjáébredő közösségi szellemet és az ebből forrászó gyakorlatot gyanakodva nézi vagy egyenesen visszautasítja, akkor nem várhatjuk, hogy bárki is otthonosan érezze magát közöttünk. Ahol az egyeseknek és a kisebb közösségeknek még lehetőségük sincs rá, hogy a közös ügyekről, saját egyházi életükről valóságos képet kapjanak; ahol panaszokat, problémákat hallatlanra vesznek, vagy sztereotip válaszokkal igyekeznek a nyugtalankodókat lecsendesíteni; ahol a törvényt hangoztatják ugyan, de „kiskaput” nyitnak az egyéni lelkiismereti állásfoglalás kínos döntései számára — ott az egyház már aligha nevezhető valódi közösségnek. Sőt, egyre inkább absztrakt, adminisztratív eszközökkel kormányzó intézménnyé válik, már nem az, aminek lennie kellene: a Krisztus-hívők megtapasztalható, élő közössége, az egymást kölcsönösen támogató és szolgáló testvérek közössége.

Bár sőténnek tűnik ez a kép, de épp ezért nem ment fel az alól, hogy felülvizsgálatot tartsunk, és ha kell, a szükséges terápiát alkalmazzuk. Az egyházi megújulás, az egyház hitre méltóságának biztosítása, vagy — ahol szükséges — visszaszerzése érdekében nagy jelentősége van a *közösségi tudat újraélesztésének, illetőleg ápolásának*. Ébredő, megújuló hit és krisztusi élet csakis élő közösségekben válhat valósággá. Az elmúlt zsinatnak minden súlyos kijelentése, amit az Isten népével, az istentiszteleti tevékeny részvétellel, a keresztyének küldetésével és felelősségével kapcsolatban mondott, csakis akkor lesz megélt realitás, ha mögötte a *konkrét egyházi közösségek* aranyfedezete áll, illetőleg ha a kisebb csoportokból és nagyobb számú közösségekből kialakuló helyi egyházak mindezeket a kijelentéseket saját keresztyén életük színvonalának tekintik.

Tegyük fel tehát a konkrét kérdést: vajon valóban élnek-e egyházi közösségeink? Kétségtelen, hogy vannak egyházközségeink, vannak templomainkban istentiszteletre gyűlő emberek, a szentségekhez is járulnak (sajnos, egyre kevesebben), hallgatják az igét, — de vajon él-e bennük és általuk a Krisztus-hívők közössége? És nem csupán mint a hit tárgya, mint objektív valóság, hanem mint átélt, megtapasztalt valóság?

De lehetünk még konkrétabbak, hiszen a kérdés napjainkban világszerte és magyar egyházunkban is elhangzik: vajon elégséges-e a plébániai területi elv és gyakorlat ahhoz, hogy a mai ipari, valamint a modernizált agrártársadalomban valóban jelen legyen az egyház? Hogy ne csak anyakönyvekben és kétes értékű statisztikákban tartsák nyilván, hanem valóban *éljen* is. Hogy Jézus evangéliumát hirdetve, Jézus ügyét képviselve összegyűjtsön embereket — egyre többet. Vajon elégségesek-e a meglevő és megszokott struktúrák, vagy szükséges-e, sőt sürgető a megfelelő szubstruktúrák kialakítása, hogy az „intézményt” élettel töltsük meg? A vázra — miként az emberi csontvázra is — szükség van, mert bizonyos „tartást” ad. De szükséges az is, hogy lüktető élet járja át az egész egyházi organizmust. Hiszen az egyház nem emberek által életbe szólított, manipulálható „szervezet”, hanem az élő, tagjaiban élő „Krisztus-test”. Vajon a plébániai szervezet képes-e még — minden sajátos jelentősége mellett — biztosítani, előmozdítani és gazdagítani a hívek között a krisztusi élet lüktetését? Vajon elégséges-e a nagyvárosi, de akárcsak a községi plébánia hívőeserege számára, hogy a „központban” liturgiát végeznek, igét hirdetnek? Vajon egyáltalán létrejöhet-e ilyen módon valódi közösségi élet? — A plébános ügybuzgósága és a hívek adakozása nyomán itt is, ott is templomok épülnek és újjáépülnek, liturgikus tereket alakítanak ki. De vajon milyen mértékben éled ettől valóban újjá a hívek szeretetközössége? Vajon képes-e „kinyúlni” a legbuzgóbb lelkipásztor is a hívek ezrei, tízezrei után a szószékről — az oltártól?

A kérdéseket még szaporíthatnánk — előre tudjuk, hogy az adható válaszok negatív színezetűek lesznek. És ilyenek maradnak mindaddig, amíg a hívek sokasága a plébániai kereteket nem tölti meg élettel, amíg igyekvésüket, igényüket a lelkipásztor nem támogatja, amíg megfelelő lelki-szellemi irányítást, útmutatást nem ad.

Ma már senki nem állíthatja, hogy egy-egy nagyobb plébánia — és a megürülő helyek összevonásával lassan mindegyik az lesz — valódi keresztény közösségi szellemről, vitalitásról tanúskodik. Már csak azért sem, mert a „nyilván-tartott” híveknek csak kis százaléka találkozik egymással a vasárnapi-ünnepi liturgián. Becsült adatok szerint városokban 3–10 százalék, községekben-falvakban — jó esetben — 25–40 százalék. De a templomba járók közül a legtöbben csak alig, vagy egyáltalán nem ismerik egymást, nincsenek egymással élő kapcsolatban.

A tényhelyzet igazolja, hogy egyre inkább szükség van és lesz a plébániai, egyházközségi tagok között összetartó, kovázként ható, valóban *élő kisebb közösségekre*. Olyanokra, amelyekben a közösség tagjai valóban ismerik egymást és szívesen tartanak egymással kapcsolatot. Ahol kölcsönös erkölcsi támaszra találhatnak, szívből tudnak együtt imádkozni, nyitottak egymás felé, de az egész egyházközség, annak ügyei, problémái felé is. A Krisztus-hitet mindenekeelőtt a családban, ezt követően pedig elsősorban a kisebb, áttekinthető közösségekben, csoportokban lehet ébreszteni, elmélyíteni, erősíteni, óvni. Az ilyen közösségekben lehet igazán „begyakorolni” a krisztusi, keresztény életet: a testvéri szeretetet, türelmet, a szolgálatkészséget, karitatív munkát és sok minden egyéb, az egész kereszténységet is építő, egyre jobban összeforrasztó feladatot.

Kétségtelen, hogy az egyház tagjaiban ma elevenen él a vágy — jobban, mint atyáink idején —, hogy az egyház életét a kisebb létszámú közösségek valóban „lelkésítsék”. Csakis a spontán összegyűlő, valódi családias légkört, Krisztus szeretetét árasztó közösségek lesznek képesek megóvni a „nagy egyházat”, az intézményt a megmerevedéstől, a szervezetségnek olykor már-már embertelen formáitól és gyakorlatától. Ahhoz nem fér kétség, hogy Krisztus közösséget gyűjtött maga köré, és később is, az elmúlt mintegy kétezer évben a közösségi elem volt életető „lelke” az egész egyháznak. Ezeket a születő, fejlődő kisebb közösségeket ma fokozottan kell védenie, támogatnia az „intézménynek”. Ha nem ezt tenné, ha elnyomná azokat, ha nem lenne képes meglátni működésük nyomán a Lélek életető erejét, akkor egykönnyen sírásójává szegődnek Krisztus egyházának.

Egyházközségeink tagjai gyakran szép példákat állítanak elénk az individuális jámborságról, ügybuzgóságról. Krisztus egyháza ébredszik a lelkekben. De vajon elég ez? Beletörődhetünk-e abba, hogy valódi közösségeink, egymáshoz szívvel-lelkekkel kapcsolódó, összeforrott, kovázként ható hívő közösségeink alig akadnak? El kell gondolkodnunk rajta: az egyháznak nemcsak a lelkekben, de a közösségekben is önmagára kell ébrednie. A sok magányos, a maga göröngyös útját járó keresztény — nem közösség.

Újszövetségi háttér. Vessünk néhány pillantást az újszövetségi egyház közösségeire. (Meg szeretném azonban jegyezni, hogy a kezdetekre való utalás nem ment fel a mai konkrét feladatok elvégzésétől, a megfelelő utak keresésétől.) Az ősi idők nem kell, nem is szabad a történelmi mában — valamiféle nosztalgikus-romantikus törekvésből fakadóan — egyszerűen lemásolnunk. Ugyanakkor a kezdeti időszakra való visszatekintés, a Szentírás szövegeiben foglalt tanítás és helyzetkép alkalmas irányító lehet, mely megmutatja, merre vehetjük ma utunkat.

Az ekklezia szóval (gyülekezet, összejövétel) az újszövetségi Szentírás a helyi, községi, városi egyházakat, közösségeket éppúgy jelöli, mint a családi, házi, kisebb közösségeket — és az egészt, az összegyházat. Ezek a „városi” vagy „családi” egyházak azonban sohasem szerepelnek teljes elszigeteltségben, egymástól szétválasztva, elszakítva. Kapcsolatban voltak egymással, de az egész, az összkereszténységgel is. Ugyanakkor az újszövetségi Szentírás az egész keresztény közösséget is „egyház” szóval jelöli. Így Isten egyháza: a Krisztus-hívőknek együttese, mely valósággal jelen van, létezik az egyes helyi, kisebb közösségekben, „egyházakban”.

Az Újszövetség olvasása során hamarosan meggyőződhetünk arról is, hogy az egyházon mindenekeelőtt az egyes, a helyi, a konkrét gyülekezetet, közösséget értik. Mindenütt, ahol az egyik hívő a másik tanúságtételét elfogadja — vele közösségbe kerül; ahol az egyik a másik hitét szavakkal vagy tettekkel erősíti, ahol az egyik hittestvér a másikat vigasztalja, támogatja, ahol ketten-hárman Jézus nevében összegyűlnek (Mt 18,20) — ott konkrét, megragadható módon, valóságban és élményszerűen jelen van az egyház. Az *alapvető egyházi dimenziók*: az ige-

hirdetés, a liturgia, a koinonia (azaz közösség) és a diakónia (a testvéri szolgálat). Ahol ezt a négy dimenziót, ismertetőjegyet tartósan megtaláljuk, ott teljes értelemben vett keresztény közösség, egyház él.

A legintenzívebb egyházélménnyel természetesen az új és örök szövetség megjelenítésénél, Krisztus szentségi jelenlétének helyén és órájában, az eukarisztikus ünnepelés során találkozunk. Az eukarisztikus közösséget mindig az egy-egy helyen összegyűlt hívő közösség alakítja ki. Ebből következik, hogy az egyház — a krisztusi alapstruktúra sértetlenül hagyásával — lényegében mindig helyhez kötött, konkrét mivoltában, közösségi élményben jelenik meg a hívek számára. Így, mert az eukarisztikus ünnepelés nemcsak az egyházban történik, hanem maga az egyház válik a helyi eukarisztikus ünnepelésben élményszerű tényé, eseményé, valósággá.

Közismert, hogy a hagyományos katolikus teológia az elmúlt néhány század során elsősorban az összegyűlt, egyetemes egyház aspektusát hangsúlyozta, a protestáns teológia pedig inkább az egyes, helyi gyülekezetre tette a hangsúlyt. Csak az újabb — katolikus és protestáns — vizsgálódás igazolta, hogy a két látásmód az újszövetségi Szentírásban — az összegyűlt és a konkrét, helyi egyházi közösség — egymást kiegészíti. Az egyház mind az egyetemes összegyűltben, mind pedig a kisebb helyi közösségekben valósul meg.

Az összegyűlt egységet azonban az újszövetségi iratok tanúsításában nem a központi kormányzat, nem a külső formák azonossága biztosította, hanem sokkal inkább az, hogy az egyes helyi közösségek a sokszínű kifejezett formákban saját hitüket, igaz hitük külső kifejezőmódját ismerték fel és ismerték el. Az első jelentős uniformizálási és centralizálási törekvést csak a XI. századi Gergely-féle reformban, majd az ellenreformáció során és még inkább az I. Vatikánum nyomán regisztrálhatjuk.

A II. vatikáni zsinat fordulópontot jelentett. A kollegialitás gondolata az ősi *communio* gyakorlatát kezdte ébresztgetni; sőt a zsinat még tovább ment, amikor nemcsak a püspöki egyházakról, hanem a „*fidelium congregationes locales*”-ről is hangzott, hogy a hívőknek ezekben a helyi közösségeiben is jelen van az egyház. Az egyes közösségek ugyanis „a maguk helyén (*loco suo*) az Istennek a Szentlélekkel és a kegyelmek bőségével meghívott új népe” (*Lumen gentium*, 26). Ezt a gondolatot erősítette meg II. János Pál pápának *Redemptor hominis* körlevele. „A laikusoknak is meg kell érezniük, hogy nemcsak a már eddig is létező apostolkodás szálai nyertek megerősítést, hanem új, talán eltérő természetű, de nagyon tevékeny társaságok is jöttek létre. A laikusoknak nem szabad megfélemleniük arról a lelkiismeretbeli kötelezettségükről, amellyel az egyháznak tartoznak, hogy lelkipásztoraiknak és a szerzetesközösségek képviselőinek... szívesen nyújtsanak segítséget.” (6)

Vizsgálódásunk még mélyebbre tekinthet. Az újszövetségi Szentírás íróinak, szerkesztőinek közös meggyőződése, hogy Isten Jézus Krisztusban önmagát közölte a világgal, valódi isteni-emberi közösségre lépett az emberekkel. Ez az örömhír: az evangélium — az egyetlen, immár fokozhatatlan jó hír, mely a hirdetett és írott evangéliumok sokaságában, különféle bemutatásban és kiemelésekben lett közös kincsünk.

A keresztény közösség ennek az egyetlen jó hírnek, evangéliumnak a realizálására épít. Az egyetlen evangélium gazdagsága pedig legitim módon bontakozott ki és tárul ma is a világ elé a közösségek sokszínűségében, sokféleségében. Kétségtelen, hogy a fiatal egyház nem tár elénk olyan uniformizált képet, mint az elmúlt kb. 3–4 évszázad egyháza. Az egyetlen evangélium egyesítette a különféle típusú közösségeket. Mindegyikük Jézus Krisztust vallja Urának és Megváltójának.

Napjainkban mindezt jobban tudatosítjuk, lassan újra átéljük és így együtt-átélő tanúivá, alakítóivá válunk annak a folyamatnak, mely az egész egységet újra gazdagító sokszínűségben, a kisebb közösségeknek ugyanazt az evangéliumot megvalló, de mégis különféle kiemelésében, gyakorlatában tárja a világ elé.

Végső soron maguk a kisebb-nagyobb helyi közösségek voltak azok, melyek pogány környezetük számára az evangéliumot átélhetővé tették. Így volt ez már kezdetben, és így kell lennie ma is — pluralista világunkban talán még inkább, mint régen. Nemcsak a helyi egyházi közösségekre volt és van újra szükség, hanem azokon belül a kísérletező, a környezettel ismerkedő és a szeretetet sugárzó, hitet erősítő, evangéliumi életéről tanúskodó kisebb közösségekre.

Összefoglalva e vázlatos vizsgálódást, elmondhatjuk, hogy az újszövetségi iratok tanúsítása szerint

- minden egyes kisebb helyi egyházban jelen van az egyház;
- az egyes helyi egyházi közösségek között sokrétű kapcsolat áll fenn;
- a helyi kisebb közösségek mellett nagy realitás az összegyűlés, a Krisztus-hívők egész közössége;
- az egyetlen evangélium kimeríthetetlen gazdagsága a számos és különféle életstílusú, gyakorlatú közösségi modellben válik tapasztalható valósággá;
- a közösségi élet már a kezdetekben és azóta is az evangélium hiteles gyakorlati bemutatásának próbaköve. Ezért a közösségi élet egyházunkban mérhetetlenül fontos volt a múltban és marad a jövőben is.

Gyakorlati következtetések. Természetesen csak néhányra tudok most kitérni. (Zárójelben jegyzem meg: örülnék, ha folytatásképp termékeny *dialogus alakulna* ki gyakorló lelkipásztorok és világi hívek között.)

1. Az egyház életében legitim sokféleséggel, sokszínűséggel találkozunk. Az egyetlen Krisztus-testet — Szent Pál tanítása szerint — a kisebb közösségek számos feladat- és szolgálatvégzéssel gazdagítják. E közösségeket azonban már nem csupán a helyi, lokális egyházak szerint lehet megkülönböztetni. A differenciáltságot, sokrétűséget nemcsak a városi, peremkerületi, falusi plébániák jelentik és igénylik, hanem az élethelyzetek, korosztályok, hivatásbeli kapcsolatok, sőt testi fogyatékosok, betegek szerinti csoportok, kisebb közösségek. A nélkülözhetetlen differenciáltság a „hitnek mértéke” szerint változik, ahhoz igazodik (vö. *Rom* 12,3). A hitben gyengékre, de a lelkiileg-szellemileg igényesebbekre és a különféle feladatokra egyaránt figyelemmel kell lenni. „...különféle ajándékaink vannak: aki a prófétálást kapta, prófétáljon a hit szabálya szerint; aki tisztiséget kapott, gyakorolja azt; aki tanító, oktasson; aki a buzdítás ajándékát kapta, buzdítson; aki alamizsnát oszt, tegye egyszerűségben; aki előljáró... legyen gondos... szeressetek tettetés nélkül...” (*Rom* 12,6—9).

Az egyházi vezetés és a helyi kisebb közösségek viszonyát a szükséges engedelmességen kívül még sok minden más is kell, hogy rendezetté tegye. Egyházunkban nem válhat általános gyakorlattá az „egyirányú közlekedés”. A kölcsönös egymásra hallgatás, figyelés, szolgálat létmeghatározó tényezői a Krisztus-hívők közösségének.

2. A különféle kisebb közösségek és csoportok sokasága és sokszínűsége a pluralizmus realitását kell, hogy tükrözze. Egyetlen közösséget vagy csoportot sem illet meg semmiféle monopolhelyzet. Minden karizmának az egész közösség javát kell szolgálnia, az egész egyházat kell gazdagítania. Épp erre gondolva tartjuk természetesnek, hogy vannak és legyenek is, akik az élet gyökereit jelentő hagyományok felől érkeznek és azok felé mutatnak, de szükséges, hogy legyenek olyanok is, akik terveznek, akik a holnapot készítik elő; akik kísérleteznek, akik a kor szellemi irányzataival ismerkednek, azokkal szembesülnek. Szüksége van továbbá az egyháznak kisebb „kémlelő” csoportokra, mint az izraelitáknak is szükségük volt rá, mielőtt új földre tették lábukat, mielőtt átkeltek a Jordánon. Ugyanakkor ezek a „kémlelő” csak akkor érezhetik magukat biztonságban, ha mögöttük van a „hátvéd”. Tudom, mindez csak képes beszéd, de az is ismeretes, hogy kétezzer éves tapasztalat áll mögötte.

Nem kerülhetjük meg a kérdést: hol a *fiatalok helye*, mi a szerepe ebben a folyamatos *Sturm und Drang*-ban? Nem olcsó frázis, de közismert tény, hogy a jövőt a mában, a holnap felé tekintést, a holnapot előkészítő munkát elsősorban ők végzik. Nem az idősebbek ellenére, nem is azok nélkül, hanem egészen pozitív értelemben.

A vándoregyház mindig úton van a teljesség, az abszolút jövő felé. E vándorlás során újra meg újra „meg kell térnie”, ebben van folytonos megújulásának záloga. És ebben a megtérési folyamatban nélkülözhetetlen az *egyházon belüli kritika*. Ha a mai fiatalok ezt a kritikus funkciót hitből fakadó reménységgel vállalják, és a szükséges merészséggel szeretetben gyakorolják, akkor betöltik az élet-

koruk által rájuk mért hivatásukat. Ugyanakkor azonban szükségük van az egyházi közösség „kontrolljára” is. Ha kiszakadnának abból, ha teljességgel a maguk útját járnák — akár kisebb csoportokba is tömörülve —, az elszáradt ág sorsára jutnának.

3. Hogy egyházunk éltető „közege” a közösség, hogy szüksége van a kisebb és nagyobb közösségekre, kiténik abból is, ha összehasonlítjuk az ún. *vallásos ember* és *keresztény ember* alapbeállítottságát. A keresztény embernek szüntelenül „meg kell térnie”, „új emberré” kell változnia, — míg a pusztán „vallásos ember” a „rég ember”, ugyanaz az ember marad. S hogy valóban az maradhasson, sztereotip vallási gyakorlatok sokaságával veszi körül magát, a vallási formák biztonságot nyújtó „védőburkában” kíván élni. Az exodus, a folytonos továbblépés terhes, ijesztő, veszedelmes számára. — A *hitből élő keresztény* ember viszont lelke mélyéből igyekszik megújulni, kapcsolatát Istenével és embertársaival fokozatosan javítani, elmélyíteni. Épp ezért nem merevedik bele jól megszokott, már-már mágikus vallási gyakorlataiba, hanem *egyre nyitottabbá válik a kommunikációra, szeretetre, közösségi életre*. Épp ez a nyitottság jelent számára biztonságot. A keresztény közösség tagjainak kritikája, testvéri figyelmeztetése pedig fokozódó lendülettel és stabilitástudattal tölti el.

Híveinket, mindenekelőtt a fiatalokat ilyen krisztusi közösségekbe kell bevezetni, hogy amit — esetleg a szülői házból — magukkal hoztak, az a későbbiek során kiállja a krízishelyzetek próbáját. Más szóval: hogy új környezetükben ne csak az említett értelemben „vallásosak”, hanem egy-egy keresztény közösségnek is élő tagjai maradhassanak.

Már 1909-ben leírta H. Svoboda: A lelkipásztori munka súlyos hibája, hogy mindig csak azokat akarja megtéríteni, akik már úgymint megtértek. Más szóval: nagyobb figyelmet kell mindannyiunknak fordítania a keresőkre, a kritikusan távolállókra, és azokra, akik bizonyos érdeklődéssel fordulnak a kereszténység felé. A tömegben felszívódó anonimitás helyett sokan épp azért kapcsolódnak a keresztény kisközösségekhez, mivel érzik, tapasztalják, hogy ott értékelik őket, ott „valaki”-vé válhatnak. A tapasztalat igazolja, hogy megfelelő közösségi kapcsolatok híján bárki könnyen kerülhet — különösen ha fiatal — a lelki útvesztettség, a magány állapotába. Ebből azután, ha nincsenek, akik kézen fogják, támogatják, már könnyen vezethet az út az alkoholhoz, kábítószerhez, kriminalitáshoz, vallási szektatagsághoz, esetleg az öngyilkossághoz is. Jaj a magámaradottnak, — de jaj azoknak a keresztényeknek is, akik bezárkóztak vallási gyakorlataik fellegvárába, nem kívánnak tagjai lenni az élő Krisztus-közösségnek, és épp ezért nem vonzanak, nem vezetnek oda másokat sem: a keresőket, a lelkileg kiéhezetteket, a szomorúakat, a magányosokat.

4. A kisebb közösségek, csoportok egyházunkban azok a „helyek”, ahol a keresztények az egymással való szorosabb kapcsolat során, a meghittebb légkörben *saját egyéniségüket, képességeiket is jobban kibontakoztathatják*. Úgy és azért, hogy nemcsak végiggondolják, de egymás előtt őszintén ki is mondják hívő meggyőződésüket, terveiket, mert tudják, hogy azokat megértéssel, de szükség szerint megfelelő kritikával is fogadják. Egyre nyíltabban beszélnek a közösségekben arról, hogy a kinyilatkoztatás világánál miként látják önmagukat, környezetüket, feladataikat az egyházban és az őket körülvevő világban. (Itt utalni szeretnék Cserháti püspöknek a VIGILIA 1981. márciusi számában megjelent írására.)

Az egyházi kisközösségek nyílt fórumot biztosítanak, hogy tagjaik egymás között kifejezzék gondolataikat, érzelmeiket, reményességüket. Mindez sajátos motivációkhoz, célok és eszközök felismeréséhez vezethet, melyek a közös cselekvés, a szeretet tetteinek gyakorlása nyomán az egész egyház életét gazdagíthatják. Ugyanakkor e közösségek tagjai új, belső fejlődési folyamatnak, lelki gazdagodásnak válnak részeseivé azért, hogy segítsék egymást transzcendens irányultságuk felismerésében és elmélyítésében.

A kisebb közösségek tagjai lassan úrrá lesznek saját önzésükön, individualizmusukon és elkülönülési törekvéseiken. Azzá a „közeggé” válnak, ahol az egyesek kiélhetik kreativitásukat, interperszonális kapcsolataik pedig előmozdíthatják közös ideályaik életre váltását. Ezenfelül pedig *jelfunkciójuk* kihívás, felszólítás környezetük számára: az egész keresztény közösség előtt feltárják a hitből fakadó életnek, megtérésnek és megújulásnak jelentőségét és szépségét.

5. Nem hallgathatjuk el, hogy az összegyház, az egyházi vezetés és a kisebb közösségek között bizonyos *üdvös feszültség* állhat és általában áll is fenn. Üdvös, mert a jobbra, az értékesebbre, a mindig nagyobb szeretetből fakadó törekvésekre és eredményekre ösztönöz mindkét oldalon. Sem a „nagy” egyház nem nélkülözheti a kisebb közösségeket, sem pedig az egyes kisközösségek nem abszolutizálhatják önmagukat. Kétségtelen, hogy minél kisebb és exkluzívabb a közösség, annál nagyobb a veszély az önelégültségre. Ezért figyelmeztetett VI. Pál pápa nyomán II. János Pál fentebb említett levelében: „Ezek a kisebb közösségek ne higgyék önmagukról, hogy az evangelizálás egyedüli befogadói és művelői, vagyis hogy az evangélium egyedüli letéteményesei. El kell fogadniuk, hogy az egyház rajtuk kívül is megtestesül.”

Szólnunk kell azonban arról is, hogy a napjainkban tapasztalható, olykor fokozódó tendenciát mutató feszültségek gyakran abból a legális közösségi igényből fakadnak, mely az egyház túlfutott adminisztratív-bürokratikus berendezkedésű egyház helyett kisebb, de élő Krisztus-közösségekre törekszik. Az ilyen igény jogos és nem a széthullásnak, hanem az élő hitnek, valódi „egyházias” lelkületnek a jele.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy ha a kisebb egyházi közösségeket az összegyházzal vetjük egybe, akkor az előbbieket az egyház sajátos *utópiájának* tarthatjuk. Annak, mert folytonos, de teljességgel soha meg nem valósítható cél: a közösségi élet kibontakoztatása egész egyházunkban. E felé az „utópia” felé igyekszik az egyház. Ennek mintegy „bemutatói”, köztünk élő és előttünk járó „megélői” az egyházi kisközösségek.

6. Végezetül néhány sajátos *veszélyre* szeretném még felhívni a figyelmet. Bár VI. Pál pápa az „egyház reménységének” nevezte az egyházi kisközösségeket, a közösségi „bázisokat” (Evangélii nuntiandi, 58), mégsem mulasztotta el, hogy a velük kapcsolatos problémákra, nehézségekre figyelmeztessen.

Ismeretes, hogy minden valódi közösséget, így a kisebb egyházi közösséget is bizonyos spontaneitás, testvéri légkör hat át, illetve jellemez. Abban a percben azonban, amikor az ilyen közösségek kezdenek eltávolodni a testvéri kapcsolat meghitt szellemétől és gyakorlatától, amikor „szervezni” kezdik önmagukat, vagy ha egy-egy vezéregyéniség köré csoportosulnak és annak már-már vakon engedelmeskednek, akkor már nem lesznek többé képesek megőrizni valódi közösségi identitásukat. Előbb-utóbb intézményesülnek és egykönnyen rálepnek az „egyház az egyházban” (cf. állam az államban!), illetőleg a szektásodás útjára. A nagy egyházban a számos kisebb közösség csakis akkor fog „reál-utópiaként” élni és hatni, ha tagjai között megmarad a közvetlen, családi kapcsolat. Ha azonban szervezési tervei során lassan az egész egyházat egyfajta „bázissá” kívánnák formálni, lelépnenek a realitás talajáról. Továbbá ha szervezési akciójukkor a gyengébb akaratúakat, a kevésbé ellenállóképeseket a közösség agresszívabb fele mintegy „felszívna”, beolvasztaná, ha a pszichikailag kevésbé ellenálló, de meghittsége vágyó emberek gyengeségével visszaélnének, az ilyen tömörülésnél már aligha beszélhetünk „krisztusi szellemtől áthatott” közösségről. Egy-egy vezéregyéniség, a kisebb közösség néhány erőszakosan is szervezni kész tagja — épp a fiatalok között — mérhetetlen rombolást idézhet elő. Amikor „saját” közösségébe „beolvasztja” az ellenállni nem képes tagot, egyszersmind kiszakíthatja a Krisztus-hívók nagyobb közösségéből, sőt az egyházból is.

Nem feledkezhetünk meg az *ideologizálás veszélyéről* sem. Világosan látnunk kell, hogy az egyház és benne a kisebb közösségek sem azonosak Isten országával. Egyetlen kisközösség sem sajátíthatja ki Jézust és evangéliumát. Egyetlen közösség és egyetlen hívő sem tehet mást — de ezt valóban meg kell tennie —, mint hogy naponta imádkozik az „ország” eljöveteléért és jelként mutat e felé az eljövendő ország felé.

Minden kisebb, Krisztusról tanúságot tevő, az ő cselekvő szeretetét élő közösség nagy ígéret az egyház, a Krisztus-hívók számára. Ne feledjük azonban: ha minden keresztény jobban megszívlelné Jézus szavát, akkor a kisebb közösségek jelenléte nélkül is több szeretet, családiasság és segítőkészség élné az egyházban. Sajnos, a szeretet fogyatkozásban van világunkban, sőt a keresztények között is. Ezért legalább azon épüljünk és örvendjünk, ha valóban élnek és hatnak köztünk kisebb csoportok és közösségek, akik nem önmagukat, nem saját célkitűzéseiket

keresik, hanem Krisztus szeretetért szolgálni akarnak világunkban. — Ahol viszont az „ellentmondás szelleme” gyűjt egybe keresztényeket, ha bizonyos elkülönülő törekvés jellemezné csoportokat, ott alapos felülvizsgálatot kell tartanunk. Mindazok, akik nem akarnak már szilárd egységben maradni a helyi egyházzal, annak főpásztorával és pásztorával, aligha építik Krisztus testét... sőt!

Amikor e „veszélyekről” is szólok, tudom, hogy *nehéz és kényes kérdést* érintek. Semmiképp sem akarok általánosítani, vagy mások helyett lelkiismeretvizsgálatot végezni. És a fennálló nehézségek sem menthetnek fel az alól, hogy rádöbbenjünk: az egyháznak nemcsak az egyénekben, hanem a közösségekben is magára kell ébrednie. A sok magára maradt, maga útját járó keresztény előbb-utóbb már „csak vallásos” ember lesz, de nem élő tagja a Krisztus-hívők közösségének, az egyháznak.

A hazai helyzet. Hogy mit kíván tőlünk, a magyar helyi egyháztól az adott óra? — Úgy vélem, még távolról sem medítettünk ezen eleget, még nem mértük fel, még csak alig beszéltünk, írtunk róla. Vajon hol fedezhető fel hazai egyházunkban, az egyházmegyei és plébániai életben, a kisebb közösségekben és a lelki elmélyülést igénylő kisebb csoportokban olyan *irányt jelölő hangsúly*, mely katolikus testvéreink szívét megragadja és értelmét is vonzza? Mely kereső-kérdező kortársainknak fület-szívét az evangélium számára megnyitja? Amely valóban vonzó, mert a „meghívás egyházát” mutatja be *infra et extra*?

A páthmoszi Látnok saját kortársait, korának egyházi közösségeit így figyelmeztette: „Akinék füle van, hallja meg, hogy mit mond a Lélek az egyházaknak” (Jel 2,7). Jól figyeljük meg: az egyházaknak, a helyi egyházi közösségeknek és nem csupán az egyháznak. — Hogy Isten Lelke itt és most, köztünk, hazai egyházunkban is hatékony, abban nincs, nem lehet jogunk kételkedni. Hogy sorsunkat Isten tartja kezében, — ez nagy bizakodással tölthet el. Bizonyára Isten akarta, hogy századunk első felében az egyház nálunk is ébredessen a lelkekben. Most viszont — erre mutat számos, ha nem éppen minden jel — azt készíti elő, hogy az egyház újraéledjen, hogy kovászként hasson, jelként álljon a kisebb és nagyobb közösségekben.

A ma aktuális pasztorális feladat és terv, főképp a katekézis feladata — gondoljunk csak a pápai buzdító levélre — aligha lehet más, mint ez: Elő kell mozdítanunk, hogy Isten újra élő és éltető valóság legyen a keresztény közösségekben, közösségeink életmegnyilvánulásaiban, lelkiségében. Kinek-kinek saját ajándékát, karizmáját kell felajánlania a közösség, az épülő Krisztus-test szolgálatára. Ne feledjük: nem „mozgalmakra” van szükségünk, hanem élő és hatékony közösségekre. A kisközösségek, csoportok születését látva-tapasztalva, nem valaki, valami *ellen* kell fellépünk, hanem egyházunk *ért*, Jézus Krisztus *ügyéért*, az Isten országának elközeledt *ért* kell szolgálatot vállalnunk.

Az egyház pásztorainak — püspököknek és papoknak — *felelőssége* ma sok vonatkozásban, de e téren is óriási. Az egymásért élés, a mindenkiért vállalt élet — ez volt Jézus élete, ezért jött el Jézus közénk a földre. És ez az egyház felelős pásztorainak is élethivatása. Ebben kell őket minden Krisztus-hívőnek támogatnia. Tudjuk, ez az együttműködés elsősorban nem szervezés kérdése, nem új ötletek kitalálása — bár mindezekre olykor nagy szükség lehet —, hanem mindannyiunk közös hitéből és szeretetéből, Krisztushoz fűző élő kapcsolatából fakadó magatartás.

Mi is tehát a hazai helyi egyház feladata? — Erről bizony még igen sokat lehetne beszélni, írni. Még mindig tartozunk önmagunknak legalább a kereteket jól körvonalazó *pasztorális programmal*. E programkészítés során többek közt ilyen kérdések megvitatásával kellene behatóbban foglalkozni: a) a kisebb egyházi közösségek *belső életének* megalapozása az Isten szavára, Szentírásra való ügyeléssel és az imádsággal; b) Isten *mai üzenetét* az egyház tanítása közvetíti számunkra, a kisközösségek számára is. Ezt tükrözi a hazai katolikus sajtó, mely

már eddig is jelentős anyagot szolgáltatott a feladatok megbeszéléséhez; c) az egyházi életbe való minél aktívabb bekapcsolódás komoly felkészítést igényel. Ennek nélkülözhetetlen feltétele az ilyen irányú *lelkipásztori alapképzés*. A kereketek megvannak, csak jobban ki kellene azokat tölteni: a Hittudományi Akadémia rendes és levelező tagozata, a vidéki teológiai főiskolák, az országos papi továbbképzés; d) a világiak apostolkodásáról szóló zsinati határozat az *egyház apostoli tevékenységének segítségét* nemcsak anyagi és karitatív területeken szorgalmazza, hanem kifejezetten szól az igehirdetés és a megszentelés fontosságáról is (26). A növekvő paphiány miatt hazánkban is egyre több lesz az olyan hely, ahol világi munkatársak nélkül nem lesz megoldható a hívek megfelelő lelki gondozása. Itt nem lehet egyik napról a másikra „improvizálni”, hanem gondos elő- és felkészítésre van szükség; e) végül — kapcsolódva az előző ponthoz — külön ki kell emelni a *hitoktatást*, amely — hivatásának megfelelő mértékben — az egyház minden tagjának feladata (Catechesi tradendae, IX. fejezet és II. János Pál pápának fentebb idézett apostoli levele).

Küldetésünk lényegében azonos azzal, amit már keresztény őseink is jól láttak és ami szerint éltek: környezetünkben, az emberek között a „lélek” szerepét kell vállalnunk. Hogy azonban ezt a „lélekfunkciót” vállalhassuk, pasztorális tervek vagy kateketikai módszerek kidolgozásánál többre van szükségünk. Az adott konkrét helyen, hazai egyházunkban keresztény kisközösségeinknek van kiemelten éltető, életet gazdagító szerepe, mert Istent, Krisztus szeretetét jelenítik meg számunkra.

Más országokban, földrészekben születő közösségi modelleket nem kívánunk egyszerűen lemásolni. E téren is a pluralizmus elvét és gyakorlatát kell szem előtt tartanunk. Egységes sémák és modellek még hazai vonatkozásban sem jelölhetők meg. Nagy pasztorális prudenciára, körültekintésre van e téren szükség. Az egyház vezetőinek és pásztorainak szem előtt kell tartaniuk mind az egyetemes egyházban fellelhető törekvéseket, eredményeket, mind pedig a helyi egyház, a hívek jogos igényeit és elvárásait. Hogy miként nevezik ma a Szentlélek ajándékait, a „modern” karizmákat, — ez nem lényeges: esetleg kísérletező munkának, kreativitásnak, alkotó fantáziának, az idők jeleire ügyelő lelkületnek. Az adományok régen is, ma is különféleek lehettek, de az ajándékokat osztó, a feladatokat kijelölő Lélek ugyanaz. Vajon észrevesszük-e, hogy az Istennek mindent megújítani képes Lelke működik ma is közöttünk és osztja ajándékait; vajon együttműködünk-e vele, hogy egyházunk újjáéledjen a közösségekben? Hodie, si vocem eius audieritis... „Bárcsak meghallanánk ma az ő szavát...” (94. zsoltár).

Felhasznált irodalom: L. Boff: Die Neuentdeckung der Kirche, Mainz 1980. — Cserháti J.: Az egyházi kisközösségek teológiája, VIGILIA, 1981. 3. sz. — P. V. Dias: Vielfalt der Kirche in der Vielfalt der Jünger, Zeugen und Diener, Freiburg 1968. — W. Dinger—R. Volk (Hrsg.): Heimatlos in der Kirche?, — Probleme heutiger Jugendpastoral, München 1980. — A. Greeley: Der Fortbestand von Gemeinschaft, Concilium 1973. 9. sz. — Hankiss E.: Közösségek, Válság és hiány. — VALÓSÁG, 1980. szept. — G. Hartmann: Christliche Basisgruppen und ihre befreiende Praxis, München—Mainz 1980. — K. Hemmerle: Neuer Ansatz in Sicht? — Zur Situation der Pastoral im Umbruch der Gesellschaft, in: H. Heinz: Gemeinde der Zukunft, München—Wien 1978. 10—40. — W. Kasper: Kirche und Gemeinde, in: Glaube und Geschichte, Mainz, 1970. — F. Klostermann: Gemeindemodelle und ihr legitimer Ort, in: Diakonia, 1981. 5—21. — H. Küng: Die Kirche, Freiburg 1967. — Nyíri T.: Közösség és vallásosság, TEOLÓGIA, 1980. 1. sz. — K. Rahner: Demokratie in der Kirche, StDz 7/1968/1—15. — K. Rahner—J. Ratzinger: Episcopatus et Primatus (Quaest. disp. 11) Freiburg 1961. — J. Ratzinger: Die pastoralen Implikationen der Lehre von der Kollegialität der Bischöfe, in: Concilium 1/1965/16—29. — Szennay A.—Tomka F.: Egyházi kisközösségek, TEOLÓGIA, 1977. 2. sz. — Szent Imre-városi munkaközösség: A család Krisztus közösségében, TEOLÓGIA, 1977. 3. sz. — Széll M.: Az egyház tűzhelyei: a plébániai közösségek, TEOLÓGIA, 1981. 1. sz. — J. Wanke: Das eine Evangelium und die vielen Gemeinden, in: Gottes Volk in der Gemeinde, Leipzig 1981. 17—21. — A. Weber: Gemeinde der Zukunft — nicht erst morgen, in: H. Heinz (Hrsg.) Gemeinde der Zukunft, München—Wien 1978. 78—111.

ZSOLTÁRMAGYARÁZATOK

AZ I. ZSOLTÁR

1. *Boldog ember, ki el nem indult a gonoszok tanácsán:* a mi Urunk Jézus Krisztusra, az Uristentől való emberre értendő ez. *Boldog ember, ki el nem indult a gonoszok tanácsán:* mint a földből való ember, ki egytetértett a kígyó által rászedett feleségével, hogy Isten parancsait megszegje. *És meg nem állt a bűnösök útján:* mivel a bűnösök útjára lépett, úgy születvén meg, miként a bűnösök, de nem állt meg ott, minthogy nem ejtette rabul az evilági csábítás. *És a pestis székébe le nem ült:* nem akart nagyravágyón földi birodalmat; azért értelmezhetjük helyesen így a pestis székét, mert alig akad olyan ember, kiből hiányozna a hatalomvágy és ne törekedne földi dicsőségre; a pestis ugyanis széles körben terjedő betegség, mely mindenkit vagy majdnem mindenkit magával ragad. De talán még inkább érthetünk a pestis székén veszélyes tant, melynek szava, mint a rákfekély terjed (II. Tim II,17). Ezután meg kell vizsgálnunk az igék rendjét: elindult, megállt, leült: elindult ugyanis, amikor eltávolodott az Istentől; megállt, amikor a bűnben gyönyörűséget talált; leült, amikor saját gőgjében megerősödvé többé nem tudott visszatérni, hacsak nem az által megszabadítva, aki nem indult el a gonoszok tanácsán, nem állt meg a bűnösök útján és nem ült le a pestis székébe.

2. *Hanem az Úr törvényében volt az ő akarata és az ő törvényén elmélkedik éjjel és nappal. A törvény nem az igaz emberre tétetett, mint az Apostol mondja (I. Tim I,9);* mivel más a törvényben benne lenni és megint más a törvény alatt lenni: aki a törvényben van, az a törvény szerint cselekszik, aki viszont a törvény alatt van, azt kényszerítik arra, hogy a törvény szerint cselekedjék. Ez tehát szabad, az pedig szolga. Más tehát az a törvény, amit előírnak és rákényszerítenek a szolgára, és más az, amit elméjével lát be az, aki nincs rászorulva az előírásokra. *Elmélkedik éjjel és nappal:* ez vagy azt jelenti, hogy megszakítás nélkül, vagy pedig *nappal:* öröm idején, *éjszaka:* a megpróbáltatások közepette; erre vonatkozóan mondatik ugyanis: *Ábrahám látta az én napomat és örvendezett (János VIII,56);* a megpróbáltatásokra vonatkozóan pedig: *Még éjszaka is oktattak engem az én veséim (Zs XV,7).*

3. *És olyan lesz, mint a vizek folyása mellé ültetett fa:* a vizek folyása mellé ültetve, azaz mintegy a Bölcsesség mellé, mely méltóztatott az embert felemelni az üdvösségre, a fa magát az embert jelenti. Értelmezhető tehát úgy, ahogy egy másik zsoltár mondja: *Isten folyója telve van vízzel (Zs LXIV,10).* Vagy pedig (ültetve) mintegy a Szentlélek mellé, eszerint: *Ő maga fog benneteket megkeresztelni a Szentlélekben (Máté III,11);* vagy eszerint: *Aki szomjazik, jöjjön és igyék (János VII,37);* vagy eszerint: *Ha ismernéd az Isten ajándékát és hogy ki az, aki tőled vizet kér; te kértél volna tőle, és adna neked élő vizet, melyből ha valaki iszik, nem szomjazik meg soha többé; de az örök életre szökellő víz forrása fakad őbenne (János IV,10,13,14).* Vagy pedig *a vizek folyása mellé,* azaz mintegy a népek bűnei mellé, mivel a vizek népeket is jelentenek az Apokalipszisben (XVII,15); a folyás pedig joggal jelent sodródást, mely a megtántorodáshoz vezet. A fa pedig a mi Urunk, ki a lefutó vizekből, azaz a bűnös népek közül húzza ki övét tanításának útján gyökereire. *Gyümölcsöt terem,* azaz egyházakat hoz létre; *a maga idejében,* azaz, miután megdicsőült a feltámadásban és a mennybemenetelben. Akkor ugyanis a Szentlelket Apostolaihoz elküldve és őket nitükben megerősítve s szétküldve a népek közé, egyházakat gyümölcsözött. *És levele nem hull le:* azaz szavában nem lesz tévedés; mivel minden test olyan,

mint a széna, az ember dicsősége pedig, mint a mező virága: a fű elszárad, a virág lehullik, Isten igéje azonban mindörökre megmarad (Izaiás XL,6–8). S minden, amit tesz, áldott lesz: azaz, amit csak e fa nyújt, mindent el kell fogadni, a gyümölcsöket és a leveleket, azaz a tetteket és a szavakat.

4. *Nem így a gonoszok, nem így, hanem, mint a porszem, amit elsodor a szél a föld színéről.* A föld itt az Istenben való szilárdságot jelenti, eszerint: *Az Úr az én örökségem része, az örökségem igen becses nekem (Zs XV,5,6);* vagy eszerint: *Tarts ki az Úr mellett, őrizd az ő útjait és fölmagasztal téged, hogy tied lesz a föld (Máté V,4).* A következő hasonlattal élhetünk: mint ahogy a látható föld az embert külsőleg táplálja és hordozza, úgy ama láthatatlan föld az ember bensőjét. E föld színéről sodorja le a szél a gonoszt, azaz a gőg, mivel az fúj. Ettől őrizkedik az, ki Isten házában bőségétől megittasult, s ivott az iránta való vágy patakjából, mondván: *a kevélység lába közelembbe ne jusson (Zs XXXV,9,12).* E földről sodorta le a szél azt, aki így szólt: *Székhelyemet a távol Északra helyezem és hasonló leszek a Legmagaságosabbhoz (Izaiás XIV,13,14).* E föld színéről sodorta le azt is, ki miután egyetértett és evett a tiltott fáról, elrejtőzött Isten színe előtt (*Gen III,6,8*). Hogy e föld az ember bensőjére vonatkozik, s hogy innen a gőg veti ki őt, az a következőkből érthető meg leginkább: *Miért elbizakodott a föld és a hamu, ha életében elvetette benső részeit (Sir X,9,10);* ahonnan, ha kivettetett, méltán mondható, hogy magát vetette ki.

5. *Ezért nem támadnak fel a gonoszok az ítéletre:* azért ugyanis, mert miként a porszemek, lesodortatnak a föld színéről. És helyesen mondja nekik, hogy éppen azt veszítik el a nagyravágók, amire törekszenek, hogy ugyanis ítélhessenek. Ez a következő mondatban még érthetőbben van kifejezve: *sem a bűnösök az igazak tanácsára.* Meg szokta ismételni még egyszer, világosabban, amit fentebb mondott, hogy a gonoszok a bűnösöket jelentik, s ami fent az ítélet, az itt az igazak tanácsa. De joggal érthet mást a gonoszokon és megint mást a bűnösökn, mert bár minden gonosz bűnös is, nem minden bűnös gonosz. *A gonoszok nem támadnak fel az ítéletre:* azaz feltámadnak ugyan, de nem azért, hogy megítéltesse, mivel már ki vannak jelölve a biztos büntetésre. *A bűnösök pedig nem az igazak tanácsára támadnak fel,* azaz hogy ítéljenek, hanem hogy megítéltesse. Rájuk vonatkozik: *Hogy kinek-kinek a munkája mit ér, azt tűz próbálja meg: ha valakinek megmarad a munkája, elnyeri jutalmát, ha elég, kárt szenved, de ő maga megmenekül, mintegy a tűz által (I. Kor III,13,15).*

6. *Mivel ismerte az Úr az igazak útját:* Mint ahogy azt mondják: Az orvoslás az egészséget ismerte, nem pedig a betegségeket; és mégis, az orvoslás mesteriségével lehet felismerni a betegségeket. Ilyen értelemben mondható, hogy az Úr ismerte az igazak útját, a gonoszokét pedig nem ismerte. Nem mintha lenne valami, amit az Úr ne tudna, mégis azt mondja a bűnösöknek: *Nem ismertelek benneteket (Máté VII,23).* *A gonoszok útja pedig elvész,* mintha e helyett állna: a gonoszok útját nem ismerte az Úr. De világosabban van kifejezve, hogy ha valamiről nem vesz tudomást az Úr, az a pusztulást jelenti, tudomásulvétele pedig a megmaradást: hogy az Isten tudása a léttel, nem tudása a nemléttel azonos. Mivel az Úr mondja: *Vagyok, aki vagyok és Aki van, küldött engem (Exodus III,14).*

(MADAS EDIT fordítása)

Megjegyzések: 1. Az *enarratio* magyarázatként való értelmezése Quintilianustól származik (1.4.2). — 2. Agoston zsoltárai sok tekintetben eltérnek a Jeromos-féle fordítástól, ezért, a kommentár jobb érthetősége kedvéért, a bibliai idézeteknél is Agoston változatának fordítását adtam.

Isten

*Keresem önmagamban,
Esőverte lucokban,
Harang-kék színű égben,
Fenyvesek sűrűjében.*

*Minden dalom mulandó,
Bölcsőtől sirig tartó,
Forgó, fekete képek,
Fekete tűnődések.*

*Még várom önmagamban,
Halálhoz érek lassan,
S könnyem veszett ízétől
Velem marad, megbékül.*

*Hisz ő szenved a tájban,
Szikla az elmúlásban,
S ha volna szeretet még,
Ezerszeresen hinnék.*

*Ha meghalok, velem lesz,
Dallam simul a csendhez,
S gyermekkorom világa
Mosolyt hímez a fákra.*

*A folyók és a tenger
Megtelnek tisztelettel,
S köszöntik majd, ki hűen
Meg is halt egyszerűen.*

*Hegedűkben a lázas
Fölcsengő pirulás az,
A meg nem értett szépség,
Engedd, hogy mások értsék.*

*Amint szétvál az olló,
Trombitál a tűzoltó,
S a lüdböröző csillag
Nyomán még egyszer itthagya.*

*Szépség az utak vége,
Fölnézek most az égre,
S káromkodó alázat
Helyett mondok imákat.*

*Azokat tisztelettel,
Így vagyok mégis ember,
Fénykép, a csillagokból
Maradt marék aranypor.*

*S az emlék szomjas csöndje
Fölfigyel hitemre,
S mint teregetett vásznak
A lélek hűse lázad.*

*Hitem ennél nagyobb tán,
Eltűnődöm a sorsán,
S emberi reménységem
Sejtés, hogy az igékben*

*Megtanulok hallgatni,
Tudom, az alázat mi.
Fölmutatja a sorsát
Mind, aki vágyott hozzád.*

Barátság

*Nálunk szabad,
Nálunk szabad
Cserélni lelket,
Gyermeknek maradni,
Meglelni az igazat,*

*Mester, tanítvány...
Jézus szívén nyugodni, mint János,
Harangozni, a végtelen, magányos
Úton s kezet adni,
S fohászt is lelkiünk csillagához.*

Mert már

*Mert már értelmem félig elhomálylott,
Mert már szememmel majdnem vak vagyok,
Mert megutáltam ezt a vak világot,
Szeretem, akik boldogtalanok.*

*Esdve kérlek, karjaidba te végy fel,
S maradj mellettem erős is, anyám,
A bizonyosság biztos, mint a kétely
S kétféle virág virágozik
A mandulafán.*

Claudel

*Hosszú, elnuújtott sorok, mirtusz-ág,
Gyerekkori litániák,
A rózsza, a béke, a szenvedés, a gúny,
Levágják fél lábad, hogy imádkozni tanulj,
Vagy mint Don Rodrigue, szeresd az életet,
A fiadat, ki mástól született,
Vagy a nagy szó: „Uram, irgalmazz a németeknek, mert
nem tudják, hogy mit cselekszenek”.*

*„Kantáta három hangra” — s csak dalol a három lány, a három
Cseresznyeág a ringó áriákon,
Mi nők, igaz, jobb, ha ketten vagyunk, valaha,
Ebbe még be nem szólt a politika,
De Claudel oly szép, olyan ismerős,
Hogy megelégszik vele minden ős.*

*Magamról írok, mert nincs igazam.
Ha megkérdezik, van-e Isten? „Van!”
Van-e Claudel, ki átúszt a mélyet,
S csak annyit emlegetnek róla, hogy kísértet,
Vajon nem volt-e hős, nem volt-e reformátor,
Ha nem is szakadt el az Egyház igazától...*

*Sírni tudnék. Virágzó cseresznyefa ága
Gyűjts csak, gyűjts együtt rá a legszebb áriára,
Ha téged olvaslak, a szívem megalázkodik,
A sorai fölfutnak az égi boltokig,
S ragyogni kezd a reggel, hideg, hűvös szemekkel,
Békülj meg, Claudel, az életteddel,
Bűnökbe takart ártatlanságod
Megrendíti a Földet, látod,
S oly végtelen a sötétség, magad is elhiszed,
Hogy a Föld, hogy az ég, hogy a mindenség ugyanegy,
S Ő áll fölötte, kitárt karú Krisztus,
S tiszta a lelked, mint tiszta a legszebb ametisztusz.*

A RERUM NOVARUM ELŐESTÉJÉN

A szociális katolicizmusnak hazánkban Giesswein Sándor győri kanonok volt az egyik leghaladóbb képviselője. Több mozzanat ösztönözte őt arra, hogy a szocializmussal megismerkedjen. Fiatal teológusként magyarra fordított egy német szociológiai munkát, és úgy érezte, neki ebben a témakörben kell maradnia. Győrben mint tanár és püspöki szertartó el-eljárt a szocialista munkások gyűléseire, követeléseiket helyeselte, tanácsokat adott nekik, újságjában megvédte őket. Amíg a tanítóképző tanára volt, munkásszármazású tanítványait meglátogatta otthonukban, szüleikkel elbeszélgetett. A munkásokkal folytatott eszmecsere nyilvánvalóvá tette előtte, hogy az egyház a munkásosztály ügyét elhanyagolta, nem szentelt neki olyan figyelmet, ami megillette volna. Ezt pótlandó, otthagya tudományos működését és a társadalmi igazságosság megvalósításának áldozta életét.

Ez a változás Giesswein életében végső fokon XIII. Leó pápa útmutatására történt. A nagy Péter-utód 1891. május 15-én tette közzé *Rerum novarum* kezdetű legfőbb eligazítását, és megváltoztatta az egyháznak a munkásosztállyal kapcsolatos addigi passzív magatartását. „Azt mondhatjuk — állapítja meg a győri kanonok az egyetemen tartott előadásában —, a nagy pápa e körlevelével a keresztény szociális mozgalomnak új korszaka következett be..., most már előttünk áll a leszűrődött terv, mely szerint tovább kell dolgozni.”

Ha azt a vonalat nézzük, amelyen XIII. Leó eljutott a *Rerum novarum*ig, akkor az olvasónak az egyház történetéből ismert személyek, Ozanam, Lacordaire, Ketteler és Manning neve tűnik fel. Azt azonban kevesen tudják, hogy a Freiburgi Unió nevű munkaközösségnek mekkora szerepe volt a körlevél előkészítésében. Jobban megértjük e közösség kialakulását, ha egy pillantást vetünk a múlt századi szociális katolicizmus fejlődésére. Francia földön a szép kezdeményezések — Ozanam Szent Vince konferenciái, Lacordaire társadalmi igazságot reflektorfénybe állító szónoklatai, La Mennais romantikus hevületű írásai — után megtorpanás következett be. Az 1848-as párizsi barikádharcok idején lelőtték a békéltető Affre érseket, s e gyászos eseményre olyan megtorlás következett, hogy évtizedekre elhallgattak a társadalmi reform követelői.

A megdermedt francia katolicizmus helyett Németországban lendült előre a szociális kereszténység ügye, amikor 1850-ben W. E. Ketteler lett Mainz püspöke. Az ő működését nem kell bemutatnunk. XIII. Leó mondotta róla: „Ketteler volt a mi nagy elődünk”. A mainzi püspök felismeri a munka áru jellegét, a kapitalista társadalomban, s tapasztalatait *A munkáskérdés és a kereszténység* című művében közli a világgal. Megszervezte és fölvirágoztatta a keresztény munkásegyesületeket. Olyan birodalmi képviselő lett, akivel a vaskancellár, Bismarck kormánya is számolt. Kettelernek jeles tanítványa volt a strukturális átalakulás tekintetében Vogelsang, aki a szociális katolicizmus egyik sajátosságát, a korporatív rendszert dolgozta ki és tette közzé lapjában, a *Vaterlandban*. Hozzá hasonló kvalitású francia szociológusok is feltűntek az évtizedes hallgatás után, és váltak a munkát a Freiburgi Unióban. Így a munkaközösség a német, a francia, az osztrák, a svájci, az olasz és a magyar résztvevőkkel nemzetközivé vált. Szakemberek tárgyaltak egymással a svájci városban. Tehetségük javát, szakértelmüket, élettapasztalataikat bocsátották az egyház rendelkezésére a közös ügyért, hogy a munkáskérdés osztályharc nélkül, az evangélium szellemében oldódjék meg. Daniel-Rops szerint e különböző társadalmi osztályokból, főleg az arisztokráciából, a gyárosok és földbirtokosok soraiból kikerülő világiak és a hozzájuk csatlakozó teológus szakértők találkozásának fő érdeme: összehangolták nézeteiket, lecsiszolták elveik érdességét, és így közös tervet tudtak tenni a pápa asztalára. De magas intelligenciájuk és minden jó szándékuk ellenére sem tudtak túllépni osztályuk korlátain. Giesswein említett előadásában az Unió tagjai közül Frédéric Le Play alakját emeli ki: „Bizton mondhatjuk, hogy olyan alapos ismerője a munkáseletnek és munkásiéleknak még nem akadt, mint Le Play, s nem volt még nálánál hivatottabb a munkás természetrajzának a megírására”. Bár

Le Play *Európai munkások* című műve tizenegy kiadást ért meg és *A társadalmi rend* című tanulmányára a kor nagy kritikusa, Saint-Beuve szerint „a század legintelligensebb könyve”, Le Play a francia forradalomban mégiscsak negatív jelenséget látott. 1806-tól 1882-ig élt, munkássága Chateaubriand, Ozanam szociális átalakulást váró korától átível XIII. Leó koráig. Bányamérnökként dolgozott hazájában, majd Németországban. 1830-ban kémiai kísérlet közben szerencsétlenül járt. Másfél évre munkaképtelenné vált, következő éveit külföldön tölti tudományos kutatás céljából. Hazánkban Selmezbányán vizsgálta a bányát és a munkásviszonyokat. Orosz földön Demidov herceggel talált kapcsolatot, aki a mi Regulynkat támogatta uráli útján, míg Le Play a herceg 45 ezer munkást számláló bányáinak lett az igazgatója. Le Play külföldön is felkereste a munkásait otthonukban, együtt étkezett velük, meghívta őket asztalához. Vallás és erkölcs szempontjából is tanulmányozta életüket, anélkül, hogy ő maga vallásos lett volna. A tízparancsolatban szilárd alapot, megőrző erőt látott. Társaságokat alapított a szociális kérdés tanulmányozására. E közösségekben saját elvét, a paternalizmust fejlesztette ki. Sok építő gondolata ellenére a munkásokról megkérdezésük nélkül döntött, mintha kiskorúak volnának... Atyáskodó jósága Péguyból keserű szavakat csikart ki: „Megint leereszkedtek a néphez”. XIII. Leó túllépett a paternalizmuson, amikor körlevelében helyesli, hogy a munkások érdekeik védelmére szervezkedjenek — a munkaadó részvétele nélkül. A pápa a szakszervezetekre célzott, de magát a szót nem írta le.

A paternalizmus elmélete egyre inkább elhalványult a század második felében, és inkább a Rerum novarumban felszínre kerülő másik szemlélet erősödött, a korporatizmus, a testületekbe való tömörülés. E szerint a munkaadók és a munkások azonos foglalkozási ágon belül egy közösséget alkotnának. A korporációba való tömörülés igazi hazája Németország, ahol Ketteler hatására egy mecklenburgi báró, Karl von Vogelsang ((1818—1890) nemcsak katolikussá lett, hanem életét is a szociális kérdésnek szentelte. 1864-ben átköltözik Bécsbe, ahol Lichtenstein herceggel és De la Tour du Pin francia katonai attaséval baráti alapon közösen tanulmányozzák a munkáskérdést. Vogelsang sajtójában követeli a munkások biztosítását öregség és betegség esetén. Kijelenti, hogy a társadalmi osztályok közti ellentéteket, távolságot csökkenteni kellene. Foglalkozási érdekképviseletre van szükség (korporáció); munkabér nem lenne, de a befolyt jövedelemből részesedne a munkás. Hibája e teóriának, hogy feltételezi a vallásos gondolkodást, pedig ekkor már terjed a vallási közöny a munkások között. Vogelsang tanai franciául is megjelennek a *Correspondance de Genève*-ben. Innen értesült De la Tour du Pin először a korporatív elvről, és szívesen megy új bécsi állomáshelyére Vogelsanghoz. A francia szociológus szintézisre törő elme, ő emelte a bécsi társadalomkutató kapcsolatokat európai szintre, és a kontinensünkön kavargó keresztény szociális elveket ő ötvözte egybe, mint a Freiburgi Unió megalapítója és ügyvezető főtitkára.

Daniel-Rops egyháztörténész 1881-re teszi az Unió megalakulását. Utal arra, hogy 1881-ben egy francia küldöttség járt a pápánál, és feltárta előtte a társadalom gyógyítására vonatkozó terveit. E delegáció tagjai és a Freiburgban később összejövő francia szociológusok közt Daniel-Rops nem tesz különbséget (Un combat, p. 225 és 915), így az idén joggal ünnepelhetjük nemcsak a Rerum novarum kiadásának 90., hanem a Freiburgi Unió alapításának 100. évfordulóját is. A munkaközösség 1881-től kezdve közölte a pápával nézetait, és XIII. Leó megkülönböztetett figyelemmel olvasta De la Tour du Pinnek Rómába érkező jelentéseit. Milyen elveket vallott a szociológus, De la Tour du Pin? A kapitalizmus a többség kihasználása néhány ember javára. A munkakínálat és -kereslet törvényét barbárnak minősítette. Nemcsak annyi bér illeti meg a dolgozót, hogy éhen ne haljon, hanem annyi, amennyiből művelődni is tud. „Újra akarta önteni” a társadalmat a korporációk rendszerével. Tehát szinte strukturális változásra törekedett. A korporáció szabja meg a munka feltételeit, az irányítja a részesedést, ellenőrzi a munkásfelvételt és szabadságolást, alaptőkével rendelkezik biz-

tosító intézet és iskolák fenntartására. E korporációs rendszer nemcsak a Rerum novarumra hatott, hanem a II. világháború utáni időkben is — Daniel-Rops szerint — megmaradt társadalmi formaként.

Esterházy Miklós Móric személyében magyar tagja is volt a munkaközösségnek. Az 1887. június 1-i ülésen Esterházy gróf vázolta a magyar viszonyokat. Semmi fejlődést sem lát a szociális törvényhozásban, és a magyar klérusnak sincs pozitív hozzájárulása a társadalmi kérdéshez, a primás legújabb biztatásai ellenére sem.

A svájci munkaközösség kialakulásában fontos szerepet játszott Gaspard Mermillod püspök, aki nélkül az Unió nem lenne freiburgi. 1873-tól három egyházmegye apostoli helynöke, 1884-ben Freiburg püspöke, de már korábban Genfen keresztül kapcsolatot tart Vogelsangékkal és Du Pin kapitánnyal. 1884-től a munkaközösség *Union catholique d'Etudes sociales et économiques* névvel szerepel, de Freiburgi Unióként maradt meg a köztudatban. Mermillod, a pék fiából lett apostolutód látta vendégül a munkaközösség tagjait a gótikus városkában, ahol 1885-ben nemzetközi eucharisztikus kongresszus folyt, 1889-ben pedig katolikus egyetem indult. Mermillod rendkívül hatásos szónok, szeretetével és szavaival összefogta a mintegy hatvantagez közösséget, és 1888-ban ő nyújtotta át a pápának az unió tervezetét a munkáskérdés megoldására. Mindnyájuk nevében kérte a pápát, hogy ebben az égető kérdésben nyilatkozzék.

Az Unió tagjai egész Európában elterjesztették eszméiket, elgondolásaikat, és a szociális problémák iránti érzékenységet a vallásos közösségekben is felszínen tartották. Voltak azonban ellenséges állásfoglalások is. Némelyek, mint Astros francia bíboros, a vagyoni helyzet egyenlőtlenségében az isteni gondviselés akaratát látták; a szocializmus felé irányuló tevékenység a bűnök iskolája. Egyetlen orvosságul az ájtatosságok növelését ajánlották, és hogy az elnyomott nép krisztusi türelemmel viselje nyomorát. „Nem tudjuk — jegyzi meg Daniel-Rops —, vajon Marx olvasta-e Astros bíboros javaslatait, mindenesetre kitűnő idézeteket talált volna köztük annak bizonyítására, hogy a vallás ópium a nép számára.”

Hasonló negatív állásponton van Freppel angers-i püspök is; ő egy jogi konferencián mondta el lesújtó véleményét a szociális katolicizmusról. Éppen 1891-ben, a Rerum novarum megjelenését megelőzően szólalt fel a képviselőházban a nők és gyermekek munkáját csökkentő törvényjavaslat ellen. „Majd sürgősen Rómába utazzot — írja Rónay György —, hogy minden tőle telhetőt megtegyen a készülő enciklika megakadályozására.”

XIII. Leó azonban nem az Astros—Freppel vonalat képviselte, hanem a freiburgi memorandumát tanulmányozta, meghallgatta a pápai megnyilatkozásra vonatkozó óhajukat, és 1891-ben megjelent a várt Rerum novarum körlevél. Az Unió tagjai örömmel vették tudomásul, hogy fáradozásuk nem volt hiábavaló. 1892-ben Mermillod meghalt (Vogelsang már korábban), az Unió megszűnt, hisz tagjai szerepüket betöltötték, küldetésük véget ért, és a szociális katolicizmus történetében új fejezet indult.

A hívő keresztények, köztük Giesswein Sándor is, a megjelenő enciklikában megkapták az útmutatást, milyen lélekkel nyúljanak a szociális kérdéshez. Giesswein szemléletesen ezt így fejezte ki: „Aki a szociális kérdést meg akarja érteni, az tartsa maga előtt jobb kéz felől a nemzetgazdaságról szóló műveket, bal kéz felől a tudományos szocializmus iratait, maga előtt pedig tartsa nyitva az evangéliumot”.

Irodalom: Daniel-Rops: *L'Eglise des Révolutions*, 1960. Fayard, Paris, 643—698 pp.; *Un combat pour Dieu*, pp. 195—268. — Gergely Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903—1923*, Akadémiai Kiadó, 1977. 1—21. l. — Giesswein Sándor: *Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben*, 1913. 37—85. l. — Mihályfi Ákos: *Giesswein Sándor emlékezete*, Bp. Stephaneum, 1925. 15. l.

KILENCVENÉVES A RERUM NOVARUM ENCIKLIKA

XIII. Leó pápa a Rerum novarum enciklikát, alapvető szociális körlevelét, ezelőtt kilencven esztendővel, 1891-ben adta ki a munkások nyomorúságos helyzetéről (*De conditione opificum*). A körlevél általában nem ad új tanítást, de a régi keresztény igazságokat új fényben tünteti föl. Jelentősége abban áll, hogy a szociális problémák megoldásában kihangsúlyozza az állam beavatkozási jogát, kötelességét és kiterjeszti hatáskörét. Elismeri és nélkülözhetetlennek tartja a munkásszervezetek jogosultságát. Minden embernek joga van a munkához, az igazságos munkabérhez, hogy munkájából családjával együtt emberhez méltó módon tudjon megélni, személyi méltóságát, szabadságát és függetlenségét meg tudja őrizni. Leó pápa fölírta a világ lelkiismeretét, rámutatott az alapvető emberi jogokra és az ember politikai jogainak gyakorlására.

A körlevelet számos szociális jellegű pápai megnyilatkozás előzte meg, amelyekben a pápa rámutatott a szociális bajokra és megoldásuk szükségességére, lehetőségeire. Sajnos ezek az irányelvek süket fülekre találtak. Leó már azelőtt is sürgette más körleveleiben a szükséges reformokat az államban, a társadalomban és az emberi szívekben. Erről tanúskodnak a szocializmusról (*Quod apostolici muneris*, 1878), a családi életéről (*Arcanum divinum*, 1880), az államhatalom eredetéről (*Diuturnum illud*, 1881), az állam rendjéről (*Immortale Dei*, 1885), az állampolgárok kötelességeiről (*Sapientiae christianae*, 1890), a liberalizmusról (*Libertas praestantissimum*, 1888) kiadott körlevelei.*

A körlevél XIII. Leó pápának eredetileg olasz nyelven megírt személyes műve. Nem térhetett ki minden kérdésre, nem adhatott útmutatást a részletekbe menően, mert ez a tudományok és a gyakorlati élet földadata. A vagyonosok körében a körlevelet megdöbbenéssel fogadták, forradalmi elvek szításával vádolták a pápát és elveit félremagyarázták. A munkásság körében sem tartották elég radikálisnak, mert védelmébe vette a magántulajdon intézményét.

Az enciklika keresztmetszetet ad a kor társadalmi helyzetéről, de nem akar ismétlésekbe bocsátkozni. Hivatkozik a pápa előző körleveleire, amelyekben az állammal, az állampolgárok jogaival és kötelességeivel foglalkozott. A múlt század társadalmi és gazdasági viszonyait lényegében az jellemzi, hogy „kevesek kezében állandóan nagy vagyonok halmozódtak föl, a többség pedig elszegényedett” (1). Rövid vonásokban vázolja a munkások osztályhelyzetét. „Az alsóbb néprétegek legnagyobb része mélyes nyomorúságban, emberhez nem méltó viszonyok között tengeti életét. (...) A munkások védtelenül ki vannak szolgáltatva a vagyonosok embertelenségének és korlátlan nyereségvágyának. A termelés és majdnem az egész kereskedelem a kevesek hatalmába jutott. A vagyonosok és túl gazdagok elenyésző kisebbsége szolgál jármot rakhat a vagyontalanok (proletárok) széles tömegeire. Ezeket az embereket gyorsan és hathatósan segíteni kell” (2).

A körlevél nemcsak az egyes munkások szegénységéről és nyomorúságáról, nemcsak az individuális munkássorsról beszél, hanem azokról a széles tömegekről is, melyeket megfosztottak a termelőszközköztől. A nincstelenségben, munkájuk béréből, embertelenül és jogfosztottan, létbizonytalanságban, a tőkések kizsákmányolásának és gátlástalan nyereségvágyának kiszolgáltatva kénytelenek családjukkal együtt küszködni. Az emberi társadalom a vagyonosok és nincstelenség osztályára szakadt szét: a kizsákmányolókra és a kizsákmányoltakra. Nem szegénységről, nélkülözésről vagy a dolgozók túlterheléséről van tehát szó, hanem a munkásság rabszolgasorsáról.

* Zsigmond László: Politikai és szociális körlevelek (1970, az ELTE kiadásában); Marmy: Mensch und Gemeinschaft 1945; Utz-von Galen: Die katholische Sozialdoktrin in ihrer geschichtlichen Entwicklung, 1976, IV. k.

A pápa a körlevél bevezető részében élesen megvilágítja a kapitalizmus embertelenségeit (3—12). Ugyanakkor a liberalizmus ellen fordul, visszautasítja jogtalan és igazságtalan követeléseit. A múlt század végén még nem volt kellő számú és törvényesen elismert betegsegélyző, biztosító és nyugdíjintézet. A gyermeknevelés gondjai és az öregek, a munkában tehetetlenlenné lett betegek eltartása is a családokra hárult. Az társadalmi közösség nem gondoskodott róluk, az állam sem viselt ilyen terheket és kötelességeket. Érthető, hogy a pápa a bajok orvoslására védelmébe vette a magántulajdont, mint a családi terhek viselésének zálogát. A második részben a pápa rámutat, hogy a társadalmi bajokat az egyház, az állam és a munkások soraiból alakuló egyesületek jó szándékú együttműködésével lehet csak megoldani, s alapjában véve a szociális problémák orvoslásának lehetőségeivel és módzataival foglalkozik (13—44).

Az egyház valláserkölcsi törvényeivel minden társadalmi osztály törekvését és erejét oda akarja összpontosítani, hogy a munkások helyzete megjavuljon (13). A társadalomban lényege szerint mindenki egyenlő, de az emberi adottságok szerint különbségek vannak. Ez azonban nem jelenthet ellenségeskedést. Egy- másra vagyunk utalva (14). Az egyház szegényt és gazdagot egyaránt figyelmeztet az igazságosságra és kötelességeik teljesítésére (15). A kenyérkereső munka a természetjog és a keresztény tanítás fényében nem lealázó, hanem fölemelő, az élet fönntartásának tisztességes eszköze. Csúf és embertelen dolog embereket a nyereszkesedés eszközévé alacsonyítani és csak munkaerejük szerint értékelni (16).

A munkásoknak méltányos és igazságos munkabért kell biztosítani, hogy családjukkal együtt emberhez méltóan élhessenek. Óvakodjanak a gazdagok attól, hogy a dolgozókat megkárosítsák, bérüket ravaszással vagy csalással megrövidítsék (17). Az egyháznak az a föladata, hogy a lelkeket áthassa és az emberi szíveket Isten parancsainak teljesítésére buzdítsa. A társadalomnak belülről akar segíteni, hogy a vagyontalanok nyomorúságos helyzetükből kiemelkedjenek és jobb sorsra tegyenek szert (20—24).

A tulajdonszerzéstől egyetlenegy embert sem szabad megfosztani. Ezt a jogot sem az államnak, sem más társadalmi vagy gazdasági közösségnek nincs joga az embertől elvenni (5, 9). Az igazságos társadalmi és gazdasági rendszerben gondoskodni kell arról, hogy mindenkinek joga és lehetősége legyen a tulajdonszerzésre. Leó a tulajdonszerzés jogát tartja „szentnek és sérthetetlennek”, de nem a tulajdonviszonyokat, azaz nem a konkrét birtoklási formákat (35).

Az állam hivatásánál fogva a közjót tartozik előmozdítani. Minél jobban megvalósul a közjólét, annál kevésbé szükséges a munkások jólétét külön utakon keresni. Az államnak kötelessége olyan törvényeket hozni és olyan intézményeket felállítani, amelyek segítségével fölvirágzik a közjó és a magánjólét (26). A közjó érdekében az államnak őrködnie kell a közerkölcsök tisztasága, a családok boldogsága fölött. Védelmébe kell vennie a vallást és az igazságosságot, gondoskodnia kell a közterhek igazságos elosztásáról, az ipar és a kereskedelem fölvirágoztatásáról, a földművelés fejlesztéséről, mert ezzel az összes társadalmi osztályok, de egyben a munkások helyzetét is javítja. Az állam mindnyájunkért van, a szegényekért éppúgy, mint az előkelőkért. A szegények ugyanazon a jogalapon polgárai az államnak, mint a gazdagok, de a szegények többségben vannak. Az ő ügyeik és érdekeik védelme is az állam föladata (27). Minden államban különbségek vannak tehetségükhöz mérten a polgárok között, de alapjában véve minden állampolgárnak egyenlő jogai vannak.

A jólét nemcsak az anyagi javak bőségében valósul meg, hanem lelki, szellemi és kulturális értelemben is. Az anyagi javak termelésében elsőrangú szerepe van a fizikai munkának. Az állam javai is a dolgozó emberek munkájából erednek (27). Az államnak mindent meg kell tennie, hogy a munkásokon segítsen, és ne jussanak inségbe azok, akiknek munkájából származnak a szükséges javak. Olyan munkabéreket kell biztosítani, hogy a munkások emberhez méltóan tudjanak megélni. Legyen megfelelő lakásuk, élelmük és ruházatuk. Az államhatalomnak mindig közbe kell lépnie, amikor a közjót bármi is veszélyezteti. A közjó és a magánjólét megköveteli, hogy a társadalomban béke és rend legyen (28).

Az államnak „az egyesek jogainak védelmében különösen az alsóbb osztályokra s a szegényebb sorsúakra kell tekintettel lennie. A gazdagok amúgy is körül vannak véve saját védőbástyáikkal és így kevésbé szorulnak az állam védelmére, míg a szegények, akiknek semmi eszköz sem áll rendelkezésükre, egye-

dül az államra támaszkodhatnak (29). A túlságosan hosszú ideig tartó vagy fárasztó munkából és a csekély munkabérből eredő bajoknak az állam igazságos törvényhozással vegye elejét (31). Sem az igazságosság, sem az emberi érzés nem engedi a munka oly mértékű fokozását, mely a lelket eltompítja és a testet agyon-sanyargatja (33).

A körlevél több helyütt is hangsúlyozza, hogy az egyháznak nincsenek külső eszközei a társadalom életének alakításában, de az üdvösségüzenet hirdetésével és az erkölcstörvények tanításával hatékonyan befolyásolja az emberek közösségi életét és magatartását. „Az egyház az evangéliumból merített tanítása megszünteti vagy legalábbis enyhíti a társadalmi ellentéteket, formálja az emberek gondolkodásmódját és erkölceit. Intézményeivel segíti a szegényeket. Arra törekszik, hogy az összes néprétegek megfontolva és tervszerűen, a legalkalmasabb eszközökkel segítsenek a munkásság bajain. Ennek elérésére szükségesnek tartja azt is, hogy az államhatalom törvényhozással a lehetőségek határain belül beavatkozzék a problémák megoldásába” (13).

Az államnak kötelessége szociális törvényeket hozni, a terheket igazságosan elosztani, az ipart és kereskedelmet fölvirágoztatni, a földművelést fejleszteni, a béke fölött őrködni, a rendre vigyázni, a munkabéreket és munkaszerződéseket ellenőrizni, a munkások szabadságát biztosítani (26, 27, 28, 29). Az enciklika elismeri és védelmébe veszi a munkásegységeket. A munkások egyesülési jogát a természetjogból, az emberi méltóságból vezeti le. Az állam saját léte ellen cselekedne, ha olyan egyesületeket betiltana, amelyek tisztességes célból, egymás megsegítésére és a munkások érdekeinek védelmére alakulnak (38). Sőt, a körlevél hangsúlyozza ezek önállóságát és önrendelkezési jogát is, hogy megvédhessék önmagukat és érdekeiket az igazságtalan és türehtetlen erőszakoskodások ellen. XIII. Leó a munkásegységekről szóló tanításával nagyban elősegítette a mai értelemben vett szakszervezetek kialakulását.

Ha történelmi távlatból nézzük, XIII. Leó *Rerum novarum* enciklikája nem tér ki ugyan korának minden problémájára, követelményeire és elvárásaira, de kétségtelenül érdemei vannak a szociális kérdés megközelítése és bizonyos megoldása terén, melyet későbbi utódai, XI. Pius, XXIII. János és VI. Pál enciklikáikban és a Zsinat szellemében továbbfejlesztettek.

AZ ÚTKERESŐ PROHÁSZKA OTTOKÁR

1981. február 4-én beszélgetés hangzott el a Kossuth rádióban Prohászka Ottokár-ról. A műsort Kerekes István szerkesztette. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának két marxista történésze felvázolta a kort, amelyben Prohászka élt és dolgozott, ismertette pályafutásának fontosabb állomásait, elemezte műveit, ideológiai és társadalompolitikai nézeteit. Az alábbiakban — a nyomtatás kívánta átírással — teljes egészében közöljük a beszélgetés szövegét.

VADÁSZ SÁNDOR: — A *Kritika* című folyóirat szerkesztősége 1980 szeptemberében kerekasztal-megbeszélésre hívta az egyházi lapok képviselőit. Arról vitatkoztak, vajon a marxisták és a vallásos nevelésű emberek mely területeken, milyen kérdésekben működhetnek együtt, mi legyen ennek a formája. Volt ennek a tanácskozásnak, vagy inkább eszmecsereének egy nagyon érdekes, látványos apró mozzanata, úgy gondolom, hogy ez lehetne kiindulópontja mai beszélgetésünknek. Arról van szó, hogy valaki felvetette Prohászka nevét, erre az Új Ember című katolikus lap felelős szerkesztője, Magyar Ferenc mindössze egyetlen szót mondott: *Prohászka!* Írott változatban, tehát a *Kritika* szövegében felkiáltójellel szerepelt ez a név és föltételezhetően e probléma nehézségére próbált utalni a közbeszólással, arra, mennyire kemény dió Prohászka,

az ő egész életművét értékelni. Most már megkérdezhetem beszélgetőpartnereimet, *Gergely Jenő* történészt, a keresztényszocializmus történetének kiváló ismerőjét, tulajdonképpen miért oly nehéz hozzányúlni a Prohászka-életmű értékeléséhez?

GERGELY JENŐ: — Zárójeleket feloldani mindig nehéz volt, legyenek ezek politikai természetűek, vagy eszmei-ideológiai jellegűek. Prohászka Ottokár kétségtelenül a XIX. század végének és a XX. század első két évtizedének legjelentősebb katolikus gondolkodója, az ő személyén és munkásságán keresztül érhető tetten leginkább az az ellentmondásosság, ami a magyar katolicizmust, sőt tágabb értelemben az egész magyar társadalmi, politikai és gazdasági struktúrát jellemezte.

VADÁSZ S.: — Hadd mondjam még el azt, hogy a *Vigilia* című katolikus folyóirat 1974 decemberében arról írt, hogy a Prohászka-problémát valamiképp meg kell oldani, de az elvégzendő munkának még csak a kezdetén tartunk. Az egész szám Prohászkról szólt. Idézem a lap akkori szerkesztőjének, az ismert katolikus költőnek, Rónay Györgynek az előszavát: „Ezt a munkát azonban — minthogy ma már megvannak a föltételei, és minthogy máris a körünkre égett — végre el kell kezdenünk, mégpedig mindenféle apologetikus indulat nélkül, a kellő higgadtsággal, körültekintéssel, tárgyilagossággal és tudományossággal”. Azt hiszem, ezzel a felfogással egyetérthetünk, itt nincs szó rehabilitációról, nincs szó arról, hogy merőben új megvilágításba helyez-zük Prohászkat. Próbáljuk mégis felvillantani e rövid beszélgetés keretében ennek a problémának a leglényegesebb összetevőit.

GERGELY J.: — Prohászka a XIX. század utolsó két-három évtizedében jelentkező új, neokonzervatívnak nevezhető eszmeáramlat kifejezője volt. Ez az irányzat Dél-Németországban, Bajorországban keletkezett, és képviselői a középosztályból, de még inkább a paraszti sorból, a kispolgári közegből származó papok voltak, például Csernoch János, későbbi hercegprímás, de kortársa volt Glattfelder Gyula, azután Fischer-Colbrie Ágost, akikre két, illetve három dolog volt jellemző. Az egyik az, hogy általában nem magyar származásúak voltak, hanem nemzetiségi területről jöttek. Prohászka apja cseh-morva származású katonatiszt volt, az anyja pedig egy svájci eredetű német pékmesternek a leánya. A családban csak németül beszéltek, Prohászka szlovákul is csak később tanult meg, magyarul mindig enyhe akcentussal beszélt. Csernoch szintén szlovákiai paraszteszaládból származik, a későbbi hercegprímás, Serédi Jusztinián, akit polgári néven Szapucsek Györgynek hívtak, egy szakolcai cserépfedő mesternek a fia volt. A származás sok mindent sejtet, ezzel azt akarom érzékeltetni, hogy ennek a katolikus megújulásnak az élharcosai nem a hagyományos egyházi struktúrából, hanem ebből az új lehetőségeket kutató-kereső kispolgári középrétegből kerülnek ki, s utána az ellenforradalmi rendszer időszakában, a Horthy-korszakban állnak a magyar egyház élére. Prohászka a kalocsai jezsuitáknál, majd Esztergomban tanult, kijutott Rómába, ahol a Collegium Germanicum et Hungaricumban kapcsolatba került a modernista törekvések terjesztő más teológus barátaival, és fölfigyelt rá maga XIII. Leó pápa is, a modern katolikus orientáció meghirdetője. 1881-ben szentelték pappá Rómában, 82-ben visszajött Esztergomba, életének java részét itt töltötte. Ez a 22 év alkalmas volt arra, hogy Prohászka felnőjön a magyar katolicizmus eszmei, szellemi vezérévé és a *Magyar Sion* című folyóiratban kifejtsen egész életre szóló programját. Ez a Magyar Sion a korabeli magyar sajtóban olyan színvonalat képviselt, amely igyekezett lépést tartani a baloldali folyóiratokkal, így a *Huszadik Század* című folyóiratra igyekezett reagálni katolikus oldalról.

VADÁSZ S.: — Vágjunk a közepébe! Többször említetted már ezt a fogalmat, hogy modernizmus, modern irányzat. Tulajdonképpen mi jellemezte a századforduló nemcsak magyar, hanem mondhatnám, európai közérzetét, közgondolkodását? Ahogy egy francia kultúrtörténész megfogalmazta, ennek a kornak az embere szinte vakon hitt a tudományban. Ez a kor a természettudományok, az alkalmazott tudományok, műszaki tudományok gyors, viharos fejlődésének a korszaka. Vegyük hozzá azokat a mélyreható társadalmi, gazdasági és az ebből következő politikai változásokat, amelyek mindenütt mutatkoztak a szá-

zadforduló után. És ha már Magyarországnál tartunk, csupán a kontraszt kedvéért: pontosan akkor válik ismertté 1902 és 1904 között, amikor — mondjuk — debütál a munkásmozgalomban Szabó Ervin, amikor később, 1905-ben Szabó Ervin az, aki lefordítja Marx, Engels műveit, és két kötetben ki is adja. Ezt csak azért említem, mert Prohászka bírálatot írt erről a Szabó Ervin-fordításról. Fellépnek a radikálisok, 1905-ben forradalom tör ki Oroszországban, erős hatással Magyarországra; nálunk kormányválság van, egy szóval ez nagyon viharos kor volt, és én úgy érzem, ezek a problémák együttvéve egyfajta kihívást jelentettek a katolicizmus számára, gondolok itt nemcsak a politikai katolicizmusra, hanem általában az egyházra, hiszen a tudományok eredményein felnőtt emberek nagyon nehezen tudták elfogadni az egyház hagyományos és a régebbi, vagyis az idősebb nemzedékek által nagyon jól ismert valósi értelmezést. Még talán annyit elmondanék kiegészítésképpen, hogy három könyve jelent meg 1902—1904 között: *Föld és ég*, *Diadalmas világnézet* és *Elmélekedések az evangéliumról* címmel. És 1907-ben írta meg azt a munkáját, a *Modern katolicizmus-t*, amelytől nagyon sokat várt, és tudjuk, hogy ugyanakkor, 1907-ben ítélte el a pápa körlevélben ezt a modernista irányzatot, és 1911-ben — legnagyobb megdöbbenésre — Prohászka indexre került, a pápai Index Kongregáció ezt a művet tiltott olvasmánynak minősítette a katolikusok számára. Hogy is állunk, véleményed szerint, ezzel a Prohászka-moderniséggel, általában a modernizmussal, illetve Prohászka modernizmusával?

GERGELY J.: — Több kérdés is elhangzott. Az első az egyetemes egyház és a magyar katolikus glóbusz; nem lehet könnyen viszonyítani őket. Az alapvető különbség a következő: a nyugat-európai katolikus egyházak nem voltak szerves részei az adott hatalomnak, nem rendelkeztek gazdasági hatalommal, ebből következően nem rendelkeztek politikai hatalommal sem. Ismeretes, hogy Franciaországban a század elején végbement a szeparáció, az állam és az egyház szétválasztása. Az egyház a nagybirtokait elvesztette a nagy francia forradalom időszakában, ezt megkapta a francia paraszt. Ott az egyház később, a szekularizáció következtében elveszti ideológiai monopóliumát, így az oktatás területén is. Magyarországon ellenkező a helyzet. Itt az egyház továbbra is nagybirtokos marad, a gazdasági, politikai, ideológiai és eszmei pozíciói összefonódnak az adott uralkodó osztályokéval, tehát a helyzete is eleve másképp alakul. Ahhoz, hogy Franciaországban egy katolikus ember bemenjen a templomba, meghallgassa, mit mond a pap, ahhoz annak a papnak olyat kellett mondani, hogy érdekelje a hívőt. Magyarországon egy katolikus parasztember nem azért ment el a templomba, mert ott számára érdekeset mondtak, hanem azért, mert el kellett mennie, mert az egyház a hatalom pozíciójából hirdette az igét, és nem kizárólag az ígéhirdetés tartotta fenn az egyházat, hanem a hatalmi helyzete. Voltak emberek, akik felismerték, hogy ez tarthatatlan, és Prohászka amikor látja, mi történt Nyugat-Európában és azt megérti, utána hazajön Esztergomba, körülnéz a Sion hegyéről, látja, hogy itt egy olyan egyház van, amely a jozefinizmus keretei között él. A jozefinista egyházpolitika korlátozta az egyház szabadságát, de az egyház akkori irányítói ezt a korlátozott szabadságot kellemes szituációnak tekintették, mert ugyanakkor más oldalról pedig abszolút szabadságot kaptak. Ez a magyar egyház szorosan összefonódott — elsősorban a feudális maradványok kapcsán — a polgárosodó magyar társadalommal és hatalommal. Nézzük, a prohászkaí útkeresés, a modernizmus, mert végül is erről volt szó, nálunk mit jelentett? Az 1902-es *Föld és ég*-ben Prohászka a természettudományokat kívánja összebékíteni a teológiával. Az egyházi vezetés, X. Pius ezt a hivatalos egyházi tanítástól eltérő irányzatnak minősítette. Az 1903-as *Diadalmas világnézet* viszont már egészen mással foglalkozik. Ott a teológiát a kultúrával kívánja összebékíteni Prohászka, itt a kultúra kérdéseinek keresésével jut közelebb a szociális kérdéshez, a társadalmi problémákhoz. E munka első fejezetének az a címe, hogy *A szél fordul*. Milyen szélfordulatot akar Prohászka érzékeltetni? Véleménye szerint a társadalmi fejlődés fő iránya 1903-ig a liberalizmus Magyarországon is. Prohászka liberalizmus alatt azt érti, hogy Magyarországon a feudális, arisztokratikus, monarchista államszerkezetet, társadalmi szerkezetet demokratizálni kell, s az alsóbb társadalmi osztályok és rétegek szociális és kulturális színvonalát emelni kell. Az egyháznak, ha meg akarja találni a jövőjét a magyar társadalomban, a demokrácia és az alsóbb társadalmi osztályok

mellé kell állnia. 1903-ban a *Diadalmas világnézet*-ben viszont Prohászka már mást mond. Azt, hogy a szél azért fordult meg, mert Nyugat-Európában és általában az európai társadalmi fejlődésben a korábbi racionalizmus és individualizmus, tehát a liberalizmus helyébe az irracionálisizmus lép. Prohászka Bergson francia filozófus hatására a miszticizmus felé fordul; 1904-es, 1905-ös éveitől kezdve fokozatosan fordulatot vesz, most már nem a párbeszédet szorgalmazza a liberalizmussal és a demokráciával, hanem meg akarja semmisíteni őket, fel akarja számolni, és helyükbe egy olyan modern katolicizmust állítani, amely a hívek egyházi, intellektuális vallásos életének az elmélyítésével próbál válaszokat adni a magyar társadalom problémáira.

VADÁSZ S.: — Használtál egy kifejezést, amire felfigyeltem: *a párbeszédet*. Azt hiszem, itt lehetne Prohászkt közelíteni a mához. Tudniillik XXIII. János pápa volt az, aki századunkban meghirdette az egyház és a modern világ közötti párbeszéd szükségességét, hogy szót kell érteni a modern világgal, hiszen a II. vatikáni zsinat lényegében ennek a jegyében zajlott le. Véleményed szerint mennyiben tekinthető, illetőleg mennyiben nem tekinthető Prohászka egy ilyen korai előfutárnak, mondjuk így: a jelenlegi modern egyház, nem a magyarországi, de általában a katolikus, vagy a vatikáni nyitás előfutárának?

GERGELY J.: — Amennyiben párbeszédén, dialóguson azt értjük, hogy a keresztények a nem keresztényekkel, a gyakorló egyházi vezetők a nem gyakorló hívekkel kívánnak szót érteni, akkor Prohászka valóban párbeszédet kezdett. 1904-ben megkezdte az Egyetemi templomban híres konferenciabeszédeit. A szószékről nem a hívek tömegéhez szólt, nem a nyájhoz, amely bemegy a templomba, hanem a társadalom egy bizonyos rétegéhez. Például konferenciabeszédeket tartott a katolikus férfiaknak. Olyan problémákkal foglalkozott, amelyek egy fővárosi katolikus értelmiségi férfiembert foglalkoztattak. Utána konferenciabeszédet tartott a katolikus nőknek. De akkor csak az úriasszonyok, vagy az értelmiségi foglalkozást folytató nők gondjaira reflektált. Hasonlóképpen tartott beszédeket a munkásoknak is a keresztény szociális szervezetekben, de a fő területe az intellektus volt, és a katolikus értelmiséghez akart szólni.

VADÁSZ S.: — Tulajdonképpen a szellemi elitre kívánt támaszkodni?

GERGELY J.: — Így is fogalmazhatunk, ugyanis felismerte azt, hogy egy szellemi elit tudja megmozgatni azt a nagy tömeget, amelyet katolikusnak kereszteltek ugyan, de nem volt gyakorló katolikus.

VADÁSZ S.: — Talán nem árt megemlíteni, hogy Prohászka nagy tekintélyű ember volt, dinamikus egyéniség, és a prédikációival óriási népszerűsége tett szert. Sőt, azt is mondhatnám, hogy sokan rajongtak érte, nyilván azok a hívők, akikben volt fogékonyság az új iránt. Prohászka mindenképpen legizgalmasabb jelensége a XX. századi magyar katolicizmusnak.

GERGELY J.: — És a katolikus egyházon belül olyan irányzatot képvisel, amely szemben áll az egyház hivatalos teológiai álláspontjával, a neotomizmussal. Egy dolgot meg kell még említenünk: az indexűgyet. Az index következményeiben súlyos Prohászka nézve, ugyanis ez vet véget Prohászka útkeresésének és elbizonytalanítja őt; már nem tekinthetjük olyan eredeti, merész gondolkodónak, mint amilyen a századfordulón volt. Tulajdonképpen az 1907-es *Modern katolicizmus*-ért, illetve az 1910-es akadémiai székfoglalójáért kerül indexre. Ennek a székfoglalónak az volt a címe, hogy *Az intellektualizmus túlhajtásai*. Bergson tárgyalta és a hit individuális-intellektuális megközelítését. Ezt azért kell elmondanunk, mert elég furcsa dolog, hogy Prohászkt nem a modern társadalmi, szociális nézeteiért tették indexre Rómában, hanem teológiai nézeteiért, és itthon ezt a Prohászka ellen támadó egyháziak és mások viszont úgy használták fel, hogy nemcsak a teológus Prohászkt bírálták, hanem azt a Prohászkt is, aki korábban párbeszédet keresett, vagy próbált keresni a nem hívő rétegekkel, esetleg a baloldalra orientálódó irányzatokkal is. Prohászka korábban részt vett a Társadalomtudományi Társaság egyes vitáin, részt vett 1904-ben Szabó Ervin és mások társaságában a társadalmi

fejlődés irányáról rendezett vitában, 1907-ben részt vett Pécsen a szabadoktatási kongresszuson, ahol egy asztalnál ülve vitatkozik szocialistákkal, liberálisokkal, radikálisokkal, Jászi Oszkárékkal és másokkal.

VADÁSZ S.: — Tehát a magyar progresszió képviselőivel.

GERGELY J.: — A magyar progresszióval. És nem átkot kiáltanak egymásra, hanem megpróbálnak ellenfélként párbeszédet folytatni, vagy legalábbis egymást meghallgatni. A vita csak később fajul el, pontosabban a szemben álló felek később tekintik egymást ellenségnek.

VADÁSZ S.: — Ez nyilvánvalóan összefüggethető, vagy össze is függött azzal, hogy a magyar társadalom ellentmondásai az első világháború idején, illetőleg annak utolsó szakaszában éleződtek ki, és az egész századforduló utáni fejlődés beletorkollott az 1918–19-es forradalomba.

GERGELY J.: — 1918–19-hez mindegyik irányzatnak az útja a múltból vezetett. Sík Sándorra utalnék, akinek van egy nagyon érdekes tanulmánya 1928-ból, az a címe, hogy *Gárdonyi — Ady — Prohászka*. És itt teszi meg először azt a párhuzamot, amit aztán később annyiszor tárgyalnak Ady és Prohászka között. Ady meglátta azt, hogy az ellentétben a legjelentősebb személy Prohászka. Prohászka is meglátja hasonlóképpen Adynak a szerepét. Ady végül is, mint a forradalom viharadara, költészetével, művészetével előkészítője, Prohászka viszont éppen tagadója lesz ennek a forradalmi átalakulásnak. Az a véleménye, hogy a forradalom terrort jelent, és mint ilyen, szemben áll a keresztény kultúrával. Már keres egy másik alternatívát akkor, amikor a szocialista forradalom meg sem valósul. Ezt úgy nevezi a történeti irodalom, hogy egy előrevetett ellenforradalom platformját készíti elő. Ide jut el abból a kiütéskeresésből, amit ő a század elején elkezdett.

VADÁSZ S.: — És ez nagyon érdekes, hiszen az egyetlen magyar püspök volt, aki mind a Károlyi névvel jelzett polgári demokratikus, mind pedig az 1919-es Kun Béla nevéhez köthető szocialista forradalmat elfogadta.

GERGELY J.: — Tolerálta, vagy elfogadta. A 18-as polgári demokratikus forradalom győzelme után felszólítja a papságát és a hívőket, hogy támogassák a demokratikus átalakulást. Felajánlja ő is birtokait a forradalom céljára.

VADÁSZ S.: — 19-ben ez tényleg nagyon meglepő, de valóban nagyon logikus lépés; és egy püspöki körlevelet akart kiadni, ebben azonban szerepelt egy olyan kitétel, hogy a katolikus hívek támogatják a törvényeket, amíg azok nem sértik a hívők vallásos érzéseit. Ez az egyetlen szócska, ez a „míg” vált Erisz almájává, ugyanis a Tanácsköztársaság képviselői ragaszkodtak ahhoz, hogy a „míg” helyébe „mert” kerüljön, tehát: *mert* nem sértik a hívők vallásos érzését. Ez viszont Prohászka számára volt elfogadhatatlan, így ez a püspöki körlevél tulajdonképpen soha nem vált ismertté. És 1919 őszén egy halatlanul kiélezett történelmi pillanatban pedig — a Tanácsköztársaság leverése után — Prohászka kétségtelenül támogatta a kialakuló új ellenforradalmi rendszert.

GERGELY J.: — A katolikus püspöki karban kezdettől Habsburg-ellenes álláspontot foglalt el, és Horthy közvetlen hívei közé számíthatta a fehérvári püspököt. Az ellenforradalmi törekvéseknek egyik ideológiai alátámasztója. Prohászka nevét és a Prohászka-jelenséget használja fel a Horthy-korszak arra, hogy a rendszer keresztény nemzeti jellegét legitimálja. Magatartása 1919 augusztusától egészen haláláig, 1927-ig — életének komolyan föl nem tárt időszak. Nekem az a véleményem, hogy ebben a korszakában Prohászka már nem mond ideológiailag újat. A 19 utáni Prohászka már semmiképpen sem azonosítható azzal a Prohászka-val, aki a XX. század első évtizedében még éppen szellemi merészségével, a más áramlatok iránti toleranciájával és együttműködési igényével tűnik ki.

PROHÁSZKA OTTOKÁR ÉS KOSZTOLÁNYI DEZSŐ LEVÉLVÁLTÁSÁNAK MARGÓJÁRA

1980 februárjában a székesfehérvári Prohászka Múzeum kéziratai közt föltűnt egy zöld tintával írt levél. A kétrét hajtott levélpapír hátlapján Prohászka fekete tintás jegyzetei olvashatók a magyar „nemzetiség” nyelvi-szellemi-anyagi védelméről, Széchenyi-idézetekkel. Köztudomású, hogy Prohászka gondolatait — hivatali munkája közben is — a keze ügyében heverő levelekre, meghívókra, kérvényekre írta. Jelen esetben is egy levél hátára-színére jegyzetelt, mégpedig egy Kosztolányi Dezső írta levélre. A levél kelte: 1925. május 25.

Kosztolányi írói működése során ritkán horgonyzott le egy lapnál, folyóiratnál, egyszerre több lapba dolgozott, nemegyszer világnézetileg egymással szemben álló újságokba, folyóiratokba. A liberális *Nyugat* mellett éveken keresztül állandó munkatársa a katolikus *Életnek*, melynek Prohászka a főmunkatársa volt.

Korábban, 1903–1906 között, amikor Babits Mihállyal és Juhász Gyulával Négyesy professzor „stílusgyakorlataira” járt, szinte még diákfejjel ugyancsak katolikus szépirodalmi hetilapba, a *Magyar Szemlébe* (1888–1906) írt, amelynek Prohászka is dolgozott. Schöpflin Aladár visszaemlékezése szerint ő maga a Magyar Szemlében találkozott először Kosztolányi névvel. Elismerő hangon emlékezik meg a folyóirat két utolsó szerkesztőjéről, Kaposy Józsefről és Gerely Józseféről, katolikus papokról, akik vérbeli irodalomszervezők lévén, utat nyitottak a fiataloknak. A *Nyugat* első nemzedékének több tagja a Magyar Szemlében kezdte írói pályáját. Babits például halálával ír atyai jó barátjáról, irodalmi mentoráról, Kaposy Józsefről, aki másfél évtizedig szerkesztette a Magyar Szemlé s mint a Szent István Társulat igazgatója élénk szerepet játszott a könyvkiadásban is. „Nagy katolikus műveltségéből ifjú magyar költőkhöz ereszkedett — írja Babits Mihály —, ... neveket mondhatnék, felfedezetteit, kiket ma mindennap emlegetnek, a legkitűnőbb modern nevek közt... Kaposy szerkesztett, tervezett, vezetett; kultúrát csinált, mely azért katolikus, mert mélyen emberi, és emberi, nem *noha*, hanem mert vallásos. Tanult, olvasott, utazott; nem hunyta be szemét semmi modern előtt;... Hatalmas könyvtárat gyűjtött, mely őt nyelven szolt hozzá naponta Dantéről s Ferencről... Engem Dante vitt föl először József körüli lakásába könyvért és tanácsért. Egészen fiatal ember voltam akkor. Mi bírta rá, hogy az ifjút és tudatlant, a kikiáltott modernet s nyugatost úgy fogadjon, ahogyan fogadott?” S így folytatja, fontos adalékokat adva Dante-fordítása hátteréről: „Nélküle lehet, hogy célhoz sem ért volna ... könyvem.” (Kaposy Józsefről. *Nyugat*, 1922. 1310. o.)

Prohászkanak is állandó, életre szóló stúdiuma Dante és a ferences szellem. Környezete vallomásából tudjuk, hogy minden évben eredetiben elolvasta a *Divina Commediát*. Nyilván hamar fölfigyelt Babitsra, aki az *Életben* is közölt Dante-fordításaiból részleteket. Prohászka 1921-ben akadémiai székfoglalónak írt kitűnő Dante-esszéjében az *Inferno* és *Purgatorio* idézeteit Babits fordításában közli, míg a *Paradísót*, amelynek babitsi fordítása csak 1923-ban jelent meg, eredetiben idézi.

Babits Mihály Kaposy katolikus, egyetemes műveltségén túl hangsúlyozza szemléletének előítélet-mentességét, az új iránti érzékét, nyitottságát, ami „a gúny, közöny és értetlenség ez első éveiben” elmondhatatlan bátorítást jelentett számára. Kaposy nemcsak nyílt és szerető érdeklődéssel, kritikussal szemmel, de megértve s elfogultság nélkül olvasta a *Nyugatot*, hanem írt is a *Nyugatba*. Centrál kávéházi asztalánál pedig köréje csoportosultak a fiatal írók.

Ezt a modern irodalomszervező talentumot — szociológiai érdeklődéssel tetézve — fokozott mértékben folytatta a Magyar Szemlében Kaposy utóda, Gerely József, ugyancsak katolikus pap, aki sajtószakemberként egyengette a fiatalok irodalmi útját.

Az elfogulatlan, apró részletekre is kiterjedő irodalmi kutatás nyilvánvalóan egyre több rokon vonást fedezhet föl az induló *Nyugat* és az *Élet* programjában, nyitottságában és a konzervativizmus ellen elfoglalt álláspontjában. Prohászka római éveiből maga is az önvizsgálatra, a kritikus önszemléletre való készséget

és képességet hozta, mely bizonyos pontokon találkozott a hazai művészeti és szociális élet új irányzataival. Ezért sem csodálhatjuk, hogy 1904-ben részt vett a Társadalomtudományi Társaságnak a társadalmi fejlődés irányairól tartott vitáján.

Prohászka általában idegenkedett minden l'art pour l'art írástól, nem „irodalmi író”, hanem a szolgáló irodalom embere volt. Életműve azonban irodalom a javából, mégpedig a próza költészete, amint ezt Sík Sándor és Brisits Frigyes nyelvész-téikai írásai meggyőzően kimutatják. Am túlnézve az iskolás esztétika kategóriáin, Prohászkaiban egy egészen új élményvilág, magyar földön egy eddig soha nem volt írói alkat, egy — nyelvben-képnyelvben-hangulatszimbolikában — eddig rokontalan képlet jelent meg irodalmunkban, amelyet találóbó kifejezés és modern *ars poeticája* híján misztikusnak nevezünk. Bár e szó ma inkább gótikus és barokk képzeteket kelt, Prohászka természetmisztikáját intuitív érzékelés és korszerű természettudományos műveltség teszi hitelessé. Ne prédikációs stílusára gondoljunk, amelynek bőbeszédűsége, barokkos cirádái és patetikussága a tanítás akusztikájában másként hat, mint írásban! De gondoljunk „legirodalmibb” műfajára, a *Magasságok felé* esszéire, elbeszéléseire, amelyeket a századelőn a Zászlónkban, a Magyar Szemlében, az Életben s másutt Kosztolányival párhuzamban írt. Gazdag, összegező, gyűjtő műfaj a Prohászka-esszé, amely lírai-epikai-drámai szálakkal finom megérzésekből s komoly szaktudományból szövődik szépirodalomká.

Tudjuk, hogy Prohászka — noha kitűnő stilisztá volt — nem irodalmárnak, esztétának vallotta magát, de amit művelt, mégis irodalom. S bár megtagadta, elítélte a „dekadens” izmusokat, érezhetően asszimilálta is őket. S emellett képi gondolkodást, evolúciós időszemléletet (Bergson) merített abból a teológiai, geológiai, közgazdasági, lélektani szakműveltségéből, amely fedezeteképpen mögötte állt. Prohászkaiból nem lett szaktudós, mert a vízió színpompáját, szimfóniáját nem adta oda egy tudományos rendszer intellektuális szárazságáért.

A hagyományos stilisztika nagymestere, Négyesy László professzor már 1912-ben, amikor a Kisfaludy Társaság nevében Prohászka írói munkásságának harmincéves jubileumán Székesfehérvárt köszöntött mond, rövid, konkrét jegyekben jelöli meg írói helyét: „A mi szempontunkból három mozzanatot kell különösen kiemelni: Míg működésének általános energetikai hatását szellemi életünkre, írói és szónoki pályáján a szépnak kiváló érvényesülését és végül irodalmunk egyik nagyműtű, egykor vezérlő jelentőségű ágának, az egyházi szónoklatnak megújódását” (Az MTA Kézirattárában levő kéziratból). Mi azonban ma — főként a Naplók és a levelezés egy töredék részének birtokában — az írói életmű teljesebb ismeretében már egészen más hangsúlyt adunk Prohászka írói alkatának.

A Kosztolányi-Prohászka párhuzamban a látszólagos ellentétek dacára nem-egyszer rokonság fedezhető fel. Az irodalmiság kérdésében is. Ady ugyan „irodalmi író”-nak nevezte Kosztolányit, mások viszont — köztük a legközelebbi barátja, Karinthy — éppen moralitását hangsúlyozzák, annak ellenére, hogy költőnk kora divatos szabványellentétének, a homo moralis—immoralisnak élesen ellentmondott azon a címen, hogy a létharc gyakorlata állandóan cáfolja, leleplezi a kor e farizeusi különböztetését, s így ő a voksát a „homo aestheticus”-ra adta, „akinek erkölce a szépség”.

Nem jár messze ettől az alaptól Prohászka esztétikája sem, amely a világot mint jelenséget a szkolasztikus bölcsélet alapján az alakban, a formában, az alakíthatóság és alakítottság kategóriájában látja. „Nem értem az igazságtól és a jóságtól absztraháló értéket, ... az igazságnak és a jóságnak előttem a szépségbe kell öltözködniök; mert míg ezt meg nem teszik, azt érzem, hogy szegények s nincs ruhájuk.” (ÖM 23.256. — 1913.) Prohászka jellemzője „a szépség szeretete, de csak morális tündöklésben”. A természet, az ember „formaszomjas márványköként” mindenütt az erős alakot sürgeti. A lét formát keres mértékben, arányban, rendben: vagyis zenébe kívánczik. Amint a természet megzenésít erdőt, követ, hegyet, eget és sárrétet; a művészet zenésít színeket, fényeket, vonalakat, árnyakat, síkokat, alakokat: megzenésítésre vár az élet óriás világa... (A kultúra néma zenéje, 1911). Prohászka szerette Beethovent, értette Wagnert, a részletekből az egészre törő Gesamtkunstot, és észrevétlenül finom apológiává, szent liturgiává lényegítette át természetélményeit. Magában és maga körül tudatosan rombolta az öncélú formákat, mert hite szerint minden rész az egészért van, s harmóniába kíván öltözni. „A bamba szikla és göröngy alakra szomjas;

az alakatlan, omló sokadalomnak hivatása van, hogy fölvegye a rendező elvet, hogy meghajoljon formáló, törő, zúzó, aprító keze alatt, s teleszívja magát formával s szépséggel. A lét formát keres; megittasulni akar formától és szépségtől" (uo.). „A természet az anyag, a revízió az alak..." — variálja témáját 1911-es kiadatlan naplójában. A leganyagtalanabbnak tűnő, a legmetafizikusabb művészet a muzsika, a zenei forma így alkalmat, sőt meghatározó szerepet kap a prohászka kifejezésben, élményformálásban, prózaritmusbán. Ilyen értelemben minden írásában fölfedezhető a homo aestheticus. De nemcsak íásaiban, hanem hagyományszerűen tovább élő zseniális improvizációiban, csattanóiban, gesztusaiban, megjelenésében, egész életalakításában. Az egész élet kulcsszava — az alakítás.

Prohászka és Kosztolányi közt nemcsak abban találni rokonságot, hogy az írás mindkettőjük számára a létnek egyik formája, hanem abban is, hogy mindketten felismerték a saját jelentőségét. Prohászka esztergomi éveiben szerkesztője, sőt tulajdonosa az *Esztergom* című társadalmi, politikai hetilapnak, melynek hasábjain a keresztény demokratizmus pártján vezércikkezik a politikai liberalizmus ellen. A lap európai látókörű publicistáját országos érdeklődés kíséri. Ugyancsak esztergomi éveiben állandó munkatársa, majd főszerkesztője a *Magyar Sion* című színvonalas egyházi folyóiratnak, amelyben nemcsak tudományos cikkeket, hanem — folytatásokban — könyveit is megjelenteti (*Föld és ég, A diadalmas világnézet*). Amikor Budapestre kerül egyetemi tanárnak (1904), már jelentős irodalomszervező tapasztalattal rendelkezik, amit jól kamatoztatnak a Regnum Marianum és az Élet-nyomda lapjai, többek közt a kítűnően szerkesztett diáklap, a Zászlónk, amely több jelentős íróknak szolgált első fórumául.

A Gerely József szerkesztésében radikalizálódó Magyar Szemle megszűnte után (1906) a század első évtizedének végén két társadalmi és szépirodalmi folyóirat, a baloldali Nyugat (1908) és a katolikus Élet (1909) gyűjtötte maga köré a századelő jelentékenyebb íróit. A Nyugatnak Ady, az Életnek Prohászka a szellemi vezére.

A két folyóirat indítása előtti időből azonban egy szépirodalmi szemle alapításának érdekes tervéről is tudunk, a neves költő, Harsányi Lajos tudósítása nyomán. E szerint a majdani Nyugat és Élet körül csoportosuló írók megállapodtak volna egy olyan haladó szellemű folyóirat közös tervében, ahol — világnézetre való tekintet nélkül — helyet kapott volna minden tehetség. A terv állítólag anyagiakon bukott meg. (Belon Gellért szíves szóbeli közlése.) Valószínűsíti a tervet, hogy Babbitól Kassáig majd minden tehetségesebb író nevével találkozhatunk az Élet-nyomda folyóirataiban és kiadványaiban. Az Életheben jelent meg Móricz Zsigmond *Harmatos rózsá*-ja, Krúdy és Török Gyula regényei. És itt olvashatjuk Kosztolányi prózáját, verseit (*A szegény kisgyermek panaszait, a Csatakos virradatot...*), versfordításait, amelyeket gyűjteményes formában is kiadott (1913) az Élet Könyvei sorozatban *Modern költők külföldi antológiája* címen.

Érdemes fölfigyelnünk a sorozat többi kötetére is, hiszen az első világháború egyik jelentős könyvkiadói teljesítményét jelentették az Élet könyvei. A sorozatban az elbeszélést, a színházat, a tudományt olyan nevek fémjelezték, mint Kárpáti Aurél, Tömörkény István, Ambrus Zoltán, Márkus László, Fraknóy Vilmos, Márki Sándor, Prohászka Ottokár. Joggal írja a vállalkozás szervezője, Tápay-Szabó László, hogy amikor még nem is ismerték ezt a kategóriát: keresztény irodalom, az Élet-könyvek már ennek irányába törték az utat. E nagyszabású szervező tevékenységnek az értékelése és az Élet köre irodalmi jelentőségének megmérése az irodalomtudomány feladata. Egyetemes vonatkozásban is fontos szerepet játszott irodalmunkban a lap nyitott, eszmecserére mindig kész szellemisége, melyet olyan szerkesztők garantáltak, mint Andor József, Izsóf Alajos (a „katolikus Osváth”), Pethő Sándor. Az Élet — kivált virágkorában — nem ellensúlyszerepet játszott, hanem a Nyugathoz hasonló irodalmi törekvéseknek adott otthont.

Szembe kell néznünk a kérdéssel: Ady — társaival ellentétben — miért nem írt az Életbe?! Vagy talán a kérdés így is föltehető: hogyan viszonyult egymáshoz a két pólus, Prohászka és Ady? Közismert kettejük kemény, következetes szembenállása, politikai és irodalmi tekintetben egyaránt. S a haláluk óta eltelt fél évszázad történeti tudata még mélyebb barázdát szántott közéjük. Holott a magyarság több fontos sorskérdésében, mint amilyen a földosztás, a magyar szaporodás, a kivándorlás, a nemzetiségi kérdés, közel álltak egymáshoz. Irodalom dolgában pedig az intuitív megérzés, a metafizikai „szenzórium”, a szimbolista kifejezés ágain mély rokonság mutatható ki köztük.

Ami a társadalmi kérdést illeti, Prohászka elkötelezte magát a keresztény értelmű szocializmusnak. Származása, alkata, szociális kultúrája a magyar szegénység oldalára állította. Alig múlt húszéves, amikor még római teológus korában egy remeknek mondott tanulmányt ír a társadalmi kérdésről. Ő fordítja és ismerteti Magyarországon XIII. Leó pápa szociális tanítását, írásait. A marxizmust sem brosúrákból ismeri, hanem Marx *Das Kapital*jából és a Magyar Sion 1897-es évfolyamában vállalkozik *A tőke* ismertetésére, mégpedig kiemel belőle három fogalmat: az árut, a munkát és az értéket, s e fogalmi hármasságon át ma is használható, korrekt, világos összefoglalását nyújtja Marx elméleti művének. Tárgyilagos dialógusra kész a hazai szociáldemokratákkal, de gyakorlatuk vélt hibáit és ellentmondásait is bírálat tárgyává teszi. Halálakor a *Népszava* a közös utak emlékét idézi: ellenfél is tudott lenni, nemcsak ellenség! De számon kéri rajta Savonarola radikalizmusát, nem értvén az egyházi függőségből adódó engedelmisség kötelezettségét. Aki történeti szemmel nézi századunk első negyedét, tudhatja, hogy Prohászka karitatív szocializmusa (pl. a Szociális Missziótársulat) országos kisugárzású volt, s még nagyobb visszhangot keltett, midőn 1916-ban földreformjavaslattal állt elő, megsegítendő a világháború katonáit. 1920-ban pedig több mint ezer holdat parcelláztatott a püspöki birtokból.

Prohászka a közgazdaságtanban otthonosan mozgott, s így tisztán látta, sőt a szabad versenyről írt tanulmányában ki is mutatta a nagytőke kizsákmányoló manipulációit. Prohászka Ady baloldaliságában a kozmopolita nagypolgárokkal való összefonódottságát és kiszolgáltatottságát bírálta elsősorban. De ezt nemcsak ő látta így: hasonló gondolat tűnik fel Babits és Németh László Ignótus-cikkében is. Erre világít rá Veres Péter, amikor Ady és társai patriotizmusát szembeállítja gazdag támogatóik kozmopolitizmusával, sőt a maga és a népi írók példájára hivatkozik, akik nem kaptak szót „a Fenyő Miksa, tehát a GYOSZ hóna alatt vergődő Nyugatban” (Valóság, 1970. VI. 36. — Előszó).

Érdekes az a kép is, melyet Prohászka Adyról, az íróról alakított ki. Az esztétikai bírálat illetékességét legtöbbször elhárította magától, és a „dekadencia” az ő szemében egyértelműen erkölcsi fogalmat jelentett. „Etikailag alacsony lélek igazi művész nem lehet” — olvassuk az *Élővizek* forrása bevezetőjében. A századfordulón azonban a „dekadencia” nemcsak erkölcsi, hanem esztétikai fogalom is, és belefért a stílusújítás minden formája, árnyalata, az impresszionizmus-expresszionizmus-szimbolizmus minden változata. A prohászka nyelv is benne él — oda- és visszaható módon — ebben az új stílusáramlatban, s a püspök a modern stílus „dekadens” eszközeivel harcol a morális dekadencia ellen.

Prohászka kezdetben nem értette Adyt, és egyértelműen szemben állt költészetével, ugyanúgy, mint eleinte Babitsék, Kosztolányiék. Ám Prohászka is változott, tudta revideálni magát, aminek fényes bizonyítékát találtuk kéziratai közt. A jegyzetlapok talán az Ady halála körüli évekből valók. Az egyik cédulán *A Duna vallomása* sorai olvashatók: több pontatlanság, jelzőcsere igazolja, hogy emlékezetből idéz. Kiírja magának az *En nem vagyok magyar?* hat jelzőjét, majd a *Megáradt a Tisza* Alföld-képeit gyűjti ki. Egy másik jegyzetlapon szókinszünk pusztulásán kesereg, s védekezésre szólít: „Védeni a nyelvet! A nép nyelvkincsének forrásaiból. Ady is így tett...” Vagyis Prohászka rálátott az Ady-költészet egyik lényeges vonására, a népnyelvi kapcsolatra.

Voltaképp nincs ezen semmi csodálnivaló, ha megfontoljuk, hogy Prohászka a nép közt jártában maga is figyelte, gyűjtötte a népi szólásokat, az eredeti szókinszét. Majd magyar és világirodalmi olvasmányából, intuitív képességei nyomán, szuverén irodalmi nyelvet teremt magának, bizonyos szempontból előzménytelen nyelvet, a misztikus nyelvét és képrendszerét.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ LEVELE PROHÁSZKA OTTOKÁRHOZ

Budapest, 1925. május 25.

Nagyméltóságú püspök úr,

Mint író fordulok önhöz. Tíz portrét — szellemi arcképet — óhajtok rajzolni arról a tíz emberről, ki a mai Magyarországot jelenti szememben s egy negyed-órás párbeszéd során bemutatom őket az olvasóközönségnek. Arra kérem önt, kegyeskedjék értesíttetni, mikor és hol fogadhatna? (Lakáscímem: Budapest. I. Tábor ucca 12.) Teljes tisztelettel előre jelzem, hogy a beszéd tárgya minden politika kizárásával azok a lelki mozgalmak, melyek a mai gondolkozást érdeklik s hogy

írásomat, minek előtte megjelennék, teljes szövegében ön elé terjesztem, jóvá hagyás végett.

Szívésségéért előre hálás igaz híve és hódoló tisztelője:

Kosztolányi Dezső

Prohászka válaszlevelét az MTA Kézirattárában őrzött Ms 4624/435. sz. eredeti alapján közöljük.

PROHÁSZKA OTTOKÁR LEVELE KOSZTOLÁNYI DEZSŐHÖZ

Mélyen t. Uram!

Most fellépett vérzéseim miatt az orvosi tilalom erős vesztegzár alá helyezett* s így egyelőre sem itt, sem Pesten nem állhatok szolgálatjára. Ha Isten akarja, tán később. Szívélyes üdvözlettel

Szf. 1925. V. 26.

Prohászka Ottokár

* Prohászkanál az 1925. május 23-án először jelentkezett orrvérzést követően az orvosi vizsgálat előrehaladott érelmeszesedést állapított meg, s Manninger professzor balatonfüredi szénsavas gyógykezelést rendelt.

Jegyzet: 1. Abból a tíz portréból, amelyet Kosztolányi a Pesti Hírlapba tervezett, hétnek találtak meg alanyát és szövegét: **Andrássy Gyula** gróf (máj. 3.), politikus KD: Hattyú 330. o. — **Hüttl Hümer** (máj. 17.), orvosprofesszor KD: Hattyú 339. o. — **Kövesligethy Radó** (máj. 24.), csillagász KD: Egy ég alatt 43. o. — **Bartók Béla** (máj. 31.), zeneszerző-népdalgyűjtő KD: Egy ég alatt 300. o. — **Pósta Sándor** (jún. 7.), kardvívó világbajnok, orvos KD: Hattyú 348. o. — **Gombocz Zoltán** (jún. 14.), nyelvész KD: Egy ég alatt 190. o. — **Csók István** (jún. 21.), festőművész KD: Egy ég alatt 73. o. 2. A **Párbeszéd**ek idejéből (1925. május-június), terjedelméből és alanyaiból, valamint politikamentességéből arra következtethetünk, hogy Kosztolányi Prohászka is e sorozatban óhajtotta megszólaltatni.

TEMESVÁRY KRISZTA VERSEI

Christian mester

Csak olvastom az ezüstöt, s nem mintázok belőle semmit,
csak olvastom az aranyat, és formába nem öntöm,
ó, régi, kedves műességem,
mennyre elhagytál!
Zimankós éjjeleken
fekete csuhában
remény nélkül kószálok szűk sikátorok macskakövéén;
már nem mintázom meg hatangyalos Madonnám.

Júliád

Ha még ez az utolsó égő fáklyám is kialszik,
nekem hiába süt a Nap,
és hasztalan a világ új fényei:
magamra húzom a leplet,
mely alatt alszol,
s elalszom én is.

Verset csak így

Menet közben,
lángon lépve,
lánggal égve,
tündökölvé,
szenesedve,
füstölögve,
önszeneddel,
önporodba.

AZ EGYHÁZ A MAI VILÁGBAN

II. János Pál pápa braziliai útja

A Szentatya 1980. június 30-tól július 12-ig tartózkodott a Brazíliai Egyesült Államokban, a világ ötödik legnagyobb országában. E tizenkét nap alatt mintegy 300 ezer kilométernyi utat tett meg hetedik és egyben eddigi leghosszabb külföldi utazása során. A latin-amerikai kontinens legnagyobb kiterjedésű országát kereste fel, miután másfél évvel előbb már járt Dél-Amerikában, Mexikóban, a pueblai konferencia megnyitásakor.

BRAZÍLIA HELYZETE, FESZÜLTSGEI. *Brazília* szövetségi állam, területe 8511 millió négyzetkilométer, az egész kontinens 48 százaléka. Lakossága kerekén 120 millió, 60 százaléka európai fehérek, 26 százalék mulatt és mesztic, 10 százalék fekete és az indiánok száma mintegy 180 ezer. Vallási megoszlás tekintetében a világ legnagyobb katolikus országa. A lakosság 93 százaléka katolikus, 4,35 százalék protestáns, 0,55 százalék ortodox, 1,13 százalék izraelita, 1,34 százalék mohamedán, de különböző természeti vallások követői is élnek itt, nem is szólva az ősi vallási elemekkel keveredett szinkretista vallási irányzatokról.

Az állami közigazgatás öt régióra osztott 22 államra és 6 ún. territóriumra terjed ki. Az egyházi közigazgatás is a hatalmas méretekről tanúskodik: 233 egyházkerülete van (ebből 33 érsekség). A több mint 13 ezer katolikus pap igen kevés: átlagban tízezer hívőre jut egy. Ez a legrosszabb arány a világegyházban. A papok fele szerzetes pap, 36 ezer szerzetes nővér segíti lelkipásztori munkájukat.

Az előbbi adatok önmagukban is sokat mondanak: ilyen kiterjedésű állam és egyházszervezet soha nem lehet annyira egységes, mint egy kisebb területé, és egy ennyire különböző gyökerű népesség — még ha többségében katolikusnak vallja is magát, nyilván nem lehet mentes — még a legeszményibb esetben sem — a vallási mentalitás sokféleségéből eredő problémáktól. Brazí-

liában azonban ennél sokkal nagyobb gondot jelentenek a politikai és gazdasági feszültségek, melyek természetesen erősen hatnak az egyház életére is. Éppen ezek miatt vált különösen érdekessé a Szentatya brazil útja: közismert, mennyire fontos világunk jövője szempontjából az, ami az ún. „harmadik világban” és így a latin-amerikai kontinensen történik.

A brazil szövetségi állam 1964 óta katonai kormányzat alatt áll. Az Ernesto Geisel tábornok-elnök időszakát az ország többségét jelentő szegény nép érdekeinek semmibe vétele és ismétlődő brutális terrorakciók jellemezték. A mostani elnök, Joao Figueiredo tábornok meghirdette ugyan a politikai és társadalmi „nyitás” politikáját; de hogy ez a politika mit ér, azt **Helder Camara** érsek, a brazil egyház egyik legnagyobb és legnevesebb alakja így jellemezte, néhány nappal a pápai út előtt adott interjújában: „Sohasem volt bizalmam ebben az ún. nyitásban, éspedig nagyon egyszerű okból: amíg a »nemzeti biztonság« ideológiájának abszolút elsőbbsége van, addig senki sem élhet nyugodtan. — (A »nemzeti biztonság« ideológiája Latin-Amerikában a jobboldali rendszerek vezéreszméje.) — Mindent ennek a nemzeti biztonságnak a nevében tesznek. Máról holnapra történhet meglepetés Brazíliában, és bármikor újra bezárhatják az ajtókat és ablakokat —, amelyekről ma egyesek úgy gondolják, hogy kinyitották, — s ez sokaknak nem is volna meglepetés.” (KNA, 1980. jún. 28.)

Mi a brazil egyház legsúlyosabb problémája Helder Camara szerint? „Évszázadokon át az egyház Latin-Amerikában a hivatalos tekintélyt és az uralkodó társadalmi helyzetet támogatta. A kormány és a gazdagok oldalán állt... Olyan rendszerben élünk, ahol a gazdagság termel, és nyomort is termel”. A hivatalos statisztikai adatokból is kiderül: 1976-ban a lakosság 20 százaléka a nemzeti jövedelem 67 százalékaiban részesedett. 1960-ban még csak 54 százalékot sajátított ki ez a kiváltságos gazdag réteg.

Örvendetes jelenség a brazil egyház ébredése. Ma már nemcsak Dom Helder Camara és néhány társa ismeri fel az egyház feladatát ebben a rendkívül kiélezett társadalmi helyzetben, hanem a hierarchia és az elkötelezett katolikus világiak többsége is. 1968-tól, a CELAM, a latin-amerikai püspöki tanács medellini konferenciájától számítják a kedvező fordulatot. A brazil egyház a szegények egyháza. Camara érsek ezzel kapcsolatban megjegyezte: amíg a hatalom oldalán álltunk, nem vádoltak minket politizálással. Most, hogy a szegények mellett kötelezzük el magunkat, minduntalan szemünkre vetik, hogy beleavatkozunk a politikába. Így lett ő maga is a kormány és a jobboldali sajtó számára „vörös érsek”. (A feljelentések nyomán Rómában is fékezni akarták, de a konfliktus VI. Pál pápával történt személyes megbeszélése során rendeződött.)

A brazil egyház nem a sokrétű problémák megoldását várta a pápai látogatástól, hanem irányvonaluk megerősítését a hatalommal szemben, és olyan konkrét eredményeket, mint a CELAM új vezetésével való nézeteltérések és a római kúriában is felmerülő félreértések tisztázását. Ezért a brazil püspökök mindent megtettek, hogy a zsúfolt program ellenére a pápának lehetősége legyen az ország és az egyház helyzetének reális felmérésére.

A SZENTATYA MEGNYILATKOZÁSAI. A Szentatya 12 napos látogatásával egy ilyen bonyolult, sokrétű problémákkal terhes, hatalmas országban nem könnyű feladatra vállalkozott. Hiszen nyilvánvalóan nem avatkozhatott konkrét politikai, gazdasági és társadalmi kérdésekbe, és meg kellett őriznie az egyház egységét. Azt sem várhatták tőle, hogy egyszerre kilépjen egész főpásztori tevékenységét meghatározó gondolkodásmódjából. Voltak, akik szkeptikusan néztek a pápai látogatás elé. Aligha lesz több — gondolták —, mint az örök igazságok hangoztatása, és szinte diadalmenethez hasonló rendezvények sorozata, afféle „pápai karnevál”, de utána minden marad a régiben. A kormányzat és a gazdasági hatalom ebben reménykedett, bizonyos fókig a rendszer megerősítésére számítottak. A jobboldali kormány sajtó mindvégig ragaszkodott is ehhez az előzetes felfogáshoz, még a pápai megnyilatkozások meghamisítása árán is.

A látogatás menetrendjét szokás szerint úgy állították össze, hogy a társadalom és az egyház minden rétegéhez

szólhasson a pápa, és megfordulhasson az ország legkülönbözőbb vidékein. E programot állami részről legfeljebb csak annyiban igyekeztek befolyásolni, hogy minél rövidebb idő maradjon a „favelákra”, a nyomornegyedekre, és az ott élő szegények csoportos deportálásával próbálták javítani a látható képen. A kormány az utazás végén csalódottságot árult el. Ennek jele volt az a barátságtalan gesztus is, hogy a köztársasági elnök a Szentatya elutazásakor — az előzetes tervektől eltérően — nem jelent meg.

A pápa kíséretéhez tartozott újságírók szerint az út második szakaszában a Szentatya több alkalommal módosította, kiegészítette előre elkészített beszédeit, ami arra mutat, hogy találkozásai, benyomásai során is gazdagodott mondanivalója. Az egyik kommentár egyenesen így fogalmazott: „A pápai út előtt az európai sajtó majdnem egyhangúan azt hangsúlyozta, hogy Brazília óriási problémáival, az egész latin-amerikai kontinens problémáival nem fog megbirkózni a pápa. Valójában a pápával birkóztak meg ezek a problémák.” A *Herder Korrespondenz* pedig megállapította: „Ennek a pápai útnak a szükségességét és hasznosságát a helyi egyház és a többnyire csak kényszerűségből bevont állami vendéglátók egyaránt másképp értékelték a látogatás előtt, mint alatta és utána”. A Szentatya Brazília politikai és társadalmi helyzetével kapcsolatban, az emberi jogokról és a társadalmi együttélésről szólva lényegében a hagyományos katolikus szociális tanítást foglalta össze. Mégis, az ország politikai és szociális helyzetelemzésében és kritikájában konkrétabb volt, mint bármikor azelőtt. „Ebben mutatkozott meg tényekre irányuló, pragmatikus gondolkodásmódja” — írta Gabriele Burchardt (*Herder Korrespondenz* — 1980. augusztusi szám). A diplomáciai testület tagjaival történt találkozása alkalmából többek közt így nyilatkozott a pápa a „nemzeti biztonság” ideológiájáról: „Közhelynek tűnik, ha hangsúlyozom, hogy minden állam kötelessége belső biztonságának védelme. De ezt a békét »meg is kell szolgálni« a közjó és a jogok tiszteletben tartásának biztosításával. Egy társadalom közjára megköveteli az igazságosságot. Ahol ez az igazságosság hiányzik, ott a társadalom belsőleg veszélyeztetett.” A brazil „gazdasági csoda” legfőbb ösztönzőjének, Figueiredo elnöknek pedig ezt mondta: „Az ember nem válhat a dolgok rab-szolgájává, az anyagi gazdagság vagy a

konzumizmus, a gazdasági rend vagy a megtermelt javak rabszolgájává. Az ember nem lehet senkinek és semminek a rabszolgája.”

Természetesen a pápa nem fogadta el a szociális kérdés erőszakkal történő megoldását, ezt nem is várta tőle senki. Ám az elnök előtt mondott beszédében és azután Salvador de Bahiában még élesebben így fogalmazott: „Aki Latin-Amerika mai valóságát elemzi, egyet fog érteni azzal a megállapítással, hogy az igazságosság megvalósítása ezen a kontinensen világos alternatíva előtt áll. Vagy megvalósítják a társadalmi igazságosságot az emberi méltóság alapelvein nyugvó alapos és bátor reformokkal, vagy erőszakkal valósul az meg — meggyőződésem szerint maradandó eredmény nélkül és az ember számára áldatlan módon.”

Szociális mondanivalója szempontjából a *sao-paulói munkások előtt* mondott pápai beszéd, valamint a recifei és a manausi megnyilatkozás volt talán a legfontosabb.

Sao Paulóban 1980 áprilisában és májusában 41 napon át folyt a fém munkások sztrájkja, akiknek bérkövetelését a város bíboros érseke, Evaristo Arns is nyíltan támogatta. A helyzet súlyosságát jelzi az a merénylet is, mely július 2-án, a pápa Sao Paulóba érkezése napján történt, s a tavaszi sztrájkjal is összefüggésben volt. „Ismeretlen tettesek” megátámadták Dalmo Dallari professzort, Arns bíboros egyik közvetlen barátját, az egyházmegyei Justitia et Pax bizottság volt elnökét. Másnap tolokocsiban mégis megjelent a pápai misén és ő olvasta fel a szentleckét. De nemcsak ez gyakorolhatott mély benyomást a Szentatyára, hanem egy idős munkás, Rossi, többször bebörtönzött szakszervezeti vezető beszéde is, aki egészében fel sem olvashatta leírt szövegét, de írásban átnyújtotta a pápának. Ebben konkrétan lefestette a munkások helyzetét, bérvisszonyait, a rájuk nehezedő társadalmi elnyomást. A munkásokhoz ekképp szólt a Szentatya: „Az igazságtalanság belülről és kívülről is veszélyezteti a társadalmak életét. A belső veszély abból származik, hogy a javakat helytelenül osztják el, a gazdasági fejlődés kevesek profitját jelenti és nem érinti a széles társadalmi rétegeket; a gazdag kisebbség és a nyomorgó többség között tátongó szakadékok egyre növekednek... Az igazságos társadalmi rendhez szükséges változásokat a békés reformok útján járva, fokozatosan és hatékonyan kell meg-

valósítani. Ezért elsősorban a politikai és gazdasági hatalom illetékesei felelősek, akiknek el kell kerülniük azt, hogy egy-egy csoport érdekeit védelmezzék mások kárára.” — Ezenkívül beszélt a pápa a munkanélküliségről, a munkakörülmények megjavításáról és a szakszervezetek fontosságáról is. — „A társadalom felelőseinek képesnek kell lenniük arra — folytatta továbbá —, hogy összefogjanak és erőfeszítéseiket összehangolva, világos és hatékony programot dolgozzanak ki. Ez lenne az igazságos társadalom keresztény formája.” Ez a „lenne” azt jelzi, hogy maga a pápa is tudta: elvileg megfogalmazott kijelentésének nem sok alapja van a brazil valóságban.

Recifében, Helder Camara székhelyén, hosszú megbeszélést folytatott az érsekkel, s ez tovább tágitotta szemléletét. Camara térképen jelölte meg a legszegényebb, ún. „ember alatti” zónákat. Talán ez a beszélgetés is hozzájárult ahhoz, hogy a pápa itt egy jó oldalmat betoldott beszéde szövegébe. „Olyan törvényhozásra van szükség, amely megvalósítja és szolgálja minden ember javát — hangsúlyozta —, nem csupán egy kisebbségét, vagy néhány személyét” — de szükséges az ember transzcendens mivoltának elismerése is. Azután a Matter et Magistra és a Redemptor hominis enciklikák alapján sürgette az *agrár-reformot*.

Már önmagában az a tény is nagy jelentőségű, hogy a pápai programban Recife is szerepelt, hiszen ez Helder Camara megerősítését jelentette. Az agrár-reform sürgetése komoly visszhangot keltett a brazil sajtóban. Sokszor fognak még erre hivatkozni, akik a nagybirtokosok önkényének kitett szegények oldalán küzdenek.

Salvador de Bahiában II. János Pál egy barakknegyedet látogatott meg és síkra szállt a társadalom peremére szorított népszerű emberhez méltó életéért. A riói „favela vidigal” meglátogatása után, ez volt a második találkozása a braziliai nyomornegyedekkel. Itt az emberek a havi létminimumnál is kevesebbet kaptak. Hozzájuk intézett beszédében a szegényekkel való szolidaritását hangsúlyozta, és arra biztatta hallgatóit, *ne hagyják abba a jobb életfeltételekért való küzdelmüket*. Az egész társadalom feladata életszínvonaluk javítása, de „ne várjanak mindent csak kívülről”. Egész erejüket vessék latba, összefogva embertársaikkal, a jobb életért.

Manausban az indiók problémájával szembesült a Szentatya. Mintegy kétszázezer braziliai indián él az Amazonas-vidék őserdőiben, akiknek életlehetőségei forognak kockán az iparosítás miatt végzett erdőirtás következtében. Ezt a problémát is magáévá tette a pápa, és egyértelmű szavakkal követelte az indiánok életlehetőségeinek biztosítását, sőt nemcsak pusztá létük, hanem hagyományaik megőrzését is. Az indiánok írásban is átnyújtották neki helyzetük leírását.

Még a 10. országos eucharisztikus kongresszus megnyitása is a földreform követelésének jegyében zajlott le Fortalezában, Lorscheider bíboros, a CELAM korábbi elnökének székvárosában. A pápa itt a brazil püspöki kar dokumentumára utalt: „A szegényeket a társadalom peremére szorítják, kialakul az ipari munkások osztálya, de ebből is kimaradnak az iskolázatlan földmunkások. A nagy agrárvállalkozások a föld ezer és ezer hektárát vásárolják fel, elűzik a parasztokat, akik a nagyvárosok barakknegyedeibe kényszerülnek... és itt csak egyetlen fajta munkaközvetítés működik jól szervezetten, amelyik a fiatal lányokat a prostitúció piacára viszi.” A brazil püspöki megnyilatkozások hatása másutt is érződött a pápai beszédek gondolatmenetén, sőt megfogalmazásaiban is.

AZ EREDMÉNYEK. Fentiekből érezhető, hogy a brazil püspökök progresszív irányvonala megerősítést nyert a pápától. Nem pusztán kötelező tiszteletadás és protokolláris udvariasság fejeződött ki abban, hogy Fortalezában, a püspöki kar ülésén, zárt ajtók mögött, mintegy 500 püspök előtt elhangzott beszédében nagy elismeréssel szólt munkájukról. Mindezekelőtt egységre szólította fel őket, és arra — s ez talán inkább a konzervatív kisebbségnek szólt —, hogy támogassák a közös lelkipásztori irányvonalat: egységesen, a szegények oldalán állva, az evangélium hirdetésével szolgálják az embereket. Egységet kívánt „az egészséges pluralizmus keretében”. Az evangélium társadalmi vonatkozásainak hirdetését — elszakítva azt a természetfölötti lényegtől — természetesen ellenezte. A

liturgia kérdéséről szólva a pápa azt a reményt keltette a brazil püspökökben, hogy most már hamarosan jóváhagyják az Istentiszteleti Kongregációhoz benyújtott direktóriumukat a *népmisék*-kel kapcsolatban. A brazil püspökök több felterjesztése fekszik a Szentszék hivatalaiban. A püspökök remélték, hogy a személyes élmények nyomán a Szentatya sok aggodalmat eloszlathat majd a kongregációkban. A pápa szimpátiájának ismételt kifejezése elégedettséget és lelkesedést váltott ki a püspöki karban.

Tény azonban, hogy maradtak nyitott kérdések is. A pápai beszédekben nem esett szó érdemben a brazil püspökök által felterjesztett javaslatokról. Nem került szóba többek közt a pueblai zárodokumentum római „mérlegelésének” problémája sem. Mint a pápai utakon mindig, Braziliában is többféle petíciót adtak át a Szentatynak, melyek — sokszor talán szélsőséges módon, de — színesebbé tehetnék a valóságról alkotott képét.

A brazil egyház belső erejének, lelkipásztori irányvonalának támogatásán túl a pápai út közvetlen szociális-politikai hatása nem látszik jelentősnek, de ez nem is volt várható. A brazil katonai kormányzat egészen másként gondolja a „demokratikus nyitást”, mint a pápa. Jellemző erre Pedro Simon ellenzéki politikus megjegyzése: „Ha nem a pápa mondta volna, amit mondott, a »nemzeti biztonság« megsértése miatt bíróság elé állítanák”.

Mindenesetre az azóta eltelt hónapokban a kormány inkább adminisztratív eszközökkel igyekszik biztosítani a „szociális békét”. Különösen a külföldiekre vonatkozó új törvény váltott ki nyugtalanságot, mert ennek alapján kiutasíthatják a külföldi misszionáriusokat, amint ezt korábban több esetben meg is tették.

A Szentatya braziliai útja azonban mindenképpen megerősítette a helyi egyház törekvéseit, fokozta a brazil katolikusok szociális elkötelezettségét és biztosan sok tanulsággal szolgált magának a pápának is.

ROSDY PÁL

Burokban

*Bolygó vándorok
földjét tapossa lábunk.*

*Halványan kél a nap.
Mutatja hűséggel, hogy
merre csillagunk.*

*Szép égi tavakban
mártjuk meg magunk,
gyöngyözik bőrünkön a víz.
Védőn cirógnak a sugarak.*

*Oltalmazó
virágok bomlanak fölénk.*

*De bennünk sötétség van
s félelem.*

*Vágyunk mindig a nem-lehet felé sodor.
Míg elérjük:
a poklok kinja vár.*

*Képzelt orkánok s tájfunok
csatáiban vesztiük el reményeink.*

*Halálunkig az álmok mélyén
ringunk és várjuk egyre azt,
hogy múljon a vihar.*

Assisi Szent Ferenc

*Legendák vándora, salve neked.
Kezedet add s ültess hited
el bennem, mintha őszi földbe
tennél bokormagot; meglásd kinőve*

*sok ágat tár s Urunkat szolgálja,
ha követe meglengeti: a szél. Hazája
nincs, nem lesz; de zengi boldogan
a himnusz, míg röpke léte elsuhan*

*s ha vad tör rá, dőlve s taposva
is az alázat és szelídség
a végső fegyvere. — Merítsék*

*szennyel tele korsád: habozva
menned nem szabad. Reménykedj!
Követét magadban lássad az erénynek!*

MINDENNAPI KÖZÉRZETEINK

HARANGÖNTŐK. Van-e felemelőbb érzés, mint közösen gyürkőzni valamely nemes feladatnak? Elszánni magunkat, megbeszélni az egyéni teendőket, ki mit végez, miért felelős, aztán — hajrá! Van-e szebb, lélekmelengetőbb az együtt aratott sikernél, a közös győzelemnél? Eredményeink szenvedélyes és kritikus mérlegelésénél, az újabb és újabb tennivalók higgadt meghatározásánál?

Tarkovszkij filmjének, az *Andrej Rubljov*-nak nagyszerű képsora: a harangöntés. Boriszka, az öntőmester fia elvállalja a munkát, mondván: apja a halálos ágyán reá hagyta a harangkészítés titkát. S miután mást nem talál, a nagyherceg — mi más tehet — beleegyezik, hogy a síheder legény vezesse az esztendő munkát. Boriszka nekilát — s vele száz és száz ember, parasztok, kubikosok, öntősegédek. Süt a nap, fúj a szél, zuhog a hó: évszakok váltják egymást, míg elérkezik a nagy nap, a próba napja. Az öntőgödör körüli dombokat előnti Moszkva népe, ott a hercegi udvar, ott toporognak az Andronyikov kolostor szerzetesei. Várják a kondulást, hisznek is benne meg nem is. A mesterek a földre néznek, Boriszka térdre esik a tavaszi sárban. Elvágják a köteleket s lassan, méltóságteljesen fölzeng a harangzó, a vártornyok és hagymakupolák vidáman felelnek neki. Az emberek lekapják a sapkájukat, ordítznak, énekelnek, vetik a keresztet, mintha templomba léptek volna. Ünnepnep ez a mai — mondja a festő a fiúhoz lépve.

Boriszka sir, görcsösen szedi a hideg levegőt. Az akarat diadalmaskodott benne; hisz dehogyis ismerte ő az öntés titkát, dehogyis hagyta reá az apja. Magától tanult meg mindent munka közben, együtt a többiekkel: parasztok, kubikosok, öntők segédelmével.

Csodát műveltek: egyszerű, emberi csodát. A kora tavaszi nap beragyogja fáradt arcukat.

EGYSÉG. A példa messzire vitt, holott a máról kellene beszélnünk: mindennapi harangöntéseinkről. Mert mi is csak együtt vihetjük valamire, együtt élünk át örömet, szenvedést — kéz a kézben lépünk túl tegnapi önmagunkon.

Közgazdászaink, szociológusaink az utóbbi egy-másfél évtizedben behatóan vizsgálták a magyarországi gazdasági-politikai mechanizmus érdekeltiségi rendszerét, rávilágítottak az érdekkülönbségek létre, megmutatták a konfliktusok feloldásának lehető módzatait. De az élet — a valóság változásával — szinte naponta új és új feszültségeket indukál, az eltérő érdekek más-más képviseleti formát, különböző intézményeket kívánnak, melyek hordozzák és védelmezik egy-egy csoport vagy réteg sajátos érdekeit. A sürgető társadalmi igényt a struktúra különféle — alkalmi vagy állandó, hivatalos vagy mozgalmi alapon szervezett — intézményei elégítik ki.

De minden országban, minden modern társadalmi rendszerben szükség van (vagy szükség lenne) olyan élő organizmusra, amely az átfogó, minden polgárt és csoportot érintő népi-nemzeti érdekeket képviseli. Képviseli és védelmezi, s ugyanakkor nagy vonalakban megszabja a politika célkitűzéseit, fő irányait, összehangolja az említett intézmények és a különböző foglalkozású, világnézetű, pártállású emberek cselekvését. Ezt a szerepet nálunk a Hazafias Népfront tölti be, amely az idén — épp március idusán — tartotta VII. kongresszusát.

Népfront? Tegyük szívünkre a kezünket: mindnyájunkkal előfordult már, hogy csak legyintettünk ezt a szót hallván, s bólintottunk, ha valaki rámondta: sóhivatal... A személyi kultusz éveiben, a túlzott gazdasági-társadalmi centralizáció időszakában — ismerjük el — nem is volt sok szerepe a népfrontnak a valóság alakításában. Az antifasiszta küzdelem befejezése, majd a koalíciós kormányzás segítése után a népfrontmunka színvonala a mélypontra süllyedt, kirakat-intézmény lett, amely a nemzeti egységet hivatott reprezentálni. De — sajnos — csupán reprezentálni, s nem a szó nemes értelmében képviselni, erősíteni.

A népfront feladatköre a hatvanas esztendőkhöz képest egyre bővült. Közérdekű ügyekben rendre mozgósítani tudta a lakosságot, részt kért a helyi, kommunális gondok megoldásából éppúgy, mint az országos horderejű kérdések megválaszolásából. Vízműépítés és tanácstagválasztás, cigányiskola és falugyűlés, értelmiségi klub és munkásművelődés — estig sorolhatnánk, mi mindent tettek a kü-

lőnböző rendű és rangú népfrontszervek az emberek boldogulásáért, életkörülményeik javításáért. S természetesen arra is találunk példát jócskán, mi mindent kell a jövőben tenniük — a fejlődéshez nélkülözhetetlen egység érdekében.

„Amikor azt mondjuk, hogy nemzeti egységre törekszünk, mindig hozzáteszünk: az alapvető politikai célok, a szocializmus céljainak elfogadását illetően ezt az egységet már létrehoztuk — nyilatkozta a kongresszus alkalmából *Sarlós István*, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára. — Aki politikával, társadalmi kérdésekkel foglalkozik, az tudja, hogy teljes egységnek tekinthető az is, ha az alapvetően ellenkező véleményű vallók száma elenyészően csekély. A legfőbb célok elfogadása mellett vannak más nagyon fontos kérdések is — például a ragaszkodás a hazához —, amelyekben egységnek kell lennie. (...) És ha valaki egy országnak az állampolgára, s ezt az állampolgárságát megtartja, akkor ezzel már vállalja azt a kötelezettséget, hogy az ország törvényei szerint él. Akkor egyben vállalta azt is, hogy az ország felvirágztatásáért cselekszik, hiszen ezen múlik az ő egyéni jóléte is.”

Közös vállalkozás és egyéni jólét: a kettő elválaszthatatlan. Összetartoznak, mint politikum és ember, munka és érték.

Végére a harang sem kondul a nyelve nélkül.

KÜLÖNBESÉG. A nemzeti egység természetesen nem jelenti azt, hogy az egyes társadalmi csoportok, osztályok tagjainak minden kérdést egyformán kell megítélniük, lét és nemlét, művészet és tudomány, napi és helyi politika dolgaiban azonosan vagy hasonlóképp kellene vélekedniük. Viszont nem árt, ha mindnyájan látjuk, melyek az igazán égető gondok, mi az, amit mielőbb — és közösen — kell megoldanunk. S éppen a népfront közreműködésével.

Kapásból néhány példa, a teljesség és a fontossági sorrend igénye nélkül.

Egy nemrég végzett szociológiai vizsgálat szerint hazánkban növekvőben vannak bizonyos társadalmi egyenlőtlenségek. A probléma nem maga az egyenlőtlenség, hiszen ez egy, a munka szerinti elosztásra épülő mechanizmusban természetes; inkább az, hogy a kiugróan magas jövedelműek közt nem azok dominálnak, akik a munkájuk, hasznos produktumuk révén érdemesek lennének az anyagi elismerésre, hanem akik rangjuknál, státusuknál fogva élnek jobban, mint az átlag. Ugyanakkor jelentős feszültségek forrása, hogy a felnőtt népesség egyharmadának jövedelme — beleértve a nyugdíjasokat — nem éri el vagy éppen csak meghaladja a havi 2000 forintot. A szegénységet tehát máig sem sikerült felszámolnunk; üzlet- és szükséglakások, földpadlós vályogházak, barlangba vájt szobák tanúskodnak róla sokfelé.

A szociális helyzet elmaradottságáról szólván gyakran emlegetjük a cigányokat. Valóban, az ő körülményeik — akár megélhetési, akár kulturális-közösségi viszonyaikat tekintjük — korántsem megoldottak. Ahol igen, ott — a tanácsokkal együtt — a helyi népfrontszerveknek sikerült javítani a sanyarú állapotokon. De összefogással, kizárólag anyagi áldozatokkal nem lehet a cigánykérdést megoldani, szükség lenne némi szemléletváltozásra is. Nem ártana átgondolni: azáltal, hogy a cigányságot nem tekintjük nemzetiségnek, rengeteg lehetőségtől fosztjuk meg őket, amihez tíz-húszeszes népcsoportok — egyébként méltán — hozzájutnak. S a cigányok száma valahol a háromszázezer körül mozog.

Kétségtől a Hazafias Népfront tett a legtöbbet az utóbbi években az aprófalvak ellátásának javításáért vagy legalább szinten tartásáért, a pusztuló kis-községek és tanyák megmentéséért. Tudomásul kell vennünk végre, hogy az emberek jelentős része nem hajlandó odahagyni szülőhelyét, s csak akkor kerekedik fel és költözik nagyközségbe, városba, ha kényszerítik rá. Úgy, hogy falujában becukják a boltot, a kocsmát, az iskolát, vagy úgy, hogy egyszerűen megszüntetik a helybéli kisvonatot. A tanácsok és a térszerek sok helyütt indokolatlan összevonása óta a gyerekeknek gyalog, biciklin, jobb esetben busszal kell iskolába járniuk, olykor nyolc-tíz kilométer távolságra; a társ-községekben egymás után szüntetik meg a hússzéket, a tejboltot, a kultúrházat, a lakók — ha tartalmas életre vágnak — egyszerűen képtelenek helyben maradni. A népfront átfogó vizsgálatának és figyelemztetéseinek köszönhető, hogy a folyamat mára lelassult, s ha a kívánt fejlődés nem indult is meg, legalább nem romlik a helyzet a törpe falvakban és a tanyaközpontokban. Ez azért is lényeges, mert — jól tudjuk — falun nincs lakáshiány, sőt, elég sok az üres ház, a beépíthető telek. S ko-

rántsem bizonyos, hogy mindenki jobban érzi magát a városi szoba-konyhában vagy a negyvenöt négyzetméteres paneellakásban, mint a kertes, falusi házban. Még ha naponta ingáznia kell is a munkahelyére.

A lakásínségen a népfront mozgalmi eszközökkel nem segíthet. De javíthat az emberek közérzetén, létesíthet lakótelepi klubokat, szorgalmazhatja a közművelődést, rendezhet tömegsportversenyeket: azaz emelheti életünk minőségi mutatóit. S ez, tekintettel nehéz gazdasági helyzetünkre, nem kevés.

SÚRLÓDÁSOK. Orvos barátom meséli:

— Annak idején, a hatvanas évek közepén izgalmas körülmények közt jutottam be az egyetemre. Egyházi gimnáziumban érettségiztem, a felvételi vizsgán inkább azt firtatták, mi a véleményem az anyag elsődlegességéről meg a vallás elhalásának elméletéről, mintsem a fizika vagy a kémia rejtelméről faggattak volna. De — szerencsére — filozófiából is felkészültem, elmondtam, mit mond a dialektikus materializmus az anyag és a szellem viszonyáról; persze rögtön rákérdeztek, én melyiket tartom meghatározónak. Nem hazudtam. Megköszönték és elbocsátottak. Biztosra vettem, hogy vége, elvágtam magam, talán megérte volna az a parányi füllenés... Annál nagyobb meglepetésként ért, amikor pár hét múlva megkaptam az értesítést: fölvettek, szeptember elején jelentkezzem a dékáni hivatalban.

— Ekkor éreztem először, hogy az állam komolyan veszi, amit hirdet, valóban nem akar különbséget tenni hívő és nem hívő polgárai közt. De az államot — mint az egyházat s minden egyéb intézményt — gyarló emberek képviselik: jó szándékúak és türelmetlenek, okosak és szűk látókörűek. Olyanok, mint mindnyájan vagyunk; nem csoda, hogy néha csorbát szenved a törvény szerinti egyenlőség... Nemrég megnéztem a tévében a dialógusról folytatott párbeszédet, amelyben egyházi emberek és marxisták beszéltek az együttműködés esélyeiről, az itt-ott még föllelhető súrlódásokról. Elhangzott az a mondat, hogy amiben a legfelső emeleten lakók már megegyeztek, azt nem mindenki érti a földszinten, de még az első vagy a második emeleten sem. Magyarán: az állam és az egyház vezetői sok vitás kérdést rendeztek, megállapodást kötöttek, de alsó fokon — községi, üzemi, járási szinten — előfordulnak még gáncoskodások mindkét részből. S hogy ki az erősebb, nem kell bizonygatnom...

— Pest környéki faluban dolgozom, ha ritkán is, de találkozom effajta torzalkodással. Betegem a plébános, ő mesélte, mint próbálták lebeszélni az iskolai hitoktatás megtartásáról, aztán — mikor ez nem sikerült — arról, hogy évről évre kevesebb gyereket jelentsen, mint ahányat tanít. Ő ezt nem vállalta, azóta fűrjék, ahol lehet. Becsületére legyen mondvá: épp a népfrontbizottság titkára állt ki érte azzal, hogy a tisztelendő úrnak kötelessége, amit tesz, ne kívánják tőle, hogy hitét és hivatását megtagadja. Azóta némileg elcsitult az ellentét.

— S ez az, amit én hallatlanul fontosnak tartok: egymás véleményét, meggyőződését tisztelnünk kell, legalábbis addig, amíg ez a meggyőződés nem sért másokat. Vegyük tudomásul, hogy — mint mindenütt a világon — ebben az országban is különböző világnézetű emberek élnek, s egyetlen jóhiszemű ember sem mások rovására akarja megvallani a nézeteit. Együtt élünk, együtt dolgozunk — ez az, amiben egyet kell értenünk, bármilyen pályára rendelt bennünket a sors: tanácsra, iskolába, gyárba, hivatalba. Jól néznénk ki, ha az orvos aszerint gyógyítaná a betegeit, ki marxista, vagy ki vallásos...

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK. Mi az, amit a népfront célkitűzéseiből, a márciusi kongresszuson elhangzottakból egy katolikus szellemű irodalmi folyóirat profitálhat? Mi az, amit szerkesztőnek és olvasónak egyaránt szem előtt kell tartania?

Januári számunk programcikkében írtuk: „Fölöttébb könnyű lenne — és akkor nem is igen lenne miről párbeszédet folytatnunk —, ha valakinek eleve birtokában volna a vitathatatlanul igaz és végleges válasz jelen, múlt és jövő valamennyi kérdésére. Ilyen válasz azonban nincs. A választ minden egyes történelmi esetben, a társadalmi haladás újabb szakaszában a keresztényeknek maguknak kell megfogalmazniuk, kidolgozniuk, megvalósítaniuk az evangélium tanításának fényében.” Magunknak kell megfogalmaznunk kérdéseinket és válaszainkat konkrét, társadalompolitikai témákban, közös dolgainkban, melyek keresztényt és ateistát egyként foglalkoztatnak. Elmondjuk véleményünket, mert el kell mondanunk;

segíteni akarunk ama egység erősítésében, akár azzal, hogy bírálunk bizonyos visszás jelenségeket. Hisszük és valljuk, hogy a kritika — ha a lényegről szól és telibe talál — épp a jó ügyet szolgálja.

Komolyan vesszük a nemzeti egységet, s tudjuk, hogy ebbe a fogalomba — mint a kongresszuson elhangzott — a határainkon túl élő magyarság is beletartozik. Mindenki, aki magyarul beszél, ír, gondolkodik, s akinek ez az ország — legyen bármely állam polgára — mindig szellemi hazája marad.

ÖRÖM. Amikor a harang fölzeng, Boriszka sírva fakad. Andrej, a festő lép hozzá s vigasztalja, hívja, tartson vele a kolostorba. Pihenni, dolgozni hívja. A tömeg ujjong.

Boriszka sír, a nép ünnepel. S közben árad, zúg a harangszó dombok és folyók és falvak fölött.

Mindenki örömére.

LABANCZ GYULA VERSEI

Átépitések idején

*Szerelemkori átépitések idején
kimozdítható-e álmából
e szálkás parkettás arc,
fölszabadul-e ott elég hely és idő?*

*Építkezhet a bánat!
Szemed a magány útrövidítést-
jelző táblája Istenhez,
s ki hitet hoz, nem tévedhet.*

Lélegzel...

*Lélegzel, valaki
jár a lélegzetekben
gyertyát gyújtasz
meglátod illanó talpát*

Megváltás az...

*Megváltás az
ha reggel
fenyő arcom fölél
szaloncukorka mosolyodat hozod,
s minden oly közeli még,
csillagszóróival az ég,
fogaid néma havazása
járhatatlanná teszi az utakat,
de eljön hozzánk az öröm,
s fényszalmáinkon hírül adja;
megszületett, megszületett —
arcunk mindenki arca.*

Üdvözlét

*Megtörténik, hogy az éj
már pontot tesz a világra,
s én még mindig számon tartalak.
Arcodon az álmatlanság pecsétje,
s mert bélyegként ragasztottad föl
szemedet az égre
lesz, ki gyanakvón
csipesz ujjal
tart majd a fény felé.*

A párbeszéd példája

KIRÁLY ISTVÁN HATVANÉVES

Király István akadémikus tevékenysége oly szerteágazó, annyi irányba nyitott, hogy többféle kiindulásból s többféle indokkal is köszönthetik őt tanítványai, tisztelői és munkatársai. A magyar irodalomtudomány személyében köszöntheti egyik legszuggesztívebb művelőjét, aki mérhetetlenül sokat tett irodalmunk forradalmi és realista hagyományainak, valamint a jelenkor egyetemes kincseinek alaposabb megismeréséért, népszerűsítéséért és teljesebb értékeléséért. Az egyetemi szobájába vissza-visszatérő volt tanítványai és azok, akik most készülnek tanári-nevelői hivatásukra, a nagy emberi tradíciókat — amiket többek közt Horváth János, Pukánszky Béla és Keresztury Dezső nevével fémjelezhethünk — őrző s továbbépítő professzort tisztelik benne. De szólhatunk a közéleti emberről is, aki egy tisztultabb gondolkodás, humánusabb emberi élet, egy etikusabb lét további kibontakozását segíti szavaival és cselekvő részvételével, mindig a tudós és a politikus moralista igényével. „Egy tudósnak a maga tudósi mivoltában kell elsősorban jelen lennie a közéletben is — írja Hazafiság és forradalmiság című tanulmánykötetében —: a saját anyanyelvén, a tudományén szólhat csak bele igazán eredményesen — meggyőző módon, emberi hittel s valóban használón — az élet, a politika alakulásába. A tudós közéleti felelősségéhez hozzátartozik tehát a saját szakember mivolta iránti felelősség is. Elválaszthatatlan egymástól a kettő.”

A Vigilia mindezek mellett és mindezekén túl olvasóját és világnézeti partnerét, s e tekintetben munkatársát is köszöntheti személyében. Figyelme, párbeszédre való készsége s a párbeszéd mikéntjére adott példája alig nélkülözhető a lap munkájában. Király István jöllehet egészen nyíltan beszélt a vele készített televíziós interjúban arról, hogy számára a vallás nem jelent életcélt, mert hite szerint az embernek itt a földön kell kiküzdenie a maga boldogságát, üdvösségét, igazságát, de ugyanakkor elmondta azt is, hogy ez a szebb és teljesebb világ nem valószínűsíthető meg a hívő és nem hívő emberek termékeny együttműködése és koegzisztenciája nélkül. S miközben a marxista eszmeiség alapján álló tudós ideológiai vitákat folytat a vallásos világnézetű tudományosság képviselőivel, nemcsak hogy becsüli őszinte meggyőződésüket, transzcendens irányultságú hitüket, hanem nyitott lélekkel, az eszmecserére készen szembesül szempontjaikkal, s nem röstell tőlük tanulni sem a szakma területén. Erről a szellemi magatartásról, gondolkodásmódról olvasóink is képet kaphattak abban a beszélgetésben, melyet Hegyi Béla folytatott 1971-ben, tehát éppen tíz esztendeje. Amit akkor Király István hangsúlyozott, ma nem kevésbé érvényes: „Az egymás világképe iránt érzett tisztelet nem taktikázásra, de őszinteségre kötelez, s éppen ezért szükséges egyérműen megfogalmazni, hogy azonosságuk mellett el is tér egymástól a kétfajta világnézet — az evilágiság és a túlvilágiság — humanizmusa.”

A Vigilia mindig is kötelező elvként gyakorolta és gyakorolja ezt az őszinteséget, hűséget a vallásos világnézet egyértelmű és állhatatos kifejtésével, és a kereszténységnek mint életalakító, etikai tényezőnek minél színvonalasabb bemutatásában. Együttal azonban azt is leszögezhetjük: amikor programunkat a magunk és olvasóink számára elvi vonatkozásban megfogalmaztuk, Király István szavait is fölidéztük, aki tíz esztendővel ezelőtt pontosan felismerte lapunknak azt a törekvését, hogy a szocialista társadalommal való együttélést „a diplomáciai kapcsolatok szintjéről... le akarja hozni, ha nem is a békés, de a vitázó együttélés szintjére”, így korszerűsítve a mai magyar valóság közegében a katolicizmus egyetemességét.

De magunkénak érezzük Király István életművének azt a fontos gondolatát is, mely a modern művészetek változatlanul lényeges feladatának tartja az ember ügyének hivatott szolgálatát, a morális elkötelezettséget, a humánus üzenetének minél áthatóbb, minél hitelesebb hirdetését. S ahogy ő, a maga történészi, kri-

tikusi munkájában, igyekszik ennek az üzenetnek legjelentősebb előzményeit, máig érvényes példáit megtalálni, úgy törekszünk mi is arra, hogy a katolikus hagyomány folytonosságát megőrizve, felmutassuk a múltból a napjaink számára is hasznosítható, mondanivalóval bíró tradíciók értékeit.

Király István életútján egy újfajta, a hétköznapiakért, az egyszerű emberek világáért tenni akaró és tenni tudó személyiség ideálképe rajzolódik ki, aki „egy értelmes, emberhez méltó társadalom megteremtésének vágya, igénye” jegyében tevékenykedik. Nem véletlen, hogy éppen ezen a ponton találkozunk programunk legszorosabban az övével. Abban a reményben köszöntjük őt hatvanadik születésnapján, s kívánunk neki további alkotó, termékeny éveket, hogy e közösen vállalható célokat — viták és párbeszéd közben — minél eredményesebben és következetesebben valósíthassuk meg.

KIRÁLY ISTVÁN

A MEGKÉRDŐJELEZETT SZEKURITÁS

Egy szép nyár eleji nap: 1914. június 28.

A szimbolikus napok közé tartozik 1914. június 28. Ekkor dördült el Szarajevóban a világháborút elindító lövés. Így ott állt ez a nap múlt s jövő határán, béke, háború közt: az imperializmus kiéleződni kezdő ellentmondásainak jelző dátumaként. A huszadik század itt árulta el egyik nem mellőzhető jellegzetességét. Lelepleződött az imperializmus fasizmusokat, háborúkat szülő, új korszakaként. Igaz: formálisan, előre tervelten más jellegűen indult ez a század: a civilizált emberiség nagy seregszemléjével, a párizsi világkiállítással vette kezdetét. Majd kétszáz holdnyi területen nyúlt szét ez az óriási „show”, s alig két hónap alatt ötvenmilliónyi látogatója volt. Ünnepeztette magát a Lenintől „kiváltságos nemzeteknek” nevezett országok sora, a saját biztonságát érző, „művelt” emberiség. Mert a polgári fejlődés előremenő országaiban, a föld szerencsésebb, gazdagabb felén a biztonság kora volt ez az időszak. A szekuritásé. Eltöltötte az embereket az új leibnizi hit: a nagy illúzió. Annak tudata — Ady visszatekintő, ironikus, fájó szavait idézve —, hogy „ez a világok legszebbike”, „táltosok gyönyörű kora”, „legjobb és leghetőbb”.

Mintha csúsz felé közeledett volna az európai civilizáció. Kiteljesedett, ami a XIX. század napóleoni és Victoria-kori Róma-utánzásában vette kezdetét: az impérium-hit. Széles sugárutakat s körutakat vágott, hatalmas monumentumokat, reprezentatív épületeket emelt Európa fővárosaiban a messizi jövőre berendezkedni vágyó, civilizatorikus, hódító önteltség. Mint Bálint György írta: „egy biztos, öröknek látszó világrendet” érzett maga körül, ki ekkor a civilizált országok valamelyikének fővárosában élt. Ahogy Brecht jellemezte később a maga nemzedékét: *Wir sind gesessen ein / leichtes Geschlechte / In Häusern, die für / unzerstörbar galten*. Elpusztíthatatlannak vélt házakban ült egy könnyelmű nemzedék. Barbara Tuchman könyvének találó címével: épült a „büszke torony”. Örök-érvényűnek tűnt a fehér ember hegemoniája: az európai civilizáció.

Nemcsak az előremenő fejlődés eredményeit leginkább élvező társadalmi csoportnál — az uralkodó osztályoknál — volt adott ez a biztonságtudat, de a progressziónál is. Győztesnek látszott a reneszánsz és a reformáció korával kezdetét vevő, s a középkor hatalmát mindinkább megtörő felvilágosodás: az ész hatalma nőtt. S mint ennek hordozói, előretörték mindenütt a progresszív erők, s köztük is kiváltképp megerősödött a munkásmozgalom. Németországban az egyik legjelentősebb politikai erő lett. Az 1914. májusi választásokon Franciaországban is egy militarizmusellenes, szocialista radikális koalíció jutott uralomra. A technika csodáihoz felnőni látszott végre az ember is. Mintha minden addiginál na-

gyobb erővel lett volna képes befolyásolni a világ menetét a progresszív közvélemény. Bízott az ember önnönmagában, a maga erejében. A biztonságérzés a mélyekbe hatolt. Hogy aztán egy meleg, júniusi naptól, 1914. június 28-tól, mint jelképes dátumtól kezdve mindez szétszakadjon, semmibe tűnjék. Kezdetét vette a huszadik század. A földcsuszamlások, az értékválságok és értékváltozások irányvesztett kora; Auden poemájának híres szavával az „aggodalmak kora”, az *Age of Anxiety*.

Esős napok után — mintegy ezzel is egy korszak zárókövét szimbolizálva —: verőfényes tiszta idővel, kék éggel érkezett meg 1914. június 28. Békés napnak indult ez szerte az országban és szerte a világon. Minden izgatóbb hír nélkül jelentek meg a reggeli lapok. Külpolitikában a távolban zajló albán forradalom, belpolitikában pedig Károlyi Mihályék amerikai útja volt a legnagyobb szenzáció. Egy műépítész ellen megkísérelt, sikertelen, kloroformos rablási merénylet követelt magának hasábos beszámolót. Beköszöntött az uborkaszезon, a lassú nyáridő.

Ady Nagyváradon tartózkodott ezen a napon. Elégedetten s boldogan érkezett. A nyár derűje benne is szétterült. Mint egy későbbi — az eltűnt időt, a „tegnap”-ot idéző — versében írta: „egy gyönyörű Nyárban”, „Nyárban és hitben” élt (*A régi Isten*). Kettős okból is: egy magánemberiből és egy közéletiből.

A magánélet síkján épp ekkor kezdődött az új, nagy szerelem: a Csinszkához kötő. Hiteket, dacokat, friss reményeket hívott életre ez a késétt érzés. S ígéretet hordott ez a nyár a közélet síkján is. Nem sokkal előbb, 1914. június 6-án alakult meg Pesten, a régi Országház épületében a *Társadalomtudományi Társaság* intellektuális gyűjtő, radikális párt. Ady két versében is visszhangzott erre: *Levél a Végekről, Várnak a táborozók*. Úgy érezte, „a régi vetést” érleli „az új nyár”. S jelen volt „hittel, múlttal, árnnyal és merészséggel”. Nagyváradra is ezért érkezett: június 28-ra — a budapesti s a szegedi után — itt hirdetett a párt alakuló gyűlést. S „kardot verve vaskeresztjéből régi sírnak” jött a táborozókhoz a régi „végbeli vitéz”. Jött fiatalos kedvvel. Az *ifjú, fiatal* kísértett ekkoriban — 1914 júniusában — írt verseiben mint állandó kulcsszó. *Rohanó fiatalokról, ifjú, bízó seregekről, örök bús ifjúságáról, megőrzött fiatalágáról, és ifjúságáról, fiatalodott izmairól* beszélt.* A biztonságérzés tükréként adott volt benne az erő- s fölényszerzés.

Ez a fiatalság, magabíró derű érkezett meg Csucsáról Váradra a 28-i, vasárnap, radikális párti gyűlésre. Öccsével, a vele Csucsára lerándult Ady Lajossal együtt jött. Június 27-én, a késő esti órákban futott be vonatuk. Az éjjelt — híven az itteni hagyományokhoz — Emőd Tamás és más váradiai társaságában, Vak Gyula muzsikája mellett a *Bodega* lenti, szeparés, alagsori helyiségében töltötték, Ady Lajos emlékezése szerint hajnalba benyúlón. De reggel 10 óra előtt Emőd Tamás és Marton Manó társaságában az éjszakázást bíró, fiatalos kedvvel ott ült már a költő a Pannónia kávéház teraszán, leskiccelve a kávéház levélpapírára tervezett beszédét, mert 1/211-kor a Kereskedelmi Csarnok „gőzfürdős levegőjű, zsúfolt” nagytermében már kezdődött a gyűlés.

Ady a tervezettől eltérően nem legelsőként, hanem a gyűlés második felében, Grósz Menyhért, Bíró Lajos, Jászi Oszkár s mások felszólalása után, utolsóként lépett az emelvényre. Be akarta várni a *Világ* aznapi számának Váradra érkezését, hogy abban megjelent új versét, a *Várnak a táborozók*-at is felolvashassa. „Poétát megillető ováció” fogadta. S a *Nagyváradai Napló* beszámolója szerint felhasználta a költő „alkalmát a vallástevésnek”: „tüzes beszédben emlékezett azokra a gyönyörű, nemes küzdelmekre, amelyeket másfél évtized előtt vívott Nagyváradon, s amelyeknek szebb jövőt ígérő eredményét látja most boldog büszkeséggel”. „Bizakodva nézhetek a jövőbe” — hangzott zárószava.

S Szarajevóban ekkor már eldőrdült a lövés.

A szarajevói lövés

Ideges, feszült légkörben ment végbe Ferenc Ferdinánd szarajevói látogatása. Hisz az akkor rendezett boszniai hadgyakorlatokkal együtt tüntetés volt ideutazása: politikai-katonai demonstráció. Erőfitogtatás Szerbiával szemben, mely — mint Jászi Oszkár írta — „a délszlávság Piemontjének és Poroszországának” számított

* Az idézett versek: *Levél a Végekről*; *Várnak a táborozók*; *A Kalota partján*.

már ekkor. Errefelé nézett minden önálló, nagy, délszláv birodalmat álmódó remény. Annál is inkább kihívásként hatott a főherceg látogatása, mert — akarva-akaratlan — de épp a hajdani koszevói (rigómezei) csata évforduló napjára esett: *Vidovdanra*, Szent Vitus napjára. Nemzeti gyászünnep volt ez a szerbeknél. Ekkor győzte le — 1389. június 28-án — a szerb seregeket az oszmán túlerő. Meggondolkodtatták ugyan a Budapestről s Bécsből egyaránt érkező figyelmeztetések. De a presztízs kényszere, birodalommentő megszállottsága mégis az út vállalására kényszerítette. A spanyol ág tradícióit továbbvivő Habsburg-herceg volt: jezsuitáknál nevelten, küldetéssel élt.

Az önálló délszláv állam, Nagy-Szerbia vágyával élő szerbekkel szemben egy másfajta politikai elképzelést reprezentált Ferenc Ferdinánd: a monarchikus, föderalisztikus tervet, a Habsburg birodalmi gondolatot. Az indulatok nem személyének, de ennek az általa legkövetkezetesebben képviselt politikai eszmének szóltak, a trialista elképzeléseknek. Nem birodalmi részesedést s benne félgymarmati sorsot, de önálló államot kívánt már ekkor a magasra csapó szláv nemzeti érzés.

A mélybe szorított antimonarchista indulatokat felszínre hozón, 1914. június 28-án, nem sokkal a trónörökös pár megérkezése után, délelőtt 10 óra 10 perckor bomba robbant már a sarajevói Appel rakparton. De céltévesztetten. Nem a főherceget: az utánuk jövő autót találta, megsebesítve annak egyik utasát, Ferenc Ferdinánd szárnysegédét, Merizzi alezredest, kit rögvest kórházba kellett szállítani. Nem sokkal később, a Városházán tett rövid szemle után — az eredeti úti tervet megváltoztatva — az ő meglátogatására indult a főhercegi pár. A nagy zűrzavarban azonban az autókönvoj első két kocsijának sofőrjét elfelejtették értesíteni a változott programról. Ők a korábbi terv szerint haladtak. Így a Ferenc József út sarkán, az előtte menőket követve, a főherceg kocsija is rossz irányba fordult. A sofőrnek, miután Potiorek tábornok dühödten rákiáltott, egy pillanatra meg kellett állnia, hogy a helyes útra rákanyarodjék, s a tömött járdáról ekkor túzelt Gavriilo Princip. 11 óra múlt.

Messze, a történelemben hangzott ez a lövés. Jelképes helyről érkezett: jelképes erejű volt. A peremvidékről jött, Európa hátsó udvarából, *Az Est* egykorú híradása szerint „a titokzatos, rejtelmes, ismeretlen nádasból, a Balkánról”. Arról a tájról, melyet a földrajz ugyan még Európához, de az ún. művelt közvélemény egész máshová sorolt: Ázsiához avagy Afrikához. Beleolvadt Sarajevó, ez a boszniai kisváros is abba a lenézett, végtelen, sötét ismeretlenségbe, mely a Metternichtől göggel emlegetett bécsi Rennwegen, a civilizált világ határán túl feküdt.

Arthur May angol történétíró jegyezte fel a Monarchiáról szóló könyvében, hogy mikor 1908-ban, a Balkán-háború idején egy nem mindennapi művelt angol társaságban megemlítette az egyik újságíró, hogy épp Sarajevóból jött: megkérdezték tőle, vajon Stanleyvel nem találkozott-e. Kelet-Európa s a távol Afrika a tudatban egy volt. Mikor később a már tűzbe borult világ fényeinél hirhadtá lettek az itteni ország- és városnevek, még egy Ludwig Marcuséhoz hasonló, művelt, fiatal diák is alig tudta megtalálni például a térképen Szerbia helyét. Nem kilométerekben, de gondolatokban annyira messze volt; a történelem alatt, túl a Vilmos császártól göggel idézett „kulturépek” lakóterületén.

Az egzotikumot kereső kalandregényírók, valamint a vígjáték- és operett-szerzők figyeltek csak jobbra ekkor a Balkánra, oly sikerművekhez, mint *Hope Zendai foglya*, *Lehár Víg özvegye*, vagy a Heltai-féle *Kis királyok* keresve anyagot. S odafigyeltek — más jellegűen, de hasonlóképpen gúnyosan, lenézőn — a politikusok. A betörő barbárság lehető fészkeit látták rejtőzni a déli vidékeken, az innen érkező híreket ellenségesen, gyanakvóan lesték. Hisz ez volt az a táj, melyről megvetően jóslgatta Bismarck, hogy egy itt történő „egész nevetséges esemény” fogja kirobbantani egyszer a háborút. A nyugati világ közvéleményét fejezte ki Martin du Gard regényének hőse, Antoine Thibault, mikor meghallva a sarajevói merénylet hírért, gúnyosan, fölénytel elmosolyodott: „Még mindig azok az átkozott Balkán-államok?... Egészségügyi zárlatot kellene létesíteni a Balkán-népek körül, hadd gyilkolják egymást, amíg egészen el nem tűnnek a föld színéről” — mondta.

Ugyanígy gondolkodott erről a tájékról, mint egyik 1908-as írása tanúskodott róla, az érzelmi forradalmiság időszakában Ady Endre is. Nem peremvidéki szem-

lélettel nézett még ekkor, de Nyugat-centrikusan, Párizst bálványozón. S ennek megfelelően úgy tekintett a Balkánon található „török félholdtól elsápadt nemzetecskékre”, mint amelyekkel „több baja lesz még a kultúrnemzeteknek, mint a hererők hordáival”. Hiszen innen jöttek — ahogy írta — azok az izgága, gyanús figurák, kik szerte csatangolnak a messzi világban „dinamitot s puskákat rendelni, hogy Keletről majd beledurrogassanak a nyugati kultúremberek szép, szent és ostoba optimizmusába”. A korszak szellemét, a biztonság világának, a civilizált világnak lenéző fölényét tükrözte vissza az ő ítélete is.

Mert valóban furcsa, lázas szenvedélyű emberek nőttek fel erre felé, a messzi végeken. Jellegzetes történelmi típust képviselt Princip, Grabez, Danilo Ilic és a többi, egymásnak 1914. június 28-án, Sarajevóban randevút adó, fiatal szerb diák. Nem lehet tagadni jelentőségüket sem. Valóságosan megoldandó kérdéseket jelzett létezésük. És történelmi erőt. Terrorcselekményekre, egyéni akciókra rendelt típusok voltak; mindenre elszántak. Az ész realista, pragmatista józanságánál erősebb volt bennük a gyújtó szenvedély. Minden kor és hely adta különbség ellenére is rokonai voltak így a későbbi dél-amerikai gerilláknak, Vietkong-partizánoknak, palesztin-arab menekülteknek, s utódaik egyben a hajdani magyar kurucoknak, a régi lengyel s délszláv szabadságharcosoknak, a Garibaldi-féle feketeingeseknek. Olyan emberek, akikben ott izzott a történelem alatti létbe szorított népek vad, keserű, már-már vallásos hazaszeretete. Ott rejtett bennük az a sajátos, a világ elmaradott, paraszti országaiban felnövő antikolonialista, illetve kvázi-antikolonialista típusú patriotizmus, mely (a Hans Kohn-féle lenéző ítéletektől eltérően) nemcsak az értelemről át nem világított, ködlő, zavaros érzelmeket, szubjektivistát, voluntarista irracionalizmust hordott magában, de mindezekkel pozitív etikai magot: közösségi szenvedélyt, népszerűtetet, az elmaradottabb, a szegényebb mellé odaálló, helytállni tudó, morális jellegű elkötelezettséget.

Szegényparaszti sorból érkezett a dráma főhőse, Gavriló Princip, ez az alig 18 éves sarajevói, illetve belgrádi diák. Nem szerbiai ügynök volt, nem a *Fekete Kéz* nevű nacionalista-militarista, katonatiszti titkos társaság pénzelt megbízottja, de — mint Dedijer gazdag anyaggal dokumentálta — az orosz narodnyik forradalmárok könyveit olvasó, a hajdani Mazzini-féle szabadságharcokért lelkesedni tudó, Njegos versein s a Koszevo-legendán, a szultánölő Milos egykori példáján felnövekedett, bosnyák patrióta, az Ifjú Bosznia, a *Mlada Bosna* tagja, nemes érzelmektől hajtott hazafi. A szerbiai titkosszolgálatról, illetve a militarista pánszláv Fekete Kézről csak fegyvereit kapta, az elszánást máshonnan, mélyebbről vette. Azokból a rejtett indulattartalékokból, amelyeket a szerencsésebb sorsú, fejlettebb nemzetektől alacsonyabb rendűnek, barbárnak tekintett, elmaradott, paraszti népeknél mindig felhalmozott az emberi önérték, az egyenrangúság forró, szomjas vágya, a szabadságharcos szenvedély.

Az imperializmus korába érve, a kiváltságos nemzetek kicsiny, szűk világa ily típusú indulatoktól volt aláaknázva. A sarajevói lövésen át beüzent mintegy a civilizált világ vélt biztonságába a messzi peremvidék, a kisemmizett mély. Felszínre szökött az imperializmus egyik lényegi ellentmondása: a fejlett ipari s az elmaradott paraszti népek közti ellentét. S ennek feltörése a többi ellentmondást is elszabadította. Sarajevo alkalom lett arra, hogy a világ újrafelosztását célzó, imperialista, hatalmi ellentétek robbanni tudjanak. Előtérbe léptek a titkos rendezők, Gavriló Princip fanatizmusa s elszánása nélkül is működni kezdtek volna ezek, csak épp másfajta ürtügyet keresve s — találva.

A sarajevói tett és a kitört világvész közt — a lényegét nézve — nem konkrét okozati s főleg nem tartalmi kapcsolat rejtett így, pusztán szimbolikus. Az irodalmat, a világképváltozást, az értékek válságát, átalakulását vizsgálva viszont épp ez a lényeges: a közös ihlető, az imperializmus feloldhatatlan ellentmondásokat magában hordó valós természete. Jelezte mintegy a sarajevói lövés, a jelképes napnak ez a jelképes tette, hogy ott lapul a civilizált világ látszólagos biztonsága mögött mindenfelé rejtve a mélyben: a veszélyeztetettség, az elintézetlenség, az általános válság. A disszonancia. Az imperialista civilizáció álharmóniája, a szekuritás hite örökre véget ért. Ahogy visszatekintően Musil joggal írta: Sarajevo, „ez a kis boszniai város csak a kályhalyuk volt, melyen befújta a szél”. Az imperialista világ mélyen élő ellentmondásait, a kapitalista világ általános válságát hozta felszínre a jelképes tett: a Princip-féle lövés.

Az átmenet hónapja

Nagyváradra a délutáni órákban érkezett meg a szarajevói merénylet híre. A befejeződött „mozgalmas, hangos, bizakodó politikai gyűlés” után, melynek felizzító hangulatában 1918 októberének korai üzenetét érezte már ott az egyik résztvevő: a Pannóniában ebédeltek mind a vezetők. Majd átmentek kávézni a szomszédos Brémer téri Elit kávéházba. Annak teraszán ülve ment oda a kora délutáni órában hozzájuk valaki, meghozva a hírt: a trónörökös párt Sarajevóban megölték. Aztán mások is jöttek és megerősítették, biztossá tették az eleinte alig-alig hittet, s az előbb még vidám társaságon a döbbenet lett az úr. Ahogy Ady nem sokkal később Csinszkanak írta: „Minket Váradon (Jászit, Bírót és engem) a szó szoros értelmében megrikatott a trónörökösök drámája”. Hogy miért? A sajnálat, a részvét, a radikálisok egy részében ott élő paradox rokonszenv az általános választójogot, ha a császári uralmat erősíteni vágyó, reakciós meggondolásból is, de programjában hordó Ferenc Ferdinánd iránt, avagy egyszerűen csak az izgalom váltotta ki ezt a megrendülést: nem tudható ma már. Egy azonban biztos: egyelőre inkább csak mint egyéni-emberi s nem mint társadalmi tragédia hatott rájuk a hír. A biztonságerőzést nem söpörte el. Az nagyon mélyen élt.

Mint szerte az ország politizáló társaságaiban, a várható következményeket latolgatta itt is a kibomló vita. Ady Lajos és mások beszámolója szerint külpolitikai kérdések is előkerültek. Az egyik rész — Ady és az akkor még a nagyváradi jogakadémián tanító Ágoston Péter — világháborút jósolt. Mások — mindenekelőtt Jászi és Bíró — tagadták ennek lehetőségét. Ágoston Péter naplójában viszont másként van megörökítve ez a délután. Szerinte eleinte el sem akarták hinni a megérkező hírt. „De jöttek a részletek — írta — a főispánok és más hírlapok révén, s lassan kiszorították lelkünkben a kétséget. Ekkor elkezdtük mérlegelni az eseményt belpolitikai viszonyokra, mert hiszen külpolitikai hatásra informálatlanul nem gondolhattunk.”

Valószínűleg Ágoston leírása őrzi hitelesebben itt, ha nem is az egyes részleteket, de a délután egész hangulatát. A külpolitikai távlat, a világháború gondolata lehet, hogy mellékesen, futólag felmerült. De csak később, a bekövetkezett események után nagyította ki ezt az emlékezet. Az adott pillanatban gyorsan elvetett és elfeledett mellékes mozzanat lehetett ez csupán. A nap eseményeit lejegyezve, még a gondolat egyik állítólagos szószólója, Ágoston Péter sem tért ki már rá. Annyira ellentmondott az ily feltételezésnek minden józan érv, hogy érvényesült vele kapcsolatban az önműködő, spontán feledés. Gyanútlanágban kívánt élni még ez a nemzedék. Igaz volt, amit Nagy Lajos írt a memoárjaiban: „A háború mint váratlan csapás ért... Mindnyájunknak a tudatlanság volt a legfőbb életemünk.”

Pedig az akkori Magyarország egyik politikailag legfelkészültebb társasága ült itt ekkor együtt a nagyváradi kávéház teraszán. Olyan emberek, akikből hiányzott az „Európa gyerekszobájában”, „Ausztria szoknyája mellett” felcseperedett magyar értelmiség többségére jellemző s a visszaemlékező Benedek Marcelltól kiválóan megörökített külpolitikai vakság, „közömbösség és tudatlanság”. Az ő számukra — lapjuk, a *Husadik Század* tanúskodott róla — nemcsak az „Ausztriával való huzakodás” s II. Vilmos csodálata jelentette a külpolitikát, de ténylegesen világpolitikában gondolkodtak már. S így a szarajevói hírt sem tudták elkönyvelni azzal: „egy falásra megesszük a vacak Szerbiát”. A szekuritás korának egy másfajta provincializmusa jelentkezett bennük: nem az uralkodó dzsentri-junker fajta, a durván parlagi, de a jobb, a kulturáltabb — viszont éppen ezért az egyetemes vakságot mintegy kiélezőbben visszatükröző — a Nyugat-centrikus, a Homais típusú pozitivistá felvilágosult.

Mert — irodalmi típusokban szólva — nemcsak Heinrich Mann hőseinek, Diederich Hesslingnek, Professor Unratnak, s a többi „Untertan”-nak, hű alattvalónak, de Flaubert híres yonville-i gyógyszerészének, Homais úrnak is megvol-

tak a jellegzetes magyar változatai. S a század eleji radikálisok — minden szellemi kiválóságuk, kulturáltságuk ellenére is — a nyugati, polgári fejlődést eszményítő, olykori vulgarizálásaik folytán — bizonyos mértékig közéjük tartoztak. Nem véletlen, hogy *Monsieur Homais rehabilitálása* címen írta meg később, a húszas években védőiratukat a fiatal Ignótus. Észrevette köztük e jó esszéírói látás a belső rokonságot. Mert éppúgy, mint Homais-ben, a század eleji magyar intellektuellekben is ott élt — miképp Hatvany Lajos keserű iróniával megjegyezte később — „a boldog, balga, háború előtti gőg”, hogy a „mi korunk minden korok legjobbika”, hiszen „technika, haladás, szocializmus, nemzetközi forgalom” tartozik hozzá. Eppen ezért nem lehet háború. Mert ahogy Hatvany gondolta 1914 júliusában egy Saint Germain-i szálló nappos teraszán: „A modern embernek csak egy ellensége van: a természet, a vak elemek. Ezek ellen küzdeni: ez a mai kultúra. Ember ember ellen nem küzdhet többé... És ha Belgrádot lövik is, hát az Belgrád, Szerbia, Ázsia. De európai háború az annyi, mint európai lehetetlenség.”

S nemcsak Hatvany Lajos élt ezzel a meggyőződéssel: ily típusú hitek jellemezték a századelő magyar (s nemcsak magyar) intellektuelljeit általában is. Kedves olvasmány, tudományos bestseller volt ekkor az értelmiség köreiből a *Daily Mail* szerkesztőjének, a későbbi Nobel-békedíjas publicistának, Norman Angellnek 1910-ben megjelent s csakhamar tizenegy nyelvre lefordított könyve: *The great Illusion*. A nagy illúzió, vagy ahogy Kunfi Zsigmond fordításában a könyv címmé kiemelt alcíme mondta: *a Rossz üzlet a háború*. Jászi szavaival: „megostromolhatatlannak” tartották ennek „diagnózisát”.

„Meggyőződésük” volt — amint Jászi írta — „az a felfogás, hogy kontinensünk ama részeiben, melyeket immár közös kultúra, közös gazdaság, közös demokratikus érzület fűz össze, a háború lehetetlenné vált”. Hiszen „a régi zártkörű nemzeti gazdaságok — fejtegette Jászi Norman Angell nyomán — hovatovább világgazdaságba mentek át”. „Rossz üzletté vált” így a háború: „magának a győztesnek is aránytalanul többet ártana, semmint használna”. S egyébként is: a „szűk lokálpatriotizmusokat”, „az elzárkózó nacionalista jelszavakat” „a széles kultúrközösség érzése váltotta fel már”. „A legjobb tudományban, irodalomban és művészetben diadalmaskodott” „a nemzetközi értékekkel átitatott közvélemény szava”. Ha más nem: ez, s kiváltképp pedig „a nemzetközi proletariátus szervezett ereje immár eredményesen képes szembeszállni azokkal... a körökkel, ... melyeknek a háború esetleg ma is nem kevésbé jó üzlet”. A felvilágosítók szép naiivitásával annyira hitt mindebben Jászi, oly igen komolyan vette a saját elveit, hogy szinte közvetlen a háború kitörése előtt, 1914. július végén nyaralni, pihenni egy olaszországi tengerparti fürdőbe utazott. Meggyőződése volt: minden konfliktust — legalábbis a művelt államok közt — el tud simítani már a huszadik században a tolerancia, az értelem, az ész, az emberi belátás.

A különféle haditerveket — a német Schlieffen-tervet, a francia 17. számú, az osztrák A. B. s a többi tervet — kidolgoztatta és a vezérkarok páncélszekrényében őriztette már az imperialista hatalomvágy; a különféle szövetségi szerződéseket megkötötték, a sokféle — preventív háborúkra szóló — „carte blanche”-okat kiállították az uralkodók és a diplomáták; Hans Delbrück szavával a „trockener Krieg” — a „száraz háború” — évek óta folyt; a spanyol—amerikai, az angol—búr, az orosz—japán s a két Balkán-háború, valamint az 1905-ös s 1911-es marokkói válság, a boszniai annexió, a Tirpitz-terv okozta feszültség s számos más előjel az emberiség háta mögött volt már: mégis — néhány szocialista forradalmár kivételével — a legjobb gondolkodó intellektuellek is a megdönthetetlen szekuritás hitével éltek. Mint a maga fiatalságára visszagondolva Julien Benda írta: „Öszintén hittük, hogy véget ért a háborúk korszaka”. Nem csoda, hogy a szarajevói lövés egymagában csöppet sem tudta megingatni a mélyre ivódott, konok biztonságot. Gyanútlan gyermekként került be a XX. századba az imperializmus rémségei közé az épp nagykorúsodni kezdő emberiség.

Útjelzés

*Szemhéjünkön ujjak éjszakája
nem vagy az igazi halál
zarándok lélek másik állomáson
s a végleges világtalanság
félreértett megváltás talán*

Kristály

*Földrehatatlan voltam itt
a porló süppedő felszín alatt
míg ökölben gyúrték idomitották
amiből kialakultam a gyurmát
változások rengésféskében élve
keményedtem a mélyben
sziklaburkok magházában időnkint
megjelentem azonosíthatatlan
a föld színén foglaltam észrevétlen
teret s ha meg is láttatok
átjárt a fény s ti napon vakok
most rajzolódok ki előttetek
ahogy telítődöm homállyal*

Obsitos bűvészek

*Fél óra vagy fél század hiába
Isten udvarában
nem szétömlött napok vesztesége
számít csak a varázsszóra tompa
nagytság percről percre korhadozva*

*Hisz volt bűvészek a kérdezettek
mellkosaikból valahol egyszer
a szabadba nyulat eregettek
de lepattogzott kapufélfának
a térben némán süketen álltak
mikor rájuk leltem*

*Nem lehet
nem esznek már tüzet
ám törzsüket zsaráttá emésztí
bármi szélből fúvó lehet
s aki a szemhatár pitvarában
téblából még eligazítatlan
megszomjazik
kortyokban az idő
tüskön-lejtőn törtet odatartok
ahol engem a kezdettől várnak*

Lényed ott minden lényeket kitölt

AZ ÓDA VILÁGKÉPÉRŐL

II.

József Attila költészetének egyik legfontosabb problémája, gondolati és formai sarkpontja az, ami ebben a sorban megfogalmazódik: *Lényed ott minden lényeket kitölt.*

Bizonyos, hogy a sor előhívásában volt szerepe a lényed—lényeket hangzási hasonlóságának, a belső rím sodrásának, sőt, a csaknem perszeverációként ható, mégis különértelmű szavak hangzási varázserejének. Mégis, a kép sokkalta fontosabb belső tartalmat fed föl: a határok közé zárt, tér és időbeli egyidejűségbe, csak önmagával azonosságba szorított világ egyszerre nemcsak önmagát fejezi ki: a József Attila-i világképben a transzcendencia immanenssé válik, a létezés egy rendjén áttűnik egy másik, a tökéletesen tele, tömör világot, a lényeket, a tovább nem redukálható kitölti egy másik valóság: az első által felidézett, mégsem csak idézett, mégis, anyagában is létező: *lényed*, mely ebben a viszonyban azonos lesz az elmében már preformált lényekkel, maga is lényeggé válik, s most már ez az a *lényeg*, ami ettől kezdve mindennek a lényege. Nemcsak tartalom, hanem a tartalom-jellegtől megkülönböztethetően, a más dolgok értelmét, mindennek, a létezésnek értelmét jelentő lényeg. Ez a kitöltés azonban meghagyja a „minden lényeg”, a más lényeg jelenlétét. A költői nyelv kimondott valamit, ami önnön lényegével, a definiálhatóság egyértelműségével ellentétes, s ezt saját nyelvi lehetőségeivel, látható logikáját meg nem sértve tudta elfogadhatóvá tenni. József Attilának nem kell új nyelvi kifejezőeszközöket keresni, mint a következő generáció költőinek, a nyelv konvencionális struktúráját érintetlenül hagyja, sőt paradoxonaiban maximálisan kihasználja — és maximálisan ahhoz kötődik. Tulajdonképpen sok más szó állhatna itt a lényeket helyett, csak hogy éppen ennek rendkívül szuggesztív hatása is kelti azt az érzést, hogy egyetlen főnév sem lenne ilyen mélyen, sziklakeményen ellentétes a „kitölt” igével. Kitölteni az űrt, a homorúságot, az edényt — egyszerűen: a formát lehet, semmiképpen sem a lényeket. Maga a költemény készített elő bennünket erre a képpen, formában — térben — látásra: még bennünk cseng a szív legmélyebb üregeinek visszhangos csendje, még élő a képsor, mely a mélyüket, formájukat szerető, ahhoz tapadó hallgatag vermeket, a falak közé szorított termeket láttatja velünk. Nemcsak az Ódában — József Attila versteremtő rendszerének egészében sem szakadhatunk el a tér euklideszi logikájától, ez az euklideszi térlátás azonban itt kitágul, a dolgok lényegéhez nem tartozik többé a tér egysége, meghatározhatósága. A világlátás intuitivitásában nem — de logikájában, hagyományaiban, kifejezési lehetőségeiben még igen: az egy térben, egy anyagban jelentkező különmemőség csak a hagyományos tér-idő rendszerben, a forma-tartalom, üresség-kitöltés nyelvén fogalmazódhat meg. Ez a sor formájában, szerkezetében konvencionális, tartalmában, a konvencionális nyelvi rendszer szerint abszurd. Ez a kép is egyike azoknak a nyiladékoknak, ahol József Attila költői rendszerébe, a világ látható rendjébe, nyelvi kifejezhetőségébe betör a rendbe nem foglalható, nyelvvél kifejezhetetlen.

A következő sorokban már vissza is tér a korábbi logika: a külső és a belső itt világosan kettéválik, a versszak négyyszer ismétli meg, mintha bibliai gondolatritmus szerint áradna, a kettéválasztást és megkülönböztetést — de a József Attilának szokásos módon a két-sorok, illetve képek nemcsak párhuzamosak, hanem szekvenciájuk egyben haladás is: a dichotómia haladása az interiorizáció felé. „A pillanatok elvonulnak” — eltűnnek; „csillagok gyúlnak és kihunynak” — semmivé lesznek; de a világ múlékonyosságával szemben (a versben is kétszeres „de”-vel nyomatékosítva) „Te” megmaradsz szememben és fülemben: a belső valóság — mely egyben nem-valóság, emlék, képzelet csupán — az érzékek konkrétumában múlhatatlanná lesz. Múlhatatlanná és időtlenné. A valóság kétszeresen fordul itt: egyrészt az objektívnek és az örökkévalónak megszokott képe: az idő és a csillagvilág tűnik el — másrészt a merő képzelet, a Te vágyképe testté, érzetté

válik, s mint ilyen, ismét egy fordulattal, anyagtalannul örökkévalóvá. Még finomabban sejtelmes a barlangban lengő csend képe: a még érzékibb „ízed” kifejezőjeként, s a fül, a szem, a száj után most a tapintás, a kéz képe lép a felsorolásba. Itt már azonban egyedül áll az emlékkép: „a vizespoháron kezéd”, mely egy belső örökkévalóságban „föl-földereng”. Misztikus szó — bevezetője a következő képsornak, mely tartalmában, de formailag is tudatos, mintegy „idézett” asszociációival a létezés misztikus mélységeibe kalauzolja az olvasót.

Az *Óda* második részében az én világgá, lényegé, s ezen át kozmikus tárgul: ezt a kozmoszt lengi át, járja be, tölti ki teljességében a másik, a Te. A harmadik rész, a nagy misztikus vízió éppen ellenkező előjelu: itt a költő az, aki elmerül a világban, annak mikro- és makrokozmoszt folytonosan egymásba játszva éli át; a térélmény keretében téren és időn kívüli valóságot teremt. A különműségek észrevehetetlenül illeszkednek: anyag és lélek, fent és lent, kint és bent váltják egymást a látszólagosan tisztán fogalmazott leírásban. Mintha utazás lenne ez a rész — a folytonos változást szuggeráló igék is ezt sugallják — az anyagból egy anyagban nem fogalmazható (bár nyilvánvalóan anyagi) esszenciába. Olyan egységek, egyezések, összeolvadások fogalmazódnak meg itt, amelyek az *Unio mystica* megfogalmazhatatlanságát idézik; a misztikus-vallásos utalások egyébként magából a szövegből is kiolvashatók — József Attilánál meglehetősen szokatlanul.

Mindjárt a bevezető sorok: *Ó, hát miféle anyag vagyok én* — én, a test, a föld, az ittlét — melyet a szellem, a megfoghatatlan, sem anyag, sem lélek, s valamiképpen mégis mindkét szubsztanciát tartalmazó jelenség, a pillantás képes átjárni és átalakítani. A pillantás: üzenet, kilépő fény, ez a — különösen ebben a kontextusban — rejtélyes fiziológiai fogalom, a látásnak, ennek a befogadó folyamatnak virtuális ellentéte. A „késpenge tekintet” anyagot metsző, alakító pillantássá, nem materiális erővé válik ebben a két sorban — hogy aztán rögtön megforduljon a kép, s az „én” anyagból szellemmé, fénné, saját maga számára is ámulatra méltó tüneményé — a Te pedig tájjá, földé, anyaggá váljék. Előbb: a pillantás mélyed az anyagba — most: a fény járja be a testet, egyelőre, gyengéd simogatásként, még felszínét, lankáit, hajlatait — de ezt máris tájként, a termékeny jelzővel ismét a föld egy darabját idézve élénk. Ez az „ámulatra méltó tünemény” azonban azért méltó az ámulatra, mert a nem valóságban képes a valóság megélésére; a termékeny testet ködök formázzák, köddombok emelkednek, s a köd foltjai mélyülnek völgyekké — köddé, mely a bennünket körülvevő természet egyik legsejtelmesebb tüneménye: van és nincs, látható és láthatatlan, eltakart tartalom és tartalmában, mélységében a semmit idéző látomány. Anyag, de foghatatlan, megragadhatatlan, szinte az időn is kívül levő — hiszen, ha ránézünk, már elfoszlik, ha megfognánk, már semmivé válik. Mégis: átláthatatlanságával, anyagszerűségével és látszólagos képlekenységével vizuális képzeletünkben mintha ellentéte is lenne a semminek, amit sokkalta inkább a sötétséggel vagy szürkességgel szoktunk összekapcsolni. „A semmiség kódán” ezért olyan frapárs és átütő erejű kép: érzékelteti, ugyanakkor tagadja is a semmit, halvány, fedett anyagszerűséget kölcsönöz neki. Nem véletlen kép: *úgy szállong a semmi benne / mintha valaminek lenne / a pora* — írja néhány évvel később a költő. A kép egyébként majdnem konkrét közlés, a távoliságnak, az érintkezés képzeletbeliségének metaforája — vagy talán több is lenne ennél, az anyag végleges semmiségének lenne kimondása? Nem merjük ez utóbbit biztosan állítani; bár a költemény egy későbbi pontjának értelmezése elfogadhatóvá teszi ezt a fel fogást is.

Fel kell még figyelniünk e néhány sor hangzási, formai egységére, a „miféle lélek és miféle fény / és ámulatra méltó tünemény” fel-felsikoltó é hangzóira, a három soron át húzódó sikolyzerű rímekre, melyeket a negyedik rímtelen sorban az alliteráció erőssége („Termékeny tested lankás tájai”), s ezáltal a sor koherenciája, súlya kompenzál. Különösen szép az átvezetés: a *termékenyben* még egyszer, szinte rejtett rímként visszaütő, kiáltó é, a termékeny testednek az előző sorokkal egyező hangzási képlete után a mindössze két *a—á* hangzású szó (lankás tájait), mely éppen ellentétessége miatt nyomatékossá, itt: a szellemmel, a fény nyel szemben anyagszerűvé, lejtőssé, lentivé válik. A sor ritmusa is elnyugszik, az előzőek idegessége, nyugtalansága után lassúvá, ünnepélyessé változik.

Ez a lassulás, a hangzók mélyülése vezet át a következő két sor komolyságába. Ez a két, külön strófába szedett sor, mindenekelőtt bibliai reminiscenciái

miatt hat orgonaszószzerűen ünnepélyesnek. „És az ige testté lett” — olvassuk János evangéliumának bevezetésében. Mintha ez az ige hatolna be a test megnyíló rejtelseibe: a kép egyszerre szakrális és profán, spekulatív és erotikus. Első, legfelületebb rétegében még egyszerű, hasonlító kifejezés — de már ebben a szférában is különösen ünnepélyesnek érezzük a ritkán használt, ebben az értelemben csak a biblikus kontextusban értelmezhető szavak: „ige” és „alászállhatok” különös, bibliai-mitikus rezonanciája miatt. „Alászállni” az alvilágba, a halálba, a dolgok mélyére, gyökerei közé szokott az emberi szellem, mint ahogyan itt is a testnek saját magánál mélyebb jelentésébe, rejtelmekbe száll alá a lélek, egy-értelműen magyarázhatatlan, kifejezhetetlen lényegbe. De a „megnyílt” jelző, bár az értelemre vonatkozik, finoman a testre is átsugárzik, a női testre, mely megnyílván befogadja az alászálló igét — a megtermékenyítő szellemet, a férfi-princípiumot, s ezáltal a kép asszociációinkban elválaszthatatlanná válik a szerelem aktuálától. A szerelmi költemény itt magára a beteljesülésre utal, azt tükrözi, a költemény középső részében, szimmetrikus csúcán a legmélyebbre hatolás és legmagasabbra emelkedés csúcsára érve. Az első részben a távollevő szerelmes csak a szél, a hegyek, a patak őt felidéző képeiben, a költő számára is távoli asszociációként jelenik meg. A másodikban közeledik, örök jelenlétté válik és interiorizálódik: *ízed, miként barlangban a csend / számban kihűlve leng* — itt, a harmadikban a költői én az, aki „alászáll” a szerelmes testének rejtelseibe, meglátja titkait, s átolvadozva a női test univerzumába úgy, hogy az valójában a mindenségéé tágu körülvette. A leírás, ábrázolás tárgyilagosságával, a szervek és funkciók bámulatosan megfelelő, taníthatóan pontos megjelenítésével, mindenmű eksztatikus, patetikus áradás tökéletes mellőzésével ez a rész mint a szerelmi egyesülés misztériuma — vagy megfordítva; mint a misztikus egyesülés nem misztikus leírása is olvasható. Bizonyos, hogy a költő intenciója szerint is — s térjünk vissza ennek az intencionalitásnak bizonyítására ismét a versrészletbe épített idézetekhez.

Véleményünk szerint nem kétséges a *megnyílt értelemben az ige* bibliai su gallata. Az idézet rövidesen hasonlóval, még kevésbé félreérthetővel, vallásos szöveg szó szerinti átvételével folytatódik.

Ezen a benső tájon a költő utazása olyan határon kezdődik, mely még egyszerre kint és bent: a vérkörök rózsabokraiban, ebben a hajnalszínű derengésben, az élet legáltalánosabban használt metaforájában. Egyben a valójában legfontosabb áramlásban, a vérben, melynek itt két célját, a saját maga számára legfontosabb kettőt említi a költő. Nem lehet az, hogy magyar olvasónak ne jusson eszébe erről a képről — mint ahogyan szinte lehetetlen, hogy József Attilának ne jutott volna eszébe — Petőfi csodálatos szerelmes képe: a *Reszket a bokor*. József Attila kettős képe közül az elsőből az „orcádon” szó régies alakja vezet át a másodikba, az archaikus hangulatú imádság, az Üdvözlégy Mária egy sorának szinte szó szerinti átvételéhez: *méhednek áldott gyümölcse legyen* („Áldott a Te méhednek gyümölcse”). A kapcsolat megteremtődött: a testiség és a lelki, szimbolikus szféra találkozott a szerelemben, a szerelmi vágy kimondatott; az „érintés”, a bibliai értelmű „megismerés” megtörtént — most elkezdődhet a második fázis, a „bejárhatom” fázisa, a test másféle tájainak megismerése.

Az itt következő képek lényegét, egyedülálló grandiozitását az adja, hogy egyszerre konkrétak — konkrétságuk a lényegesnek, a jellemzőnek olyan kiemelésével történik, mely önmagában véve is páratlan költői teljesítmény lenne — és önmagukon túlmutatóan metaforikusak. Aligha lehetne a test, a bonyolult élő szervezet funkcionálását, szervei összehangoltságát, komplexitásának valóban rejtelmes gazdagságát ennél a versnél költőibben, szebben leírni — s azért nem, mert ez a szépség a hasonlatok pontosságából, a figyelem alaposságából s az odafigyelés költőiségéből, a lényegben a harmóniát és szépséget meglátó képességből fakad. Ez a rész, akárcsak a költemény egésze, egy nagyszabású tájélményre, tájleírásra épül: az anyagra, a földre — s ennek megfelelően, korántsem esetlegesen kezdődik a benső táj leírása a talaj képével — de mennyire humanizáltan, az „érzékeny” talajával, s milyen gyöngéden a „gyökerecskék” kicsinyítésével. A „bontva bogját” nyelvi bravúrja, az alliteráció és a belső rím összeolvadása az erek önmagukba visszatérő bonyolult rajzát érzékeltetik, s ez ismét csak bevezetése, nyelvi bevezetése a *lombos tudód szép cserjéi saját / dicsőségüket susogják* képnek, ennek az elsősorban akusztikai élményt nyújtó részletnek, mely a színesztéziás élmény tökéletes példája. Maga az akusztikai hatás az, ami a képet feléleszti: a hajladozó, mozgó lombzót látványa, nedvességének, életteliségének, szí-

nének érzetei a susogása hallatán jelennek meg előttünk; a susogást pedig bevezeti a *cserjéi* szó szintén susogó, szuggesztív hangzása. Maga a kép: egyrészt a tüdő anatómiaiailag hiteles, anatómiájából a leginkább jellegzeteset, láthatót kiemelő leírása; másrészt: a lomb, az erdő képével újra behozza a kezdeti erdős képet („a törékeny lombok alatt”) — sőt, ez utóbbi felidézésével kissé a tüdő lombjainak törékenységet, mulandóságát is sejteti — ismét egy későbbi kép, illetve a vers egyik fő mondanivalójának előrevetítéseként. Ezek az átvezetések a legbiztosabb jelei József Attila költői biztonságának, nagyvonalúságának, annak, ami feltehetően ösztönösen is, költeményeinek új és új összefüggéseket megmutató struktúráját, e struktúra mindig tökéletes egyensúlyát létrehozza. A „saját dicsőségüket susogják” azonban ennél az előbb említett két vonatkozásnál is többet mond: egyrészt a szerelmes odaadását fejezi ki, mindenekelőtt az ámulatot és a hódolatot; majd a test önmagában való tökéletességének felismerését (itt kapcsolódik az Óda legközvetlenebbül a *Varázshegy* Hans Castorp-monológiájához, a Madame Chauchat-hoz intézett eksztatikus szerelmi vallomáshoz. A „saját dicsőségüket” ugyanekkor ismét csak bibliai reminiscenciákat ébreszt, mintha Isten dicsőségéről hallanánk, aki saját dicsőségére teremtette az eget és a földet, egyszerre kívülről: megalkotva, és belemerülve abba: kitöltve és mégis fölé emelkedve. A lombos tüdők erdőképze szintén ilyen önmagában teljes, s mégis: a fölötté szálló levegő tágasságát is érzékeltető képet idéz. A tüdő, mely nemcsak a mellkast tölti ki, hanem rései, „lombjai” összeilleszkedésével önmagát is, ebben a képen ismét a „lényed ott minden lényeket kitölt” térbeli abszurditását idézi. S mindezekon túl: nemcsak a finom visszacsatolást érzékeljük, a rózsabokrok — lombos cserjék képalkotási homogeneitását, s ezzel a látomás egységét és hitelességét, hanem a „gyomrod érzékeny talajáról” most fel is röppen a tekintet, egy magasabb és tágasabb, susogó régióba: a mozdulatlan földről a hajladozó, a szélnek kicsit mindig metafizikai borzongást keltő mozgalmasságába.

S íme, a mozgalmasság most már szinte a mindenségre terjed ki: az „örök anyag” halad, megszakíthatatlan folyamatban — a kép nemhogy profán lenne, hanem egyenesen fenséges, a kintet és bentet, romlandóan mulandót és elmúlhatatlan lényeket összekapcsolván — s mindezt a két sor lassú, komoly ritmusa is tükrözi. S hogyan is lehetne a vesék funkcióját költőibben, a salakból az újat teremtést misztikusabban jellemezni a folyton buzgó, forró kutak képénél? Beljebb már nem kerülhetünk: alagutak, a föld láthatatlan mélységéből fakadó forró kutak közelébe, a középpontba érkeztünk, az „örök anyag” mélyére. A táj bejárása befejeződik, s a *részek* mögül most kiemelkedik az *egész* víziója, mintha rájártunk végigjárta után most a körülöttünk levő táj emelkednék fel, s a látvány szuggesztíója után most a mozgás káprázata ragadna magával.

A következő versszak nem is szól semmi másról, mint a mozgásról, s a mozgással párhuzamosan a képek síkjai is folytonosan változnak. A „hullámozó dombok” ismét a termékeny test lankás tájait idézi — de most már bent, egy rejtelmes, homályos mélységben, csillagfényben; a mozgalmasság egyre fokozódik, a sornyi egységek fűsorokká törnek, majd élesen rövid, kétszótagos sorok jelennek meg — bogár, hínár — s az élő állatokkal, hínárral mind baljósatlábbá is válik a kép, mintegy az élet kegyetlenségét hangsúlyozva. A versszak képi világa a makrokozmoszból, a rezgő csillagképektől a bogár, hínár mikrokozmoszáig szűkül, hogy aztán, mint lüktető csillagfény, ismét a mindenségig táguljon: „nap süt, homályló északi fény borong”. Mintha örvényben forognánk, a csillagoktól a mélyberántó hínárig, majd ismét fel az égbolt sugárzó és rejtelmes tágasságáig. A képek zuhatagát egyetlen értékelő, elvont sor bontja meg, olyan elvont fogalmakkal, melyek asszociációs tartalmukkal egyaránt vonatkozhatnak a biológiai lét egészére, megmásíthatatlan törvényeire — s így, ha értékrendjük az erkölcs tartományában helyezkedik is el, inkább az élet szükségszerűségeire, mintsem kívülről való minősítésére vonatkozhatnak. A „kegyetlenség és a jóság” azonban egyben utalást is jelent a szerelem érzésvilágára, és visszatérést — a makro- és a mikrokozmosz bejárása után — az emberi szerelem nagyságrendjébe —, hogy utána a vers még egyszer alámerüljön a belső táj univerzumába. A mozgás után előbb az egyidejűség állandóságába szállunk le, egyszerre a napsütés világosságába és az északi fény borongós félhomályába, s utána ismét csak egy *lényed ott minden lényeket kitölt* jellegű sorba — immár harmadszor a költeményben. Figyeljük meg azt a szoros logikai rendet, mely ennek a versszaknak egymást követő, leíró képeiben tükröződik: sehol semmi ellentétesség, egymást fedés; mintha még halvány (bár

igen halvány) asszociatív átvezetés is lenne egyes tagjai között: *tavak mozdulnak — munkálnak gyárak — sűrűg millió*. Biológikumában mennyire humanizált, milyen természetesen illeszkedik az öntudatlan tevékenységbe a munkáló gyárak képe (ezzel a gyárakat József Attila világnézetének nagyon is megfelelően a létezés alapjelenségeinek, szükségszerűségeinek, mintegy a biológiai lét produktumainak sorába emelve). S aztán, a versszak végén, hirtelen más látásmódba fordul a költemény, a kép kimerevedik, a horizontok, a láthatóság különböző formái egymásra kopírozódnak, s mindazt, ami eddig a térben játszódott, kitölti a létezés egy másik dimenziója, az idő — méghozzá a mozgást és állandóságot egyaránt magában foglaló idő, az idő paradoxája, az örökkévalóság.

A költemény — s itt nagyon is helyénvaló lenne ódát írni, nemcsak címe, hanem most már műfaji szempontból is tökéletesen érthető meghatározottsága miatt — túlnő a szerelem személyességén. Jóformán mindegy már, hogy kinek a testéről van szó: a létezés maga itatódik át itt az örökléttel, az öntudatlan örökkévalósággal, mely nem tudja, nem tudhatja, hogy a lét és a létező milyen formáját választotta lakásául. Óda ez a vers ebben az értelemben, talán az örökkévalósághoz szólóan, a lét dadogása felett a törvényhez; de óda, mégiscsak, a szerelmeshez szólóan is: hiszen van egy szó, mely ezt az egész elvont és általánosított világképet megint egy konkrét és belső világban helyezi el. *Tartalmaidban* — akárcsak a lényeket kitöltő lényed: Te magad vagy, aki a náladnál nagyobb teljességet befogadod, s egy vagy ezzel a szavakban meg nem szólaló, öntudatlan teljességgel.

(Folytatjuk)

NAPLÓ

Tízéves államtitkárság

Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke tíz éve államtitkár. 1948-tól 1951-ig az ifjúsági mozgalomban tevékenykedik, 1951 óta pedig a közvetlenül a kormány felügyelete alatt működő Állami Egyházügyi Hivatalnál dolgozik különböző beosztásokban. 1971-ben a Hivatal elnökévé, államtitkárrá nevezik ki. Személyében először kerül a Hivatal élére tapasztalt, józan politikus, nagy tudású és távlatokban gondolkodó vezető. Egy interjúban — utalva életútjára — a következőket mondja: „Ifjú korunkban sok mindent másképpen gondolunk, egyebek között azért is, mert nem rendelkezünk kellő tapasztalatokkal. Később sok mindent megtanulunk — megtanultunk más területeken is —, mert nemcsak a közmondásbeli jó pap tanul holtig. Így — egyebek között — felismertük, hogy nem szabad a vallásos embert eleve a szocializmus ellenségei közé sorolni. Az osztályharc frontvonala nem köztük és közöttünk, hanem a szocializmus hívei és ellenfelei között húzódik.”

Miklós Imre tízéves államtitkárságához fűződik az MSZMP által meghirdetett szövetségi politikának következetes érvényesítése az állam és az egyházak viszonyában, annak a gyakorlati együtt munkálkodásnak a kialakítása, amelyet Kádár János, az MSZMP első titkára oly határozott hangsúllyal fogalmazott meg nemegyszer immár történelmi jelentőségű beszédeiben, megnyilatkozásaiban. „Az elmúlt két évtizedben — a társadalmi fejlődéssel összhangban — megerősödtek egyházpolitikai helyzetünk sajátos vonásai — jellemzi az eddig megtett utat Miklós Imre —, amelyekben most már magasabb szinten ötvöződnék a múlt tapasztalatai és küzdelmei, mai eredményeink és gondjaink, a kitűzött célok és feladatok. Az egyházakhoz való viszonyunk nem taktika és nem manipuláció. Ezt igazolja szövetségi politikánk, amely a vallásban önmagát kereső embert is a szocialista

társadalom aktív építőjének tekinti. Ez a politika a magyar nép egyetértésével találkozók, az emberek kívánságának megfelelően alakul. Egyre következetesebben valósítjuk meg a gyakorlatban az elveket, s ez meggyőző erővel hat mind itthon, mind határainkon túl, ahol ugyancsak egyre többen belátják, hogy az egyházaknak más a funkciójuk a szocialista viszonyok között (s hogy politikai értelemben az egyházak is megváltoztak). Nekünk egyaránt figyelembe kell vennünk az Istenben hívők és az Istenben nem hívők érdekeit, mert ezek együtt jelentik a magyar népet, és mi az egész magyar nép érdekeit képviseljük. Vagyis a különböző nézetek közötti párbeszéd csak akkor lehet igaz, amikor mindkét fél kész nemcsak szavakban, de a gyakorlatban is komolyan és kölcsönösen elismerni a másik nézeteinek létjogosultságát. A világnézeti ellentéteket nem lehet megszüntetni, de a közös érdekeket és szükségleteket előtérbe helyező törekvések olyan objektív történelmi tendenciává váltak, amelyeknek létjogosultságát minden felelős politikai és egyházi erőnek és személynek tekintetbe kell venni."

Ezeknek a — nyugodtan állíthatjuk — történelmi szempontoknak figyelembevételével születnek meg Miklós Imre a dialógusban korszakot záró s egyben korszakot nyitó cikkei, tanulmányai: az állam és az egyházak kapcsolatának három évtizedes hazai alakulását összefoglaló s az események fontos mozzanataira kitérő *Új típusú kapcsolatok* (Világosság, 1977. január), melyben a jelenre vonatkozólag leszögezi: „Az egyházakkal való kapcsolatok során nem bizonyítjuk mindenáron és minden eszközzel, hogy csak nekünk lehet igazunk. Társadalmi gyakorlatunk elveinek megfelelően partnereink álláspontját tiszteletben tartjuk, összhangban azzal, hogy államunk az egyházakat teljes jogú partnerként ismeri el, s az állam és az egyház között felmerülő újabb kérdéseket továbbra is tárgyalások és megegyezések útján oldjuk meg.” Az *Államunk és az egyház viszonya* (Népszabadság, 1974. márc. 3.) már előre, messzebbre tekint. „A kommunizták és hívők együttműködésének — írja többek közt — történelmi távlatai vannak: nem öncélúan, hanem közös érdekeket szolgálva, népünk szebb és boldogabb jövőjének megteremtését, az emberiség fejlődését és békéjének megőrzését kívánja elősegíteni.” A *Harminc esztendővel a megállapodás után* (Vigilia, 1980. október) az adott praxisból elvi konklúziókat von le, eljutva annak megállapításáig, hogy hívők és nem hívők számára hazánkban nem létezhet más alternatíva, mint a vitázó együttélés alternatívája, a párbeszéd tovább folytatása és mélyítése. Az állam és az egyházak kapcsolatában „a tapasztalat szerint mindkét fél képes és egyre inkább hajlandó is álláspontját korszerűsíteni anélkül, hogy az elvi bázisukat érintené. Az egyházak haladó erői és a tudományos szocializmus képviselőinek találkozása és párbeszéde olyan szükségszerűség, amely az emberiség számára új perspektívákat tár fel. A szocialista társadalom és az egyházak közötti párbeszéd mindinkább az együttműködésre összpontosul. A dialógust az egyház és az állam is igényli, azt egyik sem nélkülözheti.”

Miklós Imre tízéves államtitkársága alatt sokat tett azért, hogy „ami állami, országos szinten érvényes, legyen érvényes mindenütt; ismerjék el az egyházi személyek, a vallásos emberek jó teljesítményeit minden más állampolgárhoz hasonlóan, szülessék az a közhasznú társadalmi munkában, a környezetvédelemben, a tanácsai munkában vagy a honismereti tevékenységben, a népek barátságának ápolásában vagy a békéért kifejtett erőfeszítésekben.”

Az ötvenes években nemegyszer segített a Vigiliának — mint ezt Sík Sándornak írt levele is tanúsítja —, hogy önállóságát az akkori nehéz körülmények között is fenntarthassa és feladatát programjához híven teljesíthesse. A lap ügyét mindig az egyetemes magyar művelődés ügyének is tekintette, amely országhatárokon át hozzáfáru — más világnézeti alapokon — az értékek felszínre jutásához és kibontakozásához. Ahhoz, hogy egy politikát ne a szép vagy kemény szavakból, hanem a tényekből ítéljünk meg. Ahhoz, hogy egy politika nyíltságát és őszinteségét az értékekkel és emberekkel való bánásmód alapján mérlegeljük. Folyóiratunk mostani megújódása is része és következménye a nemzeti egységet teremtő szövetségi-partneri viszonyoknak, amelyet Miklós Imre komolyan gondol, elkötelezetten szolgál és cselekvő módon igyekszik erősíteni, szélesíteni.

Tízéves államtitkárságához, további eredményes munkát kívánva a világnézetek partneri viszonyának építésében, tisztelettel gratulál a

Vigilia

IRODALOM

Embernyi világ

Gémes Eszter könyvét* olvasom, az önéletrajzot. Krónika ez a könyv, egy életé, melynek endogeneízisében krónikás hűséggel bontakozik ki előttünk egy tájegység — a Szege dtől északra elterülő vidék: Sándorfalva, Balástya, Pusztaszer és környéke — életének, társadalmának történeti értékű képe is. Tiszta egyszerűsége sajátos gazdagságot rejt, parttalan, szerteágazó folyamatosága a természet életstílusát tükrözi. Mint kévt a búzaszárból font köté l, úgy köti össze ez az életfonal a maga egyéni életének történeteivel e tájnak és társadalmának eredetét, jelenbe bontakozását és alakuló jövőjének egyre bonyolultabb valóságát.

Anyagát nem mesterség dik tálta szerkezet, mives tudatosság emeli irodalmi vagy akár szociográfiái, néprajztudományi érték ké, hanem az önmagához és világához való természetes hűség, a tények vallomása. Vall benne az író és egész környező világa: ez a homokban, szikben fogant, erdőkkel, tanyákkal, kemenceillatú falvakkal tarkított vidék a maga sajátos vitalitásá vá, szigorú törvényű emberi társadalmá vá. Megszólal a szikár föld eleve nné varázsolt flórája és faunája is, életre kel annak nyelvén, tükrözödik annak lelkében, emlékező és idéző szavaiban, aki ezzel a kis világgal minden testi-lelki sejtjével egy volt.

„Az életről való felfogásunkat sokkal helyesebben kifejezhetjük a lojalitás és a hűség nyelvén, mint a kritika és a helyeslés módján” — írja Chesterton az Igazságot című kötetében. Gémes Eszter tanúságot tesz: mostoha földön, oly sokféle nyomorúságban és bukásban is el lehet fogadni, magunkhoz lehet ölelni az életet úgy, hogy az mindig tágtsa, termékenyítse belső világunkat, s megújulva táruljon a külső világra, az élet teljességére; és megérezze annak bűvös, soha és sehol nem szűnő hívását.

Olvasom a könyvet — s tünödöm. Kérdések merülnek föl bennem. Milyen lehet, mivé fejlődhet, mit eredményezhet ember és világ kapcsolata a körülmények, adottságok végtelen sokféleségében? Mekkora az ember világa? Mennyire tágulhat a „körülmények ha-

talmának” végzetten fenyegető szorításában? Mekkora valóság az a nagyvilágból, amit az ember a maga egyszerű, sajátos életéhez képes rokonítani, átél ni, szervesíteni? Vörösmartya gondolok: „Amennyit a szív felfoghat magába...”? (A merengőhöz) Meddig és hogyan tudunk érvényes képet alkotni s azon is túl szervesen kapcsolódni a tiszta valósághoz?

Ha elindulunk egy élet ösvényén — magunkén, másokén —, hogyan értsük meg, fogadjuk el törvényül a győzelmek és bukások váltakozását, hogyan oldjuk föl gondolkodásunkban és világképünkben az egyenes vonalak bűvöletét, hogyan érlelhetjük meg azt a stílust és meggyőződést, hogy „Isten egyenesen ír görbe vonalakon”? Hogyan érnünk meg és nőünk fel a helyes dialektikához, hogyan vesszük át — Teilhard de Chardinnel szólva — a „Világ Szíve” dobánásainak ritmusát, az élet önmagát minden akadályon keresztül bontakoztató dinamizmusát? Hogyan tudjuk — mert tudunk kell, ha emberek akarunk maradni! — életünk idő- és térbeli mozgását szinkronba hozni a világ életével? Mi a titka annak — s megérezzük-e ezt a magunk s mások életében? —, hogy a kicsinyben is nagyok tudjunk lenni? Igen, föl kell tennünk a kérdéseket s meg kell találnunk a módját, hogy fölépíthessük a kitartás hidjait a végtelen lehetőségekre hívó úton.

Éppen naiv, tiszta egyszerűségével, „hétköznapiságá vá” sugall olyan gondolatsort Gémes Eszter írása, amely mozgósítja bennünk az ember igazi nagyságában és lehetőségeiben, egyéni hivatásában való hitet. — Úgy érzem, folytatni kell ezt a kísérleti gondolatsort, s bepillantani egy „egyszerű” ember világán keresztül a Világba. Az ember belső élete szüntelenül termékenyül, gazdagodik a külső, végtelenségre sóvargó nagyvilágtól, olyan mértékben, ahogyan épül, mélyül, tisztul belső élete, kultúrája. Mert csak így válik egyre tágasabbá, befogadásra képesebbé a belső világegyetem. Izgalmas, küzdelmes ez az egyensúlyra való törekvés, amelynek igénye minden „kicsiségre” kiterjed, s amelyben az „egyszerű” úgy jelenik meg, mint a világ alapsejtje — kulcsa.

Ilyenfajta egyszerűségélmény érintett meg, amikor — tisztelet érte Vitray Tamásnak! — a televízió elem vetítette a

* Gémes Eszter: Mindig magam. Bp. 1979, Magvető Kiadó

80. évét élő Gémes Eszter távolba tekintő, csupa élet szekeit. Akkor éreztem meg, hogy több van elrejtve — s a krónikában és szóban is kimondva — ebben az egyszerű életben, mint amit csak úgy „többek között” érdemes olvasni, átgondolni. Véltjük-e, hogy a világ alapvető „egy-szerűségében” való hit dolgozik a tudósokban is, akik magyarázatot, érvényes törvényt keresve világegyenletet akarnak fölláttatni...? Ugyanakkor minden tény és élmény mögött szinte végtelen bonyolultságra bukkanunk, miközben a tudomány, vagy az intuíció, a következtetés, vagy a megérzés útján keressük sóvárogva a megértést. Csodás a „hétköznapi”, az „egyszerű” jelenségek mögül kibukkanó okok és összefüggések kozmikus arányú mélysége és szervezettsége.

Egyszerűség, természetesség, szerveség — hallom a visszhangot magamban újra és újra. Faggatom ezt az igénytelennek tűnő krónikát, amely úgy bomlik elém, ahogyan a természet nyilatkozik meg. Ahogyan az évszakok, a természet életének sohaseme mechanikus, szabatos ritmusú ismétlődésében él, változik, bontakozik ki egy ember világa. Az „életfának” nemcsak szimbolikus jelentése, de valóságos funkciója is van Gémes Eszter életében. Nemcsak „belekapaszkodott”, hanem eggyé is vált vele.

Meggyőző írásának szociográfiai és néprajzi — szellemi, tárgyi — adatgazdagsága, „módszerének” hitelessége. „Mindig két én lakott bennem, akik örökös civakodásban éltek egymással” — írja. Ezzel a közvetlen, szembenéző, viaskodó igazlátással tudja igazolni magát s környezetét is az élethelyzetek félelmetesen gazdag változatosságában. Szépségre éhezés és küzdelmes szigorúság itt együtt éltek. A „célszörű szögény ember” okos látásmódjával érezteti meg velünk, milyen volt a család, a munka, a tanyai ember élete: „A búzavetéshez mindent hozzá kell adni... Kell hozzá a test frissesége, a vér diktálása, hogy a kéz, az ujjak egyformán serkentsenek. Minden munkához alakulni kell a testnek is, erre mondjuk, ha valamit nem szeretünk csinálni: Nekem nem testhezálló.” — Szinte himnikus hangon ujjong fel a természet szépségén: „Zsongadozott a belső részem, minden olyan békés, csendes. Csak ennyi bugygyant ki a számon: — De jó élni!” Máskor meg a sorscapásokkal szegül szembe: „Akárhogy vert a sors a sziklához, sziklát vert oda, amely visszapattant, de szét nem zúzódott...”

Meg lehet-e határozni egy ilyen alkotó ars poeticáját? Lényével együtt alakult ki a jelenségekre s azok lényegére való okos figyelés, az élmény őszinte átélése — és átadása. Móríz Zsigmond hatása, mint vízben gyűrűző kép tükröződik ebben az oly sokat megemészteni akaró és tudó közlésvágyban. A „legszőgedibb szögedi”, Bálint Sándor és Juhász Antal ösztönzései nyomán egyre tudatosabbá vált számára, hogyan kell írnia: „a magam módja szerint...” A „magam módja szerint” — és — „mindig magam”... Ars poetica és életsors elgondolkoztató szinkronja ez. Testi-lelki próbáiban le-lesújtva, de le nem győzve kialakult a látásnak, érzésnek, elmondásnak olyan maga-módja, amely élete csendes estéje felé számadásszerű szikárságig munkálja krónikás stílusát. Így szülte meg gyermekét, a szót, a tűzben próbáltat, az irodalom és a nép, a táj nyelvén egyként meggyőzőt, eredetit, gyökereset, amelynek naiv bájú, mindig igaz világában úgy járunk, mint a változó természetben. Titkát Paszternak verssorával tudom érzékeltetni: „Élni, nem leélni kell az életet” (Hamlet). Élni úgy, hogy sejtjeinkbe ivódjék a rendelkezés, melynek célja: az ember tanuljon együtt élni a nagyvilággal, a „végtelennel tudja mérni magát”, s alkalmassá váljék arra, hogy a mindenség fényei és törekvései benne, lelkében, belső világegyetemében összpontosuljanak. Élni úgy, hogy megsejtsük: a bennünk összezsapó és eggyé forrni akaró erőket javunkra teremtette a Terv.

Nem, nem fárosz ez az élet, s az írásban fellobbanó fények — nyugtalan, kutató, egyszerű mécsvilág csupán. Mégis fellobbantja bennünk a nagyság — az igazi! —, a kiteljesedés lehetőségeiben való reményt. Igen, a kicsiben való nagyság, a mindenhez való hűség, az Egésznek, mint lehetőségnek elfogadása és igénye vezetheti méltón az embert. Baudelaire sorait kell idéznem, mint meggyőződésem „kísérőzenéjét”: „Millió örszemen futó hang, égi hullám, / millió szócsovön küldött rendelkezés; / fárosz, mely fellobog millió citadellán, / vadász-hallali, mely a rengetegbe vész! / Mert ez, Uram, a fő-bizonyosság, mely erőnkről / s tisztüinkről s emberi méltóságról beszél, / e forró zokogás, mely korról korra hömpölyg, s egykor Örök Időd partjain halni tér!”

DÉKÁNY ENDRE

KÉPZŐMŰVÉSZET

Stúdió '80

A Műcsarnok oldalsó négy termében jutott hely december 12. és január 4. között a *Fiatal Képzőművészek Stúdiójának* rendes évi kiállítására. Pontosabban a *Stúdió '80* nemcsak az említett négy termet töltötte meg — a rendezés minden térnyerő-helykihasználó trükköt és szellemes ötletet bevető igyekezete ellenére is — zsúfolásig az anyag, hanem a termeket az előcsarnokkal összekötő folyosó falára is került mű, sőt — felettébb szokatlan módon — még az előcsarnokba is kiszorult néhány. Első, reflexszerű gondolatként talán a zsüri vajszívűségét kárhoztathatnánk, ha nem volna róla tudomásunk, milyen erőteljes szelektálásra kényszerült, mivel az alkotók szokatlanul nagy számban küldtek munkákat erre a kiállításra. Persze jó, ha tisztában vagyunk azzal a patinás, ám közkeletű igazsággal is, mely szerint „Nem sokaság, hanem lélek”; mégis, jelen esetben bizonyos mennyiség elengedhetetlen feltételnek látszott a tényleges helyzet torzítás nélküli bemutatásához. Ezért is érthető a minél többet kiállítani törekvő zsüri és rendezés álláspontja. S a *Stúdió '80* termeit járva meggyőződhattünk róla, hogy a katalógus rövid előszavában *Horváth György* sorai — a már vitathatatlanul megvalósult értékek tükrében — nem annyira manifestumlelkesedést, mint inkább kialakult öntudatot sugároznak: „...állítható, bármi nagy szónak hangozzék is, bátorsággal, hogy a hetvenes évek művészettörténetét ha valaki, hát a *Stúdió* segít majd megírni a fogódzókat kereső emlékezetnek”.

Az évről évre megnyíló *Stúdió*-kiállítások hagyományosan vetik fel a kérdést: létezik-e „*stúdiós stílus*”? Más megfogalmazásban: értelmezhető-e a *Stúdió* művészi áramlatként, művészi értelemben vett „iskola”-ként, mely sajátos (esztétikai) szempontjai és elvárásai alapján fogad sorai közé és később a „médium kényszere” útján örzi-folyamatosítja az együvértartozás (művészi) tudatát? A jelen bemutatott véve alapul, ennél jóval kevesebbről lehet — és van — szó. A művészeti mozgalom jellegű csoportosulások, „iskolák”, stílus-, véd- és dacsözvétségek egyre ritkábbak, a jelentős művészethez vezető ösvények többnyire csak egy emberre szabottak,

a célba segítő megvalósítási módok pedig rendre az adott sajátos individualitáshoz kötődnek. A teoretikusnak is jelentős *Kandinszkij* igazsága egyre nyilvánvalóbb: századunk művészetének fogalmi jelképe a minden kizárólagosságon győzedelmes „és” lett; s ma — ezzel összefüggésben — valóban mindenekelőtt „az a legfontosabb a formában, hogy belső szükségből keletkezett-e vagy sem”. Ilyen módon — logikus következményképpen — a művészi egyéniség, a formát teremtő individualitás kap hangsúlyt. Ezért — bár ezen a kiállításon is elkülöníthetők egymástól a szürrealizmus, a pop, a koncept, a hiperreál stb. irányzatai — regisztrálhatóbb egy-egy markáns alkotói arcél, egy-egy szellemes alkotás élménye — művészetszemléletétől, hovatartozásától függetlenül. Hiszen a különféle irányzatok ma — tényszerűen — egyidejűleg, egymás mellett léteznek, s az értékkeremtés lehetősége is mindegyikben adott. Miután önmaguk elvi-elméleti igazolásának (és a többi negligálásának) igénye nem mozgat körülöttük és közöttük súlyos türelmetlenségeket, így az alkotókat alkalmanként egymáshoz szorító kohézió is ritkábban-gyengébben érzékelhető.

A kiállítás sokarcúsága — mint összbenyomás — a rendezők (megvalósult) céljára emlékeztet: „...az a verseny a valóságos, amelyiken mindenki egyszerre indulhat”. E sokarcúságból pedig műfajonként is határozottan emelkednek ki a legerőteljesebb egyéniségek, legsikerültebb munkák.

Megszoktuk, hogy a kortárs grafika magas színvonallal kényeztet el bennünket. Élvonalában, a meghatározó egyéniségek között jó néhány fiatait, „*stúdiós*” művészt is találhatunk. *Almásy Aladár*, *Balla Margit*, *Banga Ferenc*, *Dorosz Károly*, *Püspöky István*, *Sáros András Miklós*, *Szemethy Imre* és a többiek ezen a tárlaton is igazi kvalitásukat, megbízható „jó formájukat” nyújtják. A művészeti köztudat immár — számos bizonyítás után — érti, ismeri és elismeri munkásságukat. Természetszerűleg ezért is hatnak kevésbé a reveláció erejével. De nemcsak ez az „optikai csalódás” az oka, hogy most részletesebben kívánunk szólni néhány egyéb kiváló grafikáról. *Lacza Márta* leheletfinom, színes ceruzával készült rajzai korántsem ismeretlenek. Most bemutatott *Öltöző* című lapjának sajátos bája irigylésre méltóan egyéni karaktert mutat. Technikai biztonsága, könnyedsége állandóan színvonalat képvisel. *Kovács Johanna*

Felnőttjátészóterein érzékeny tusvonalakkal megrajzolt alakok tevékenykednek; valóban inkább „alakok” ezek, mint figurák, valami furcsa, átmeneti állapotban léteznek absztrakció és figurativitás határán.

A festmények mezőnyében mindjárt az első teremben láthattuk a hazai szuper-, illetve hiper-reál képviselőit. Mesterségbeli tudásban és precizitásban az áhított cél, a műfaj nagy elődei nyomába szegődtek, de legfőbb nehézségüknek az igazán alkalmas profán ikonok, hétköznapi jelek és szimbólumok belső birtokbavétele tűnik, akképpen, ahogyan azt például *Fehér László* sikeresen megoldotta *L. T. (Diptichon)* című munkáján. Akárcsak a grafikák, a festmények között is találhattunk olyanokat, melyeknek alkotói valóban „ismerős nevek”, olyan erőteljes egyéniségek, akik — a katalógus megfogalmazásában — „évek óta rendre meghatározzák a fiatalok tárlatainak karakterét”. Így ismerősek *Dienes Gábor* fantasztikus, de „homo sapiens-reminiszcenciákat” őrző lényei (*Jelenet vízparton*); *Szikora Tamás* elegáns kivitelű „egymáshozrendelése”, vagy *Kárpáti Tamás* meleg barnái és sárgái, összehajoló, sűgő-bűgő figurái (*Megkísértők*). Szólni kell *Nagy Gábor* munkáiról, akinek alkotásai szuggesztív és kiérlelődött művészetet reprezentálnak. Nála a kis méret pontosan annyi teret enged a formának, amennyit az intenzív, eleven feszültséggel tud feltölteni. *Tölg-Molnár Zoltán* finoman komponált akrilképei — harmonikus-lágy szerkesztettségük a „belle peinture” huszadik századi hagyományaihoz kapcsolódik — díjat is kaptak.

Sokan elemezték már a magyar — tágabb léptékkal mérve a kelet-európai — művészetek történelmi-társadalmi okokból fakadó humortalanságát, idegenkedését a dolgok és jelenségek relativizmusától. Ugyanezen okok következménye, hogy „valami velünk született kedélytelenségből arra hajlunk, hogy a szellemi és intellektuális dolgokat túlságosan komolyan vegyük” (Karátson Gábor). Ennek a „fogfájós” művészet-szemléletnek üzen hadat jó szokásához híven ezen a kiállításon is *ef.Zámbo István*. Most is remekel — és nemcsak olajképeivel, hanem igazi leleményszámba menő, hatalmas gyufaszálaival. Mint ha egy erős dohányos Gulliver szórta volna hanyagul szét a törpék galériájában — „Dohányozni tilos!” — ezeket a részben szenesen elkunkorodó fejű, óriási gyufákat. A termeket járva váratlanul

bukkan elő egyik a másik után; *ef.Zámbo* festményeinek és kollázsainak groteszk, fanyar humora pedig intellektuális élmény a javából, ahol a nevetés az értelem nevetése. Munkáinak másik — egyenrangú — összetevője a festőileg mindig magas színvonalon formát öltő poén, *geg*. És valóban: egyszerre játékos és finom lírai például *ef.Zámbo* piros pöttyös gumilabdakerekeken gördülő tankja (*Békés hétköznapi*).

A kiállításon képviseltették magukat a Stúdió textilesei is. Természetesen olyan hagyományosan szépművészeti szándékkal készült alkotásokkal, amelyekben a táblakép jellegű kompozíciók nyersanyaga a fonál, a textil. Az anyag primer tulajdonságait vizsgálva-felhasználva készült *Kelecsényi Csilla* Átvágások című „nyolcasképe”. Tulajdonképpen nem tartozik a textilesek közé — de itt kézenfekvő megemlíteni — *El Kazovszkij* szellemes „állatos” csendéletét, mivel képkeretre feszített-gubancolt anyaga zömét egyszerű ruhadarabok maradványai adják.

Érdekes kísérletet folytat az üveggel mint térképzési lehetőséggel *Romvári János*, *Sallai Katalin* pedig a grafikai technikaként közismert szitaeljárást alkalmazza — ugyancsak üveglapra (*Gyár*).

Végezetül a plasztikák körébe vezet *Mészáros Mária* két különlegesen szép üvegreliéfje; ezekben olyan — az anyag természetéből következő — lehetőségekre talált, melyek lelkiállapotok és folyamatok érzelmi-hangulati megjelenítésére különösen alkalmasak. A stúdiós plasztikák közül az idén élre kívánczik még *Fritz János* kis méretű gipszszobra, a *Bohócok*. Anyaga nem véletlenül az oly sokszor álpatinával leplezett „kegyeletsértő” gipsz. Azt mondhatnánk: ez a kisplasztika így csakis gipszben valósulhatott meg. Mert *Fritz* figurái nem *clownok*, hanem a régi, könnyes-érzelmes francia bohózatokból megismert fehérbohóc-pár: *Pierrot* és *Pierrette*. De szó sincs valamiféle divatos cirkuszosztalgiáról — s ebben rejlik a szobor izgalmassága —, mert *Pierrot* és *Pierrette* szeme hidegen csillan, mozdulataik marionettszerűen szögletesek és határozottságot sugároznak. A festményekkel is jelentkező *Hévízi Éva* összeomlott, szétesett, önmagát erőltlenül feladó gipszvásznon figurája, a hatásos *Mélypont* hangulatában igazi ellentéte a *Bohócoknak*. A rendezés ötletessége hozta őket mélyebb összefüggésbe; így kerültek közös fekete háttér elé: a kevély, egyéniségét és külön világát megközelíthetet-

lenül őrző bohócpár és a földre rogyott, önmagát elvesztett, nyomorúságos, arc-talan figura.

Ismertetésünk végére kívánczok: a csaknem másfél száz alkotó — ez a Stúdió taglétszámának csaknem a fele — munkáit felsorakoztatató kiállítás elemzésekor mindenekelőtt a legfigyelemkeltebb értékek bemutatására törekedtünk — korántsem a teljesség igényével —; ugyanakkor tisztában vagyunk minden-

kori értékítéleteink szubjektív vonásaival s egyben — a „nyitott mű” elve alapján — készséggel ismerjük el a más szempontú csoportosítások egyidejű érvényességét. Szándékunk szerint olyan jelenségeket, művészi eredményeket próbáltunk kiemelni a Stúdió '80 anyagából, amelyek máris jelentékeny teljesítményekként vannak jelen a kortárs képzőművészetben.

ANDRÁSI GÁBOR

SZÍNHÁZ

Nakonxipánban hull a hó

Röpke óra a költészet értelméről. A versírás gyönyörűségéről és gyötörő felelősségéről. Hatvanperces párbeszéd arról, vajon szavaink azt a tartalmat hordozzák-e még, amit tulajdonítunk nekik? Azt jelentik-e számunkra — amit tényleg jelentenek?

Adorno szerint Auschwitz után már képtelenség verset írni. Ma — negyven évvel a náci haláltáborok után — tudjuk, hogy költeni lehet, sőt kell is. Jajainkat versben tudjuk igazán elkiáltani; tiltakozni versben tudunk egyéni gyarlóságok és kollektív gonoszságok ellen; versben nyugszunk el és versben örülünk. Az alkotás: fikarcnyi esély a továbbélésre.

Négy fiatal kiáll a *Radnóti Színpad* pódiumára, versekkel voksol a költészet igaza mellett. Dialógust folytatnak egymással és a nézővel. S tanúként legjobb — élő és holt — kortárs költőinket idézik: Csoóri Sándort, Kormos Istvánt, Nagy Lászlót, Szilágyi Domokost, Weöres Sándort — hogy csak párat említsünk a díszes névsorból. A művek ki-válogatása és összeszerkesztése hozzáértésre, a költészet okos szeretetére vall; a rendezőt, *Berek Katit* dicsérjük érte.

S dicsérjük a szereplőket is, a Színházművészeti Szövetség vers- és prózamonddó körének tagjait: Havas Juditot, Pálffy Margitot, Erdélyi Györgyöt és Szabó Andrászt. Mindnyájan érthetően interpretálták a gondjukra bízott költeményeket, szépen artikuláltak, harmonikusan mozogtak — nem többet, nem

kevesebbet a kelleténél. A néző-hallgató mindössze kétszer kapta föl furcsállkodva a fejét. Először, amikor *Havas Judit* Kiss Benedek versét szavalta érezhetően a rendezőnő hajdani (tényleg, miért csak hajdani?) versmondását, kántáló-káromkodó stílusát utánozva. (És ami *Berek Kati* Nagy László-tolmácsolásában — például a *Menyegző* utolsó strófáinál — a döbbenet erejével hatott, most fölös manírnak tűnt.) Másodszor pedig a műsor címadó verse, a *Nakonxipán* hallatán, amit kissé túlját-szott, itt-ott túlkomolykodott *Erdélyi György*, egy-két hamis hangsúlyával szinte más értelmet adott Kormos mondatainak. A program egészéből mégis őt kell kiemelnünk: a legtudatosabb versmondó a négy fiatal közt, szemünk előtt szüli-kínlódja ki a verset, hiteles amit csinál — a végére talán kifulladt.

És — sajnos — korrigálni sem tud, hisz a műsor egyetlen alkalommal került színre, március 4-én. Miért csak egyszer? Ki tudja. Egy irodalmi színpad programszerkesztési titkai — úgy látszik — kifürkészhetetlenek. A laikus azt hiszi, a színháznak illenék fölkarolni az ifjú tehetségeket, gyakori fellépést biztosítva nekik; s lám, egy jó műsor csupán egy ízben kerül pódiumra. Kár. Ezen az estén szinte kizárólag rokonok, barátok, költők és műtízeszek ültek a Radnóti Színpad nézőterén, csupa „brancsbeli”. Nem ártott volna megtudni, vajon a műsor kiállja-e a nagyközönség értő kritikáját.

Kiállta volna. Hisz — Adorno jóslata ellenére — vannak még, akik tudnak verset írni. S vannak, akik tudnak szavalni.

B. B. A.

ZENE

Napi gondok

A művészi alkotómunka kellős közepén egyszer csak a mai zene napi gondjai foglalkoztatnak. A keretek és a feltételek, a szükségletek és a lehetőségek, a jelenből születő jövő szenvedélye. A gondok, amelyek középett zenei életünk — a kultúra e mind fontosabb része — bonyolódik a maga sajátos és korántsem közömbös, bár első pillanatra „belterjesnek” tűnő világával. Egy látszólag különös világ, ami azonban hétköznapi is: sajátos szempontok, érdekek, érdekkörök; szakma és pénz, érték és törekvés — nehéz és könnyű, komoly és üzleti zene szötte, s az ellentétek megbúvó sokasodása fölött a szemlélet csapongása, új nézetek összefonódása, hangszerek gondja, „széles néptömegek” igénye, politika és kenyér.

Igen, ezekről sokat lehet és kell beszélni, vitázni, cselekedni, mégpedig az alkalomhoz méltó nyíltsággal és elhatározással. A zene minőségéről például. Olyan időben, amikor a kor zenéje nemcsak százarcú, ezerszínű jelenségként áll előttünk, s naponta több hangzásélmény árasztja el környezetünket, mint valaha hónapok, évek során, de amikor mindez a zenei minőség olyan szélsőséges polarizálódásával jár, ami szinte példátlan a zenetörténetben, s amely első sorban az ún. széles néptömegeket sújtva, a zenekultúra veszedelmes és demagóg kétarcúságához, végső soron pedig kisajátításához vezet.

Ezzel szoros összefüggésben aztán ismét az ének- és zeneoktatásról, amelyben fontoskodó — és súlyos előítéletektől nem mentes — elvi viták szorítják ki folyvást a lényegét, a valódi előrelépés, a tényleges megoldás egyetlen szükséges és reális lehetőségét: a jelenlegi — ún. Kodály-módszerrel való — tanításnak az alapkoncepcióhoz hű korszerűsítése, fejlesztése mellett, az oktatás színvonalának emelését, stílusának színesítését, játékosabbá tételét stb. Holott egy-egy önfelédtt pillanatban még ma is arról a képtelenségről folyik a vita, „van-e egyáltalán *olyan*, hogy Kodály-módszer”. A japánoktól, kanadaiaktól, vagy a többiétől persze nem kérdezhetjük meg, mert ők épp tőlünk vették át, és ezt elébb nyilván jól meg gondolták.

Vagy az ország zongoraállományának helyzete, mely — mint hallottuk — olyan silány, olyan minősíthetetlenül rossz, a megóvástól-felújítástól olyannyira és következetesen ment, hogy — utalva kulturális életünk fentebb említett kétarcúságára — hátborzongató nyugalommal kulturálatlanságunk „fémjelének” tarthatjuk.

Itt is csak egy „ellenkövetkezetesség”, egy valódi szellemi érdekvédelem teremthetne régen várt „csodát”. Zenei nagyhatalom? Amikor egyik városunkban — az ÁHZ szólamvezetője szerint — a koncertre meghirdetett zongoraversenyt — más helyi lehetőség híján — pianínón kellett eljátszani, s mit tegyünk, ha zongoráink legtöbbje egyben „sörorgona”?!

Özönlenének és özönlenek ilyen alkalmakkor a gondok, gondolatok — „a szó elszáll, az írás megmarad” — például a magyar hanglemezyártásról is. Különösen, amikor egyetlen hanglemezkiadónk igazgatója a Hungaroton hegemoniájának védelmében azon „szerényebb tehetségű” muzsikuskokra hivatkozik, akiknek szerzeményeit (vagy akiknek valamelyik előadását) a vállalat mégiscsak kiadta hanglemezen — ami önmagában még dicséretes is, de fzetlen dolog bármi ügyben, és bármi okból is fölemlegetni, viszont újabb érv a hegemonia, az egyeduralom, az egyetlen hanglemezkiadó pozíciójával szemben.

Mert demokráciára, sok és egyenlő lehetőségre a mindennapi életben is nagy a szükség. A kulturális életben pedig egyenesen művészi, szellemi és egzisztenciális létfeltétel. Úgy vélem, hogy például Csehszlovákiában — egy szocialista országot véve alapul — a több (tudtommal három) lemezkiadó léte nem hátráltatta sem a zene, sem a zenei élet, sem pedig a lemezgyártás minőségét, sőt! Valójában az egyszerű élet lehetőségeiről van szó, ami — kell-e mondani? — a zenealkotásban is mindennél fontosabb dolog, és arról, hogy egy monolitikus állapot — természeténél fogva — termel ki automatikusan vétőjogot.

Ami jószerével a zenei élet visszhangjára és megítélésére is áll. Nevezetesen, hogy alig van folyóiratunk, melynek zenei rovata volna — előkelő kivétel a Vigília —, s ezáltal sem alakulhat ki sokrétű és árnyalt zenei ítélkezés, sem valóban az egész országban jelenlevő, tehát társadalmi értelemben vett és az ideálok magasra tartásában fogant — tehát épp a szocializmus lényegéhez tartozó — szabadon kibontakozó, lüktető zenei élet. Amely felröptetné a maga

tehetségeit, s éppen a minőség jegyében feloldaná a műfaji ellentéteket, és hozzásegítené ahhoz, hogy irodalomcentrikus szellemi életünk, a két háború közötti felzárkózáshoz hasonlóan a zene jelenlétével is gazdagodjék.

Mindez — és még sok minden (a muzsikások, zenekarok, társulatok helyzete; a zenekultúrára fordított összegek; a megfelelő hangversenytermek hiánya; adakozás az Operaház mielőbbi újjáépítéséhez; javaslat az Új Magyar Zene Társaságára stb. stb.) — voltak fő témái a Zeneművészek Szövetsége 1980. november 29-én tartott, XI. közgyűlésének, amelyen a napi gondok feltárásával, a jelen és a jövő magyar zenei élete iránti érezhető szuggesztióval hangzott el a Szövetség főtítkárának, Láng Istvánnak hallatlanul gazdag, vitára, új szellemre és megújulásra szinte fölhívó bevezetője.

SZABADOS GYÖRGY

Hangverseny

Az idei évnek bizonyára emlékezetes eseménye marad az az este, melyen Ferencsik János vezényelte a Magyar Állami Hangversenyzenekart és a Budapesti Kórust a jobb sorsra érdemes Operaházban. Műsorán két Haydn-mű szerepelt, a C-dúr gordonkaverseny és a Nelson-mise. Az előbbiben a kitűnő stílusérzékű, olykor meglehetősen pongyolán játszó Angelica May működött közre, az utóbbi szólistái a kitűnő Kukulcs Júlía, Kovács Kolos, valamint Barlay Zsuzsa és Korondi György voltak.

A Nelson-misét Ferencsik János már lemezre is vette, ám újra érdemes szólnunk tolmácsolásáról, mert az az évek során bizonyos mértékű változást mutat. E lassú átalakulás első jeleként jegyezhetjük fel A Megváltó hét szava a keresztfán kivételesen szép — immár nemzetközi lemeznagydíjjal koszorúzott — felvételét; itt a karmester, a nagyszerű közreműködők élén, nemcsak az alkotás zenei rétegét bontotta ki egészen magas színvonalon, hanem annak lelki tartalmait is, azt az imádságos alaptónust, mely Haydn egyházzenejének legjellemzőbb vonása.

Ebben a szellemben értelmezte némiképp újjá a Nelson-misét is. Nagy segítségére volt a Budapesti Kórus (karigazgató: Margittay Sándor), mely hosszú évek fokozatos hanyatlása után ismét fellendülőben van. Tömör hangzással, a drámai csúcspontokon rendkívüli erővel zengett, megteremtve a műnek azt az alaphangulatát, mely a karmester értelmezése szerint kulcsfontosságú. Ferencsik János ugyanis nem a zenei klasszicizmus stílusjegyeit igyekezett elsősorban megragadni, hanem azt a belső folyamatot, ahogy az imádkozó ember, egyre följebb emelkedve az elmélkedés lépcsőfokain, eljut végül a csúcusra, ahol látni véli Istent, s a maga egyszerű eszközeivel igyekszik minél érzékletesebbé tenni látomását.

Hála az egységes, kiválóan felépített előadásnak, maradéktalan örömmel és gyönyörűséggel lehettünk Haydn látomásának együttérző tanúi, jól tudván, hogy a zene nemcsak stílus kérdése, hanem mindenekelőtt a kifejezésben rejlő és megvalósuló őszinteségé is.

(R. L.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy sorban 60 leütéssel, egy oldalon 25 sorral, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

FILM

Szóljon a zene...

A halál mint musicaltéma? Furcsa módon erről van szó a *Mindhalálíg zene* (All that jazz, USA, 1979) című, Bob Fosse rendezésében és koreográfiájában megvalósított pompás táncos, zenés játékban. Méghozzá vonzó, elegáns, látványos, mindig mozgásba lendülő képsorokon át. A főhős (koreográfus és rendező, akárcsak Bob Fosse) musicalt rendez, filmet készít elő, nem kíméli magát sem a munkában, sem a magánéletben, bár nyomában ott settenkedik a szívroham veszedelmének árnya. A rendező a fenyegető halálmotívumot még inkább aláhúzza azzal, hogy többször visszaterő jelenetben egy parodista már-már morbid humorral parodizálja Elisabeth Kübler-Ross svájci származású amerikai pszichiáternek több nyelvre lefordított és az Egyesült Államokban nyolc kiadást megért könyvének („Halálóklókkal beszélgettünk”) azt a tételt, mely a halál előtt őt viselkedési szakaszt állapít meg. A megállíthatatlan sors végül is utoléri a főhőst is, de halálos víziói is táncban, revűben realizálódnak fantáziájában. Orvosi műszerekkel, életfunkciókat pótló szerkezetekkel körülvevett halálos ágya mellett alteregója dirigálja és rendezi az elválás szertartását, melyben tollas, legyezős táncosnők, szoborszerű szépségek éppen úgy táncban búcsúznak tőle, akár felesége és kislánya.

Furcsa téma? Valóban az, de mindjárt előjáróban le kell szögezni, hogy mindez egy pillanatig sem bántó, és nem kelt semmiféle kellemetlen mellékszöngét. Éppen ellenkezőleg. Ez az alapötlet ugyanis alkalmas arra, hogy viszszaállítsa a dramaturgiával egy teljes élet bontakozzék ki előttünk. Ennek az életnek legmélyebb tartalma a gyerekkortól kezdve a színház, s a főhős olyan magas szinten és olyan komolysággal műveli és szereti, hogy az már több, mint hivatástudat: alapvető szenvedély, mely előtt tisztelettel meg kell hajolnunk.

Bob Fosse az amerikai színházi és filmélet ismert személyisége. Színészcsaládból származik, ott nőtt fel a revűszínházak kulisszái között, fiatalon a New York-i színházak népszerű táncosa majd koreográfusa lett. Az ötvenes

években került kapcsolatba a filmvilággal, számos zenés-táncos film koreográfiáját tervezte. 1966-ban különös siker fűződik nevéhez. Fellini *Cabiria éjszakái* című filmjéből zenés színpadi játékot készít *Charity édes* címen. A musical sikert arat. A zenés darabot nem sokára újra visszafordítják filmre, Bob Fosse rendezi ezt a változatot is (*Sweet Charity*, USA, 1968). A kritika kedvően fogadja, de üzletileg gyengébb az eredmény. Az osztatlan nagy világsikert a *Kabaré* jelenti (*Cabaret*, USA, 1972) — tánctervezője, Isherwood nyomán írója, rendezője Bob Fosse. A látvány, a tánc, a mozgás iránti nagyszerű érzéke mellett ebben a munkájában erőteljesen jelentkezik az a törekvése, hogy a szöveg, a zene, a tánc, a színes játék egyenrangúan fontos elemei ötvöződjének a mondanivaló szolgálatában. A *Mindhalálíg zene* még magasabb szinten valósítja meg ezt az elvet.

Nemzetközi filmfesztiválokon terjedt el a „szent szörnyetegek” kifejezés. Olyan nagy mestereket illették ezzel a kétesen hízelgő címmel, akik érinthetetlen, kikezdehetetlen életművükkel meghatározóan sajátították ki területeket a filmművészetben, akik után nem lehet még egyszer bizonyos témák után nyúlni az utánzás vádja nélkül. Közéjük tartozik Fellini is. A *Nyolc és fél* után, mely az első valóban szubjektív filmalkotás, a rendező legszemélyesebb vallomása életéről, ifjúságáról, művészi világképeiről, hitéről, kétségeiről; valamennyi ilyen jellegű filmre könnyen rávágja a felületes bírálat, hogy „fellinisz”. Nos, Bob Fosse elébe megy a vádnak, vállalja, mintha ezt mondaná: legyen bár fellinisz, mégis az én világom. Ilyen hetyke kihívásnak tűnik, hogy az operatőr, Giuseppe Rotunno megelőzően több Fellini-filmet fényképezett. De ennél lényegesebb mozzanat a gyerekkor felidézése visszaterő képekben, a music-hallok, kabarék világa, az emlékek tarka felvonulása, és annak a lobogó hajú, fehér ruhás szelíd szépségű nőnek (Jessica Lange) időnkénti hívogató felbukkanása, aki a halált személyesíti meg. És persze az egész film nyilvánvalóan önéletrajzi jellege. Ehhez nem szükséges tudni azt, amit a bennfenteskedő kritikusok azonnal közöltek a film bemutatása idején, nevezetesen hogy a film főszereplője ugyanolyan ruházatban játszik, ugyanolyan frizurát visel, mint Bob Fosse, hogy a házasság és szerelem motívumai megegyeznek a rendező magánéletével, a fiktív szín-

házi és film-előkészületek mögött közismert sikerek rejlenek, Fosse egy szív-roham után kezdett el foglalkozni a film gondolatával, és így tovább. Ennél sokkal erőteljesebben és nyilvánvalóbban önéletrajzi jellegű a már említett szenvedélyes lobogás, amit a főhős mester-sége iránt érez. Azok a refrénszerűen visszatérő képek, mikor reggelenként kondícióba fegyelmezi magát a rendező, mert legbelül meghallja a sürgető hangot: „show time”, mely lefordíthatatlan tömör kifejezése annak, hogy itt az idő, nincs semmiféle kifogás, kezdődik a próba vagy a forgatás vagy az előadás, tehát a mindennapi szertartás, melyre hősünk önmagában felesküdt. És ami-re Bob Fosse valóban feltette az életét. Csak így válhatott a film a zene, a tánc, a látvány, a színészi játék (Roy Scheider ragyogó a rendező szerepében), tehát minden mozzanatában a mondani-valót szolgáló, profi módon elkészített művé.

Reflektorfény pásztázza a berlini lányt, Ingrid Sommert is, aki Sunny néven próbál szerencsét a zenés színpadok világában. De mennyire más ez a ragyogás. Sunny útja falusi művelődési házak, kisvárosi szórakozóhelyek pódiumára vezet. Talmi itt a csillogás, megtörtött a fény. Halvány Liza Minelli-utánzat ez a Sunny. A szerelemben sincs sok szerencséje. Málladozó falú öreg bérház udvarra nyíló ablakán néz ki reggelente, szemből meg őt bámulják... Ki hinné, hogy mindezt egy NDK-filmben látjuk. Pedig így van, méghozzá hosszú idő után az első NDK-filmben, mely nemzetközi sikert aratott, többek között Nyugat-Berlinben a filmfesztiválon, ahol Renate Krössner, a női főszereplő az Ezüst Medve-díjat nyerte alakításával. *Solo Sunny* a film címe, és hazájában is rendkívüli feltűnést keltett, hónapokon át sorba állt a közönség a mozik előtt, ahol vetítették. A kritika, a szakmai közvélemény egy kissé túl is magyarázta a filmet.

Miről is van szó Konrad Wolf, a nagy múltú filmrendező művében, melyet régi alkotótársa, Wolfgang Kohlhaase forgatókönyvéből készített? Lényegében banális történetről, egy kis táncdalénekesnő kudarcairól, szerelmeiről. Igen ám, csakhogy végül is minden történet banális, a remekműveket sem lehet tartalmi leírásra egyszerűsíteni, mert semmi nem marad belőlük. A *Solo Sunny*-nak is a megvalósítás hitelességében, az őszinte hangvételben van az ereje. Ud-

varok, gangok, utcák, kis színpadok kullisszáinak bemutatásában. Emberi kapcsolatokat felvillantó szituációkban, párbeszédekben. Abban, hogy nem akar mindenáron drámát ráerőszakolni a nézőre, csak egy történetet, kissé szomorú, csöppet ironikus mai sztorit mesél el. És ami talán a legfontosabb, Sunny alakjában megteremt egy nagyon rokon-szenves figurát. Azt a kis énekesnőt, aki bár nem jut el az igazi fénybe, nyilván soha nem lesz sztár belőle, mégsem adja fel. Ragaszkodása hivatásnak érzett pályájához nem a dilettáns gör-csös vágyakozása egy el nem érhető álmom után, hanem annak a fiatal nőnek a törekvése, hite, aki tudja, hogy mégis érdemes kitartani. „Ha nem is híres az ember, akkor is kell hogy legyen egyé-nisége” — mondja egy helyütt Sunny. Ezen az úton teremt kapcsolatot embe-rekkel, így találja meg önmagát. Ilyen módon ez a film is egy szenvedély és egy hit története. Mindezt NDK-filmen még nem látott őszinteséggel és könnyedséggel valósítják meg az alkotók.

Sándor Pál *Ripacsok* című filmje is a kis varieték, éjszakai szórakozóhelyek világába visz. Egy komédiás pár, idő-sődő és fiatal férfi árulásokon és vál-ságokon át megőrzött egymásra utalt-sága, barátsága a téma. „Egyedül nem megy” — éneklük egyetlen nadrágba préselve groteszk kuplójukat, így Sándor Pál már a film első kockáin közli mon-danivalóját, melynek tulajdonképpen össze kellene csengenie a *Régi idők fo-cijá*-ban megfogalmazott „kell egy csa-pat” tétellel. És el kellene jutnia addig a példázatig, ahol maga a produkció válik élet-halál kérdéssé. Sajnos azon-ban míg Bob Fosse vagy Konrad Wolf említett filmjeiben magától értetődően bontakozik ki és kap mélyebb tartalmat a nagyon hasonló mondanivaló, addig a *Ripacsok* megáll a szituáció felvázolásánál. Pedig a helyszínek igencsak változatosak, a hősök párviadala már-már gyilkosságig feszül, Ragályi Elemér operatőri művészete világszínvonalú szí-nes kaleidoszkópot varázsol a külső és belső terekből, a főszerepeket játszó Garas Dezső és Kern András kiváló szí-nészek. Mondanivalónak sem lenne ke-vés, ami a két barát sorsán keresztül kibomlik. Mégis, csak a film utolsó

jeleneteinek egyikében, az újra egymásra találó, az áhított tévéadásra készülő és az előre felvett zenére gyakorló artistapár mechanikusan ismételt, most mégis távlatot kapó szövegeinél érezzük meg, milyen is lehetett volna a film. És ez főként alapanyag kérdése, az igazi író hiányának problémája. Végül is a *Régi idők* focijá-nak, mely alighanem Sándor Pál eddigi legjobb filmje, szintén nem több a mondanivalója, mint a *Ripacsok*-nak. Csakhogy Minarik Ede mosodás és futballmecénás alakja mögött, aki vitathatatlanul a rendező világát és közlendőjét is képviseli, mégiscsak ott rejlik óriási intenzitással Mándy Iván írói ereje. Unalomig ismételt példa, hogy a nagy „szerzői filmesek”, Antonioni, Fellini stb. egy sereg kiváló íróval íratják forgatókönyveiket. Magyar rendezői sajátosság az igazi írók mellőzése. Pedig hát — tisztelet a kivételnek — enélkül nem megy...

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN

Kósa Ferenc: A mérkőzés

Egy nem maradéktalanul tökéletes filmalkotás sokféle tényező kölcsönhatásának eredményeképpen jöhet létre. A legegyszerűbb esetben úgy, ha szerény tehetségű rendezők és alkalmatlan menedzserek fognak össze. Bonyolultabb a helyzet, ha az egyik filmkészítő fél — a rendező — képességei, ötletei, témái adottak, csak éppen sokáig nem akad vállalkozó a forgatásra. Ilyenkor, a végül mégiscsak elkészülő műbe a tapasztalatlan készítő beleszővi minden megálmodott motívumát, látomását és gondolatát, ami által az így keletkező monstrum vállalkozások részértekeit tekintve kiválóak ugyan, összhatásukban azonban az eklektikusság benyomását keltik.

Am akkor a legnehezebb választ találnunk a kérdésre, hogy miért nem született remekmű, ha a — bár ritkán celluloidszalaghoz jutó — rendező már nem elsőfilmes, sőt három remekmű, a Tízezer nap, a Hószakadás és a Küldetés alkotója, aki társaival együtt (Sára Sán-

dor operatőr és Csoóri Sándor dramaturg) talán a legteljesebb módon ismeri élő pályatársai közül a filmművész mesterséget. Kósa Ferenc A mérkőzés-ének megvalósításához látszólag minden feltétel adott volt: a rendezői tudás, a szakma egyik legjelesebb operatőre, kitűnő színészek, s végezetül, de alighanem elsősorban: a vakmerően eredeti téma. A mérkőzés mégis elmarad a korábbi három Kósa-film művészi színvonalától mögött. Itt azonban a művészi (azaz: esztétikai) szóra különleges nyomtaték kerül. A Kósa—Csoóri—Sára életmű egyéb, nem szorosan esztétikai jellemzői ugyanis — a gondolkodói feloltságtudat, az etikai tisztaság és a politikai bátorság — ebben a munkájukban minden eddiginél markánsabban érvényesülnek.

A mérkőzés sztorija szokatlan történelmi időben és ritkán ábrázolt társadalmi környezetben játszódik. Valamikor 1954 tájékán egy NB II-es vidéki rendőrcsapat kiesésre áll a labdarúgó-bajnokságban. Az utolsó mérkőzés sorsdöntő, ezért a csapatvezetők lepénzelik az ellenfelet. Megy is minden a megszokott módon, a Dózsa könnyedén ontja a gólokat, egészen addig, amíg a bírő — hirtelen megmozduló igazságösztöne sugallatára — nem érvényteleníti a kedvenc középcsatár lestről szerzett gólját. Ekkor magukról megfeledkezett elemek rontanak a pályára. A játékvezető az öltözőbe menekül, ahol egy ismeretlen tettes dulakodás közben — fejét hosszasan a vécékagylóhoz ütögetve — halálosan megsebesíti. A jelenetnek szemtanúja Balla Bálint, a megyei napilap nemrég kinevezett szerkesztője, ő tudja, hogy a tettes maga Csete hadnagy, a szakosztályvezető.

A csapat, pártfogói körében, a győzelmet és a bennmaradást ünnepli. A mulatozás közben Csete hadnagy (Szilágyi Tibor) igyekszik rábeszélni a lapszerkesztőt egy, a tényleket megmástító, hozsannázó cikk megírására, a patronáló vállalat igazgatója pedig megvesztegetéssel kísérlatezik. Balla Bálint (Kozák András) mégis a valóságot írja le, sőt kicsempészi az öltözőből az egyetlen tárgyi bizonyítékul szolgáló, összevéreződött vécékagylót. A cikk megjelenésére azon-

ban nem kerül sor. A szerkesztőt letartóztatják. A fogsgában mindvégig tart igazsága mellett, nem árulja el sem a tárgyi bizonyíték, sem a cikk másolatának hollétét. Kihallgatás közben ugyan nem bántalmazták, de lélektani zsarolással próbálkoznak: azzal vádolják, hogy szándékosan ölte meg azt a rendőrt, akivel az előállítás során véletlenül, a függőfolyosó korlátját átszakítva, a földszintre zuhant.

Balla Bálint felesége, amíg férjét fogva tartják, apósánál húzódik meg egy lakott vidéktől távol eső bakterházban. Ide érkezik — vasúti ellenőrnek álcázva — Dongó, a kedvenc közép-csatár, hogy Csete hadnagy megbízásából felkutassa a tárgyi bizonyítékot. Am Dongó (Koncz Gábor) keveset törődik feladatával, sokkal inkább az aszszony szépsége köti le: leskelődik, közeledni próbál hozzá, s mindez Balla Bálint kamaszkorú fia szeme előtt történik. A fiúban fokozódik az indulat, s éppen abban a pillanatban határozza el magát a cselekvésre, amikor az események már a békés megoldás felé haladnak. A fővárosi továbbképzésről hazaérkező főkapitány ugyanis leleplezi Csete hadnagy mesterkedéseit. Szabadlábba helyeztetni Ballát, a hadnagyot pedig bocsánatkérésre kötelezi. A befejezés: félreértések láncolatából kifejlődő tragédia. Fekete autó közeledik a bakterházhoz. Dongó azt gondolja, őérte jönnek, mert Csete ráfogta a gyilkosságot. Csőre tölti revolverét, hogy szembe szálljon. A fiú, megpillantva a fegyvert, úgy hiszi, Dongó az anyjára akar támadni, s ezért hátulról, az ablaküvegen át szíven döfi. Ennyi a történet.

A film minden erénye és minden gyöngesége a sztoriban, pontosabban a témaválasztásban gyökerezik, ám erről legkevésbé az alkotók tehetnek. Arról van ugyanis szó, hogy az ötvenes évtized ábrázolásának nálunk nincsenek hagyományai, sőt hozzáférhető, hitelt érdemlő forrásai sem. Még világosabban fogalmazva: erről az évtizedről nincs történelmi tudatunk, s ez mind az alkotás, mind a befogadás oldaláról problémákat vet föl. A befogadói részről egy specifikus igény merül föl; a dokumentumsége kielégítését várja a néző,

annak a munkának a pótlását, amelyet nem a művészek, hanem a historikusok nem végeztek el, az 1956 óta eltelt huszonöt esztendő alatt sem. Alkotói oldalról a probléma kettős. Egyfelől ki kell elégítenie ezt a valóságfeltáró funkció iránti igényt, s eközben számolnia kell avval, hogy a néző valóságképe erről a korszakról teljesen differenciálatlan: nem érzékel különbséget az 1952-es vagy az 1954-es, illetve az 1956-os társadalmi valóság között: csak globális fogalmakkal rendelkezik, tehát a művészek az alkotás során nem elég tárgyát megjeleníteni, azt magyaráznia is kell. Ebből fakadnak A mérkőzés didaktikus, néhol túltúl egyszerűsítőnek ható mozzanatai. Másfelől — és ez okozza a nagyobb gondot a létrehozás folyamatában — a hazai filmkészítésben az ilyen témák feldolgozásának nincsenek műfaji hagyományai. A szerzők által elmondott történetnek egy, a társadalom felelősségérzetét aktivizáló politikai krimi dramaturgiája szerint kellene fölépülnie, olyasfajta filmet teremtve, mint az olaszok által nagy szakmai tudással és rutinnal vászonra vitt maffiasztorik. Kósa Ferenc ehelyett összetettebb szándékkal közelít tárgyhöz, s ennek megfelelően műfajilag nehezen körvonalazható alkotás születik, amelynek határai a társadalmi szatírától az általános emberi helyzeteket megfogalmazó történelmi tragédiáig terjednek. Ez a műfaji bizonytalanság a forrása a film esztétikai gyöngeségeinek.

Ugyanakkor — s úgy érzem, nem szabad nem evvel zárulnia A mérkőzés-ről írott bírálatnak — az alkotók témaválasztása érdemli mégis a legtöbb méltatást. A művészetnek hivatása kell legyen, hogy felszámolja történelmi múltunk ismeretének fehér foltjait, még akkor is, ha ebben a munkában a szaktudományok művelői előtt kell járnia, s akkor is, ha ez a küldetés nem kecséget sem biztos publicitással, sem előre kiszámítható művészi eredménnyel. A mérkőzés-ben fölvetett társadalmi jelenségek máig hatnak. Még őrzi őket sokak emlékezete, de nem árt a távolodó időt idézni; azért sem árt, hogy ébren tart-suk védekező ösztöneinket minden, az emberi teljességet korlátozó igyekezettel szemben.

BALOGH TIBOR

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredacteur: BÉLA HEGYI
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

R É S U M É

József VAS: *Fête de la Pentecôte* — Hommage à Mgr. András SZENNAY. Rédacteur en chef du trimestriel TEOLOGIA, haute personnalité de l'ordre bénédictin de Hongrie, archiabbé de Pannonhalma, professeur de théologie fondamentale à l'Académie de Théologie Catholique de Budapest, rapporteur théologique du Corps épiscopal hongrois, auteur de nombreux ouvrages de fond théologiques, Mgr. András SZENNAY vient d'accomplir sa soixantième année. — Le lecteur pourra lire la grande étude ecclésiologique du Professeur András SZENNAY ayant pour titre: *L'Eglise revit dans les communautés* — Exégèse du psaume 1 par saint Augustin (trad. du latin par Edit MADAS) — Poèmes d'Eva STETKA — László CZIRÁKI: *A la veille de l'encyclique Rerum novarum* — Prof. János PFEIFER de l'Académie de Théologie Catholique de Budapest: *L'Encyclique Rerum novarum publiée il y a 90 ans.*

Le 4 février un entretien a été radiodiffusé par la Radio Hongroise sous le titre *Ottokár Prohászka à la recherche de voies nouvelles*. Dans cette émission, deux historiens marxistes professant à la Faculté des Lettres de l'Université Eötvös Loránd de Budapest ont esquissé le tableau de l'époque sous laquelle Ottokár PROHÁSZKA (1858—1927), évêque de Székesfehérvár, vécu et déploya ses activités, ils ont fait connaître les principales étapes de sa carrière, ils ont analysé ses oeuvres, compte tenu de ses vues en matière de questions idéologiques et de politique sociale. Nous publions le texte intégral de l'entretien radiodiffusé.

Péter VASS: *En marge de la correspondance d'Ottokár Prohászka et de Dezső Kosztolányi* — Poèmes de Kriszta TEMESVÁRY — Pál ROSDY: *Le Voyage de Jean Paul II au Brésil* — Poèmes de György RÁBA — Dans son article, András B. BÁLINT étudie ce qui est à faire pour assurer le confort moral de tous les membres de notre société socialiste, question soulevée par plus d'un au VIIe Congrès du Front Populaire Patriotique tenu les 14 et 15 mars à Budapest.

Un Exemple de dialogue. István KIRÁLY, Professeur à l'Université Eötvös Loránd de Budapest, académicien, historien littéraire marxiste va accomplir sa soixantième année. Nous saisissons cette occasion pour rappeler ici l'entretien que le Professeur a accordé en 1971 à VIGILIA et où il a apprécié entre autres les activités de notre revue et n'a pas manqué de remarquer la nouvelle orientation inaugurée par elle à partir des années 70 dans le domaine des rapports du catholicisme avec le régime socialiste hongrois. Notons que cette orientation continue à présider nos principes de rédaction, tels que nous les avons exposés dans notre numéro de Janvier. En reprenant les termes mêmes du Professeur KIRÁLY, VIGILIA s'attache à ramener ces rapports situés au niveau des relations diplomatiques à celui d'une coexistence vécue sous le signe sinon d'une entente pacifique, mais de luttes d'opinion. C'est en s'engageant sur cette voie que la pensée catholique parviendra à être de son temps dans la Hongrie d'aujourd'hui. — Prof. István KIRÁLY: *La Sécurité mise en question* — Zsuzsa BENEY: „*Tu combles l'essentielle faim qui me tourmente*”. Analyse du grand poème lyrique d'Attila JÓZSEF (1905—1937) écrit en 1933 sous le titre *Ode* où apparaît la vision du monde propre au poète dans toute sa maturité (adaptation française du poème par Jean ROUSSELOT dans le recueil *Attila József — Poèmes choisis*. Paris, Editeurs Français Réunis, 1961.)

INHALT

József VAS: *Die Pfingstfeier* — Eine Laudatio des András SZENNAY; der Chefredakteur unseres Schwesterorgans, der TEOLÓGIA, eine hervorragende Persönlichkeit des ungarischen Benediktiner-Ordens, Erzabt von Pannonhalma, Professor der Fundamentaltheologie an der Budapester Theologischen Akademie, Theologie-Referent der Ungarischen Bischofskonferenz, Autor von zahllosen richtweisenden theologischen Werken, begeht seinen sechzigsten Geburtstag — András SZENNAY: *Wiederbelebung der Kirche in den kirchlichen Gemeinschaften* — Psalm-Kommentare des Heiligen Augustinus; der 1. Psalm (Übersetzung von Edit MADAS) — Gedichte von Éva STETKA — László CZIRÁKI: *Am Vorabend des Rerum novarum* — János PFEIFER: *Vor neunzig Jahren erschien die Enzyklika Rerum novarum*.

Der wegsuchende Ottokár Prohászka — unter diesem Titel wurde am 4. Februar 1981. im ungarischen Rundfunk ein Gespräch über Ottokár Prohászka geführt. Zwei marxistische Historiker der Budapester Eötvös Loránd Universität beschrieben das Zeitalter in dem Ottokár PROHÁSZKA, Bischof von Székesfehérvár und hervorragende Persönlichkeit der ungarischen Kirche im 20. Jahrhundert, lebte und arbeitete; sie schilderten die wichtigsten Stationen seines Lebenslaufes, analysierten seine Werke und seine ideologische und gesellschaftspolitische Ansichten. Wir publizieren in vollem Umfang den Text des Gespräches.

Péter VASS: *Randbemerkungen zum Briefwechsel zwischen Ottokár Prohászka und Dezső Kosztolányi* — Gedichte von Kriszta TEMESVÁRY — Pál ROSDY: *Die Brasilienreise des Papstes Johannes Paul II.* — Gedichte von György RÁBA — András B. BÁLINT: *Unsere alltäglichen Gemeingefühle*.

Ein Beispiel des Dialogs. Professor István KIRÁLY, Mitglied der Ungarischen Akademie und namhafter Literaturhistoriker ist sechzig Jahre alt. Als VIGILIA ihr Programm für sich selbst und für die Leser in prinzipieller Hinsicht konzipierte, zitierte sie auch die Worte von István KIRÁLY, der schon vor zehn Jahren das Bestreben unseres Organs genau erkannte und es so ausdrückte, dass diese Zeitschrift das Zusammenleben mit der sozialistischen Gesellschaft „vom Niveau der diplomatischen Kontakte... auf das Niveau des, wenn auch nicht friedlichen, aber diskutierenden Zusammenlebens herunterbringen will“, auf diese Weise modernisierend die Universalität des Katholizismus im Milieu der heutigen ungarischen Wirklichkeit. — István KIRÁLY: *Sekurität mit Fragezeichen* — Zsuzsa BENEY: Eine Analyse des Weltbildes des Attila JÓZSEF Gedichtes, betitelt *Ode*.

CONTENTS

József VAS: *Pentecost* — Congratulating András SZENNAY on the occasion of his 60th birthday. He is the managing editor of TEOLÓGIA, the outstanding figure of the Hungarian Benedictine order, the arch-abbot of Pannonhalma, professor at the department of basic theology at the Theological College, the theological rapporteur of the Hungarian Bishops' Conference, the author of several theological works opening new vistas. — András SZENNAY: *The Church Rives in Communities* — Comments on the St. Augustine Psalms. The First Psalm (Translated by Edit MADAS) — Poems by Éva STETKA — László CZIRÁKI: *On the Eve of the Rerum novarum* — János PFEIFER: *The Encyclical Letter of the Rerum novarum is 90 years old*.

Ottokár Prohászka, *the Way-Seeker* — it was the title of a talk about Ottokár Prohászka on the Hungarian Radio on 4th February. Two Marxist historian from the Faculty of Arts of the Eötvös Loránd University outlined the age PROHÁSZKA, the Bishop of Székesfehérvár, lived and worked in, enumerated the important stages of his career and analyzed his works and views on ideology and social policy. We are publishing this talk in full.

Péter VASS: *To the Correspondance of Ottokár Prohászka and Dezső Kosztolányi* — Poems by Kriszta TEMESVÁRY — Pál ROSDY: *The Pope John Paul II's Journey to Brasil* — Poems by György RÁBA — András B. BALINT: *How Do We Feel Everyday?*

The Example of the Dialogue. István KIRÁLY, member of the Academy, literary historian and university professor is 60 years old. When drafting its programme theoretically for its readers and for itself, the VIGILIA recalled what István KIRÁLY had said. Ten years ago he clearly realized our efforts to bring the coexistence with the socialist society „from the level of diplomatic relations... to a level of polemic, if not of peaceful appearance”, thus modernizing the oecumenicity of catholicism in the medium of contemporary Hungarian reality. — István KIRÁLY: *The Queried Security* — Zsuzsa BENEY: „Your being totally occupies all substance there”. About the world concept of Attila JÓZSEF's poem, the *Ode*.

SZÁMUNK ÍRÓI

CZIRÁKI LÁSZLÓ magyar-francia szakos tanár a győri Czuczor Gergely bencés gimnáziumban. Giesswein Sándor-monográfiájának kiadása az Ecclesia Kiadó terveiben szerepel.

ROSDY PÁL az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ és a Magyar Kurir munkatársa. Lapunk legutóbbi évfolyamaiban megjelent írásai: „Önvizsgálat vagy öniség? Serédi bíboros feljegyzése 1944 őszén” (1975. március), „Az ember megváltója. II. János Pál első enciklikája és a papokhoz írt levele” (1979. július), „A Hittani Kongregáció nyilatkozata az eutanáziáról” (1980. november).

STETKA EVA költő, műfordító. Verseskötetei: Az ébredés partjáig (1958), Az egyenlőtlen lépés (1963). Lírai munkásságát Rónay György méltatta a Vigilia 1964. áprilisi szá-

mában. Lapunknak rendszeres munkatársa volt, olvasóink csak hosszú, súlyos betegsége idején nem találkoztak verseivel, fordításaival.

VAS JÓZSEF, a szentendrei ferences gimnázium ny. tanára. Az utóbbi időben a következő tanulmányait közzétette: „Mióta miséznek a nép nyelvén?” (1977. március), „Mik azok a hiteshelyek?” (1977. november), „Ünnepeink nyelvész szemmel. Vasárnap — húsvét — pünkösd” (1978. március), „A karácsony keletkezése” (1978. december), „Húsvét az Ószövetségben” (1979. április), „A legrégebb karácsony” (1979. december), „Húsvét az Újszövetségben” (1980. április).

VASS PÉTER ny. piarista tanár; kutatási területe Prohászka Ottokár hagyatéka.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.

HAZA ÉS NAGYVILÁG

MÉRLEG

Elmúlt évi 4. száma nem véletlenül közli vezető helyen azt a beszélgetést, melyet szerkesztője Oswald von Nell-Breuninggal, a kilencvenedik évét betöltött kitűnő katolikus társadalomtudóssal folytatott. Nell-Breuning azok közé a kevesek közé tartozik, akik az elméletet igyekeztek összeegyeztetni a modern világ realitásával, s rendkívül kritikusan-önkritikusan szemlélték az egyház szociális állásfoglalásait. Ez a friss, elfogulatlan szemléletmód, a változó világ égető társadalmi problémái iránt való nyitottság kilencvenedik életévén túl is jellemzi a tudós professzort. Amikor a beszélgetés során vizsgálatként például az ötvenéves Quadragesimo Annóra, elmondja, hogy „az enciklika tanítása maradandóan érvényes”, de más társadalmi körülmények között, új fogalmi értelmezés szerint. „A közvélemény például úgy gondolja — mondja a többi között —, hogy az enciklika elutasítja a szocializmust. Ez teljes tévedés. Az enciklika leírt egyfajta szocializmust, és ezt utasítja el. Bizonyos, hogy az enciklika nyelvezete félreérthető... Alapjában véve a következőket mondja: ma az ipariilag fejlett országokban kapitalista osztálytársadalomban élünk. Ezzel nem értünk egyet, és ezért kiutat keresünk. Úgy véljük — és ez világosan benne van az enciklikában —, hogy ez csak harc által lehetséges. Pusztá ésszervekkel semmit sem érünk el ott, ahol hatalmas érdekek játszanak szerepet.” A következőkben Nell-Breuning áttekinteli a Quadragesimo Anno óta született hivatalos egyházi megnyilatkozásokat, melyek a szociális kérdésekkel foglalkoznak, s állást foglal például a Mater et Magistra és a II. vatikáni zsinat ilyen jellegű nyilatkozataival kapcsolatban. Hiányosnak és felületeseznek mondja, amit a zsinat a „beleszólás” (ezen azt érti, hogy a vállalatvezető megbízatását mindenkor két oldalról, tehát munkatársai oldaláról is kapja, következképp nekik is felelősséggel tartozik) kérdésében mondott, mert „a 2500 püspök közül, akik szavaztak, legjobb esetben 20-an tudták, hogy miről van szó”. Végezetül II. János Pál pápa szociális megnyilatkozásait elemzi a professzor, ugyancsak a modern világ akusztikájában vizsgálva ezeket, pontosan megkülönböztetve a papság és az egyház részvételét a felszabadító-szocialista mozgalmakban.

E hallatlanul időszerű és érdekes beszélgetés mellett további fontos tanulmányok és ismertetések sorát tartalmazza a lapszám „a keresztény család feladatairól a mai világban”, azaz az 5. Püspöki Szinódus tanácskozásának anyagáról. A több szerző tollából született írások különféle nézeteket, álláspontokat fejeznek ki, s igyekeznek szélesebb kiértékelést adni a szinodusi atyák üzenetének, mely annak idején több kritikát váltott ki a világsajtóban. Külön felhívjuk a figyelmet Richard Egenter tanulmányának kivonatos ismertetésére, mely a modern keresztény szexuális etika izgalmas taglalása.

Ezúttal is igen gazdag a MÉRLEG információs anyaga. Beszámolót közöl a 32. Frankfurti Nemzetközi Könyvvásárról, melyen 86 000 új könyv volt látható. Talán a hazai irodalmi viták szempontjából is érdekes és tanulságos lehet a Frankfurter Allgemeine Zeitung idézett megállapítása: „Szembetűnik, hogy az olvasók tartósan és erősen igénylik a történelmi-politikai összefüggések bemutatását, a világnézeti és filozófiai kérdések tisztázását, az élet elemi kérdéseiben való eligazítást, a honnan és a hová kérdésének megválaszolását”. Azaz: a szépirodalom világszerte az ismeretterjesztés mögé szorult.

KÜLFÖLDI MAGYAR KÖNYVEK

Béky Gellért: Isten tükrei; Japánok; Japán mozaikok. A három vékony füzet a japán életforma, életmód európai szemnek szokatlannak, de a lélek számára megteremtő életképeit sorakoztatja föl. A szerző évtizedek óta él a Távol-Keleten, s egyre mélyebben hatol bele annak gondolkodásmódjába, jelenébe és hagyományába. Munkája nem könnyű, de nehézségeiről is utolérhetően kedvességgel és bájjal számol be. Érezhetően megszerette a japán mentalitást, azt a halkságot, szerénységet és életbölcességet, mely sok vonatkozásban példája lehet az európai civilizációnak is. Tulajdonképpen nem mond el semmi jelentőset, semmi szenzációsat. Az ottani élet mindennapjairól, a szokásokról tájékoztat, s egy-egy jellemző jelenethez fűzi reflexióit. Majdnem mindegyik jegyzetének az a tanulsága, hogy meg kell teremtenünk a lélek csendjét, csak így tudjuk kifejleszteni és kifejezni önértékeinket, legjobb adottságainkat. Nem írói remeklések ezek, mégis kivétel nélkül minden szava izgalmas, tanulságos, olykor egyenesen lebilincselő. Különösen időszerűvé teszi a szerzőnek az a kísérlete, hogy a hagyományos teológiai gondolkodást egy egészen másfajta szemlélettel azonosítva, a keresztény élet új lehetőségeit találja meg, s adja tovább mint követendő példát. Aki ezeket az elmélkedéseket és történeteket végigolvassa, bizonyára felfrissülve fordul az evangéliumok felé.

A HAZAI KÖNYVTERMÉSBŐL

Vikár György könyve, **Az ifjúkor válságai** a serdülőkorban és a felnőttkor közötti jelentkező súlyos pszichológiai buktatókat tárja fel, amelynek tulajdonképpen a normális emberi fejlődés ellentmondásának szokatlan kiéleződései s amelyeknek a lélektani rugókon túl megvannak a maguk családi, társadalmi és kulturális vonatkozásai, összefüggései a fiatalok általános közérzetével. Tanulmányosak többek közt a pszichiáter-szerzőnek az öngyilkosságról írott sorai: „Finnom megfigyelések azt mutatják, hogy az öngyilkosságot közvetlenül megelőzi egy depresszív színezetű tünetegyüttes, amelyet Ringel »preszuicidális szindrómának« nevezett el. Ennek három fő összetevőjét emeli ki: a gondolatokról beszűkülése a negatív élményekre; a kifejező gátolt, önmaga ellen irányított agresszió, mely az emberi kapcsolatok elszegényedése miatt sem talál kiutat; s végül fantáziálás az öngyilkosságról — ezekben a képzeleti játékokban az egyén regrediál arra a gyermeki színre, amikor a halál még nem tűnik véglegesnek, visszafordíthatatlannak. Ugyancsak világszerte észlelik, hogy a legtöbb öngyilkos a tett elkövetése előtt még egy utolsó kísérletet tesz, hogy valakihez forduljon, valamilyen emberi kapcsolatot találjon. Ezt nevezik »segélykiáltásnak«. Fontos, hogy ez nálunk is köztudottá váljon. Hazánk ugyanis abban a szomorú dicsőségben részesült, hogy a gyermekkori és ifjúkori öngyilkosságok terén vezető helyet foglal el a világstatisztikában.” (Gondolat Kiadó, 1980)

René Zazzo a neves francia gyermekpszichológus, **Henri Wallon** életét és művét elemzi **Pszichológia és marxizmus** című munkájában (Mérei Ferenc szakavatott fordítása). Nem tudni pontosan, hogy Wallon tudományos és világnézeti felfogása vitathatatlanul marxista, materialista-e — ő maga sohasem érezte szükségét annak, hogy marxistának vallja meggyőződését —, az azonban kétségtelen, hogy a marxista dialektikát igyekezett mint módszert alkalmazni pszichológusi tevékenységében és elméleti munkáiban. A kötet legérdekesebb fejezetei azok, amelyek **Henri Wallon** és **Jean Piaget** tudományos és világnézeti vitáit dolgozzák fel. Utószóként kapcsolódik a monográfiához a kolléga, vitapartner és jó barát, **Jean Piaget** tisztelő frása, amely tapintatosan összegezi véleménykülönbségeiket és kölcsönös érdeklődésük számottevő témáit. (Gondolat Kiadó, 1980)

Szegedy-Maszácz Mihály: **Világkép és stílus**. Az új irodalomtudományi iskola egyik legtehetségesebb, teljes elméleti fegyverzetében jelentkező tagjának tanulmányai elsősorban a XIX. és XX. századi magyar irodalom szerteágazó jelenségeit segítik megérteni és sokszor új szempontok alapján értelmezni. Megejtő a szerző világirodalmi ismeretanyaga, szempontjainak újszerűsége, szókimondása és összefoglaló készsége. A **Magvető** Kiadó méltán népszerű „Elvek és utak” sorozatának értékes nyeresége e könyv, mely alighanem további termékeny eszmecserék kiindulópontja lesz (**Magvető Kiadó, 1980**).

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 1981. III. negyedévében megjelenő kiadványai

Július: Találkozás Istennel, 3. kötet (Elmélkedések mindennapra; Cserháti József pécsi püspök összeállítása)

Augusztus: Előd István: **Vallás és egyház**

MAGYAR KURÍR

A Magyar Kurír a Katolikus Püspöki Kar felhivatalos hírügynökségi értesítője, mely néhány oldal terjedelemben, nyomtatott eljárással jelenik meg. Főszerkesztője: **Dr. Góják János**.

A lap elsősorban a magyar egyházi élet jelentős és aktuális eseményeiről tudósít, de mindazokról az érdekes külföldi hírekről is beszámol, amelyek vallási életünket érintik, s a hazai teológiai és egyházpolitikai változásokra is hatással lehetnek. Célja, hogy informálja a közvéleményt mindarról, ami ez irányú tájékozódásunkat segítheti.

A Magyar Kurírra csak az előfizetők tarthatnak igényt, a posta nem terjeszti.

Előfizetés bejelentése: Magyar Kurír, 1364. Budapest, Postafiók 41. — Díja: egy évre: 390,— Ft, fél-évre: 195,— Ft, negyedévre: 97,50 Ft.